T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERÂİRU'L-KUR'ÂN'DA EVRENİN YARATILIŞI VE YOK OLUŞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sefa ŞİRİNGÜL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Akif YILDIRIM

İZMİR-2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Serâiru'l-Kur'ân'da Evrenin Yaratılışı ve Yok Oluşunun Değerlendirilmesi" adlı çalışmamın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…../…/2023

Sefa ŞİRİNGÜL

ÖZET

Serâiru'l-Kur'ân'da Evrenin Yaratılışı ve Yok Oluşunun Değerlendirilmesi

Yüksek Lisans Tezi

Sefa ŞİRİNGÜL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Programı

Bu çalışma, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâi ve İâdeti'l-Ekvân" adlı eseri üzerine yapılan bir araştırmayı içermektedir. Eser, Paşa'nın ülkemizde siyasi, ilmi ve askeri alanlarda büyük başarılar elde etmiş bir şahsiyet olarak, bilimsel tefsir alanında kaleme aldığı önemli bir eserdir. Tez, giriş, üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, "Serâiru'l-Kur'ân" hakkında yapılan araştırmalara ve kullanılan metodolojiye dair bilgi sunulmaktadır. Eserin önemi ve çalışmanın amacı açıklanarak, araştırmanın çerçevesi belirlenmektedir.

Birinci bölümde, bilimsel tefsir alanı geniş bir perspektifle ele alınmakta ve daha önceki benzer eserlere kısa bir bakış atılmaktadır. Bilimsel tefsirin tanımı ve evrimi açıklanarak, neden ve nasıl ilgi gördüğüne dair araştırmalar sunulmaktadır. Ayrıca, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın yaşamı ve siyasi yönü yanı sıra, ilmi yönü, tefsir yöntemi ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde, "Serâir'ul-Kur'ân" eserinde ele alınan konular, evrenin varoluş teorileri, yapısı, astronomi ve Güneş Sistemi gibi konular bilimsel ve dini açılardan ele alınmaktadır. Araştırmalar, Ali TURGUT'un "Yaratılış ve Ötesi" ve Dr. Mehmet Akif ALPAYDIN'ın "Kur'ân'ın Sırları" adlı iki eser başta olmak üzere, günümüzde geçerli olan bilimsel teorilerin ışığında değerlendirilmektedir. Bu bölümde, kevni âyetlerin günümüzdeki bilimsel keşiflerle ilişkilendirilerek İlahi mesajın daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Üçüncü bölümde ise kıyamet konusu ele alınmakta, kıyametin farklı isimleri ve sıfatları âyetlerle açıklanmaktadır. Bilimsel felaketlerin kıyametle ilişkilendirilebileceği düşünülerek, bu konuda yapılan araştırmalar ve âyetlerle ilişkilendirme yapılarak dini ve bilimsel açılardan yorumlanmaktadır.

Sonuç bölümünde yapılan araştırmaların özetlenmesi ve bulguların değerlendirilmesi yer almaktadır. Bu tez, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l-Kur'ân" adlı eserinin bilimsel tefsir açısından önemine vurgu yapmayı ve evrenin yaratılışı ile yok oluşu hakkında ilmi ve dini bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın ilgili alanlardaki araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Tefsir, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, Serâiru'l-Kur'ân, Yaratılış ve Ötesi, Kevni âyetler, Kozmos, Kıyamet.

ABSTRACT

Master's Thesis

Evaluation of the Creation and Extinction of the Cosmos in Serâiru'l-Qur'an

Sefa ŞİRİNGÜL

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Tafsir Program

This study encompasses research on Gâzi Ahmet Muhtar Paşa's work titled "Serâiru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâi ve İâdeti'l-Ekvân." The work is a significant contribution of Paşa, a prominent figure who achieved great success in political, scientific, and military fields in our country, to the field of scientific exegesis. The thesis consists of an introduction, three main chapters, and a conclusion.

In the introduction, information is provided about the research conducted on "Serâiru'l-Kur'ân" and the methodology applied. The importance of the work and the purpose of the study are explained, setting the framework for the research.

The first chapter addresses the field of scientific exegesis from a broad perspective and briefly examines previous similar works. The definition and evolution of scientific exegesis are explained, along with research on why and how it has attracted attention. Furthermore, information is given about Gâzi Ahmet Muhtar Paşa's life and political background, as well as his scholarly inclinations, exegetical methodology, and other works.

In the second chapter, the topics covered in the work "Serâir'ul-Kur'ân" such as theories of the universe's existence, its structure, astronomy, and the Solar System, are approached from both scientific and religious angles. The research relies on works by Ali TURGUT, particularly "Yaratılış ve Ötesi" and Dr. Mehmet Akif ALPAYDIN's "Kur'ân'ın Sırları" along with other contemporary scientific theories. The primary objective of this chapter is to

establish a connection between the cosmic verses and modern scientific discoveries, aiming for a better understanding of the Divine message.

The third chapter addresses the concept of Doomsday, exploring various names and attributes associated with it in the Quranic verses. Considering the potential linkage between scientific catastrophes and Doomsday, this section examines relevant research and provides a religious and scientific interpretation of the matter.

The conclusion section summarizes the research findings and evaluates the results. The purpose of this thesis is to emphasize the significance of Gâzi Ahmet Muhtar Paşa's work "Serâiru'l-Kur'ân" in terms of scientific exegesis and to present a scholarly and religious perspective on the creation and destruction of the universe. It is expected that this study will contribute to research in relevant fields.

Keywords: Scientific Interpretation, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, Serâiru'l-Kur'ân, Creation and Beyond, Cosmic Signs, Cosmos, Apocalypse.

SERÂİRU'L-KUR'ÂN'DA KÂİNATIN OLUŞUMU VE YOK OLUŞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERÂİRU'L-KUR'ÂN'DA KIYAMET

KISALTMALAR

c.c.	Celle Celâluhû
Hz.	Hazreti
s.a.v.	Sallallâhu Aleyhi Vesellem
a.s.	Âleyhisselâm
r.a.	Râdiyallâhu anh
b.	Bin/İbn
ö.	Ölümü
çev.	Çeviren
yy.	Yüzyıl
c.	Cilt
vb.	Ve benzeri
s.	Sayfa.
ss.	Sayfa sayısı
Bkz.	Bakınız.
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
NASA	Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
CMB	Kozmik Mikrodalga Arkaplan Işıması
UV	Ultraviyol

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, ilk vahyinden itibaren insanlık için bir rehber niteliği taşımış ve günümüzde de hala bu rehberliği sürdürmektedir. Vahyin tamamlandığı 23 yıllık süreç, insanların yaratılış amacını anlamalarına yönelik bir amaç taşımıştır.

Ancak âyetler, her dönemde farklı kişiler tarafından aynı şekilde idrak edilememiştir. Bu durumda, bireyin eğitim düzeyi, anlama kabiliyeti ve yaşadığı dönemin perspektifi gibi faktörler belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilmesi için ara sıra, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından âyetler açıklanarak tefsir edilmiştir. İslam coğrafyasının genişlemesi ve Arapça bilmeyen milletlerin İslam'ı benimsemesi sonucu, Kur'an'ın usulüne uygun olarak tefsir edilmesi ve farklı dillere çevrilmesi zorunluluk arz etmiştir. Bu vesileyle, Kur'an-ı Kerim birçok dile çevrilmiş ve farklı tefsirler kaleme alınmış, böylece tefsir çeşitleri de meydana gelmiştir. Tefsir çeşitlerinin doğuşu, farklı dini ve kültürel grupların Kur'an'ı yorumlamalarından, dil ve anlam farklılıklarından, sosyal, politik ve ekonomik değişkenlerden, ayrıca farklı dini ve fikri düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, farklı dönemlerde ortaya çıkan düşünce akımları ve alimlerin Kur'an âyetleri üzerine yaptıkları yorumlar da tefsir ekollerinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu ekollerden biri, kevni âyetleri bilimsel açıdan yorumlama eğilimindeki tefsir ekolüdür. Bu ekolün müfessirleri, âyetleri içinde bulundukları dönemin bilimsel geçerliliği çerçevesinde ve Kur'an'ın özüne uygun biçimde tefsir etmeyi amaçlamışlardır.

Bu amacı görev edinen müfessirlerden biri, tezimizin de ana kaynağı olan, "**Serâiru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâi ve İâdeti'l-Ekvân"** adlı eserin müellifi, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'dır. O, aldığı dini ve fenni eğitim, aynı zamanda bir Paşa ve Sadrazam olması sebebiyle, sağlam bir feraset sahibi kişiliğe sahiptir. Kur'ân'daki kevni âyetleri, felsefi görüşleri ve döneminin bilimsel geçerliliği olan teorileri bir araya getirerek, bilimsel tefsir ekolünün ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu nedenle, amacımız bu değerli eseri tekrar inceleyerek, detaylı bir tahlil yapmak ve yeni bir değerlendirme sunmaktır.

Bu çalışmanın amacı, bilimsel tefsir alanında öne çıkan "Serâiru'l-Kur'ân" adlı eserini incelemek ve Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın kâinatın var oluş ve yok oluşu hakkındaki bilimsel ve dini araştırmalarını belirlemektir. Araştırmanın temel hedefi, Paşa'nın eserinde ele aldığı teorileri ve kuramları günümüz bilimiyle güncel hale getirmek, bilimsel tefsir açısından yeniden değerlendirmek ve yorumlamaktır.

Bu bağlamda, tez kapsamında Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l-Kur'ân" eserindeki tefsir yöntemlerini, bilimsel terminolojiyi kullanımını ve Kur'ân ayetlerini çağdaş bilimsel bulgularla ilişkilendirmesini analiz edeceğiz. Aynı zamanda, Paşa'nın kâinatın yaratılış ve yok oluş süreçleri hakkındaki teorilerini günümüz bilim verileriyle karşılaştırarak, eserin bilimsel açıdan geçerliliğini ve tutarlılığını değerlendireceğiz.

Çalışmamızda kullanılan yöntem, teori oluşturmayı merkeze alan sosyal bilimler araştırma yöntemlerinden biri olan 'Nitel Araştırma Yöntemi'dir. Verileri toplamak için 'doküman incelemesi' esasına dayanan, Nitel Araştırma Yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi, veriler arası ilişkilerin tanımlanması ve yorumlanması ise 'içerik analizi' yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Teorimizi ortaya koymak için izlediğimiz yöntem ise 'tümevarım' yöntemidir.

Serâiru'l-Kur'ân'ı incelememiz sürecinde, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın ele aldığı ve yorumladığı âyetleri, Râzi, Elmalılı, Mevdûdî, İbn-i Kesir, Seyyid Kutub gibi farklı müfessirlerin fikirleriyle entegre ederek çeşitlendirmeyi hedeflemekteyiz. Bu şekilde, çeşitli müfessirlerin farklı perspektiflerini bir araya getirerek Kur'an'ın tefsiri üzerine daha kapsamlı bir değerlendirme yapmayı planlamaktayız.

Konuya günümüz keşifleri ve eserde yer almayan bazı teorileri ekleyerek daha güncel bir perspektif kazandırmayı amaçlıyoruz. Elde ettiğimiz sonuçları açık ve tarafsız bir şekilde yorumlayacak ve varsa eksiklikleri belirterek, konuyu daha anlaşılır kılmaya çaba göstereceğiz. Bu bağlamda, zaman zaman yabancı kaynaklardan da bilgi alarak çalışmayı desteklemeye çalışacağız. Çalışma sürecimizde temel kaynak olarak, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın tefsiri olan Serâiru'l-Kur'ân'ın, Ali TURGUT tarafından sadeleştirilmiş çevirisi olan "Yaratılış ve Ötesi" [1] ve Dr. Mehmet Akif ALPAYDININ "Kur'an'ın Sırları"[2] adlı iki eseri kullanacağız. Bu eserleri kullanarak çeşitli bakış açılarını ve güncel bilgileri sunmayı hedefliyoruz. Ancak Turgut'un eserinde yer yer

---

[1] Ali Turgut, **Yaratılış ve Ötesi**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1989.
[2] Akif Alpaydın, **Kur'ân'ın Sırları**, Yasin Yayıncılık, İstanbul, 2019.

bulunan harf ve kelime hatalarını, yanıltıcı âyet numaralarını da düzelteceğiz. Böylelikle, çalışmamızda güvenilir ve eksiksiz bir akademik temel sunarak okuyucuların anlayışını artırmayı ve daha kapsamlı bir değerlendirme sunmayı hedefliyoruz.

Tezimizde, âyetleri açıklarken her bir âyetin Arapçasını ve mealini Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait "Kur'ân-ı Kerim 3.0" programından alarak birlikte sunmayı amaçlıyoruz. Bu yaklaşım, okuyucuların doğrudan kaynağa başvurarak bilgileri teyit etmelerine imkan sağlayacak ve çalışmanın güvenilirliğini artıracaktır.

Kullandığımız tüm kaynakları, âyetleri ve diğer referansları bizzat kaynaklarından bakarak, dipnotlarda belirterek doğru ve güvenilir bir alıntılama yapacağız. Bu yöntem, çalışmanın izlenebilirliğini kolaylaştırarak, akademik niteliği güçlendirecektir.

Sonuç olarak, tezimizi bilimsel metodoloji ve dini prensiplere uygun bir yapıda hazırlayarak, güvenilir ve kapsamlı bir çalışma sunmayı hedeflemekteyiz. Tezin akademik değeriyle beraber, ilgili topluluklar ve araştırmacılar arasında saygın bir çalışma olarak kabul edilmesini amaçlamaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM
BİLİMSEL TEFSİR VE GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA

Bu çalışmanın bu bölümünde, öncelikle bilimsel tefsir kavramını detaylı bir şekilde tanımlayacak, bu tefsir ekolünün ortaya çıkış sürecini ele alacağız. Ardından, tezimizin temel kaynağı olan "Serâiru'l-Kur'ân" isimli eserin yazarı olan Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın hayatını, siyasi ve ilmi yönlerini inceleyecek ve diğer eserlerine göz atacağız. Ayrıca, Paşa'nın kullandığı bilimsel tefsir metodunu ve "Serâiru'l-Kur'ân" eserini ele alacak ve detaylı bilgiler sunacağız.

1.1. BİLİMSEL TEFSİRİN TANIMI VE TAHLİLİ

Bilimsel tefsir Arapça'da "et-tefsiru'l-asrî", "et-tefsiru'l-ilmî" veya "et-tefsiru'l-fennî" olarak adlandırılır. Türkçe'de ise bu tür tefsir "ilmî tefsir", "bilimsel tefsir" veya "fennî tefsir" şeklinde adlandırılır. Bilimsel tefsir ileride, daha detaylı ele alacağımız şekliyle, XVI. yy.da Reform ve Rönesansın gerçekleşmesiyle, Batı medeniyetleri, bilimsel, ekonomik, siyasal ve sosyal başarılar elde etmiş ve bu reformların tetiklediği toplumsal düşünce gelişimi, üst düzey eleştirilerle Kilise üzerindeki yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Toplumsal düşünce gelişiminin Dünya'ya yayılması, yıkıcı etkilerinin diğer dinlere sirâyet edebilirliği ihtimalini doğurmuştur. Reform ve Rönesansın, İslâm dini üzerine yıkıcı etkilerinin olabilirliği ihtimali, müfessirleri bilimsel tefsir yapmaya mecbur kıldığı düşünülse de bilimsel tefsirin başlangıcını Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Risaleti ve Kur'ân-ı Kerim'i tebliği, âyetler üzerine yer yer yaptığı açıklamalarla başladığını söylemek mümkündür.

Zaman içinde bilimsel tefsir muarızlarının açıklamaları, bu ekolün duraklamasına neden olmuştur. Bu duraklama döneminde ufak çaplı ses getirmeyen çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalar genel olarak şerh ve hâşiyecilik üzerine yapılmıştır. Zaman içinde Oryantalistler İslâm dinini ve Kur'ân-ı Kerim'i hedef alarak, İlahi kelama zarar vermek ve müslümanları şüpheye düşürüp, İslâm ümmetini parçalamayı görev edinen faaliyetler içine girmişlerdir. Bu durumu gören İslâm alimleri, uyuklama evresinde olan bilimsel tefsiri, süratli bir şekilde organize olarak, güncel hale getirmeyi başarmışlardır.

Günümüzde önemi daha fazla anlaşılan bilimsel tefsirle ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

"Bilimsel tefsir, Kur'ân'daki evren, insan ve canlılarla ilgili kevni âyetlerin, pozitif bilimlerin verileriyle tefsir edilmesini amaçlayan, akım ve yaklaşımı ifade eder."[3]

"İlmi tefsir, Kur'ân ibarelerindeki ilmi ıstılahları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya, çalışan bir tefsir nevidir."[4]

"Kur'ân âyetlerini, bilimsel veriler ışığında açıklamak, onlardaki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak, icaz yönlerini göstermektir."[5]

Yapılan tanımlara baktığımız zaman, bütün müfessirlerin ortak amacı, Kur'ân-ı Kerim'in, bilimsel keşifler ile arasındaki münasebetleri inceleyip, Kur'ân-ı tefsir etme gayretidir. Tanımlarda göze çarpan bir durum da bilimsel keşiflerle âyetler arasındaki bağın kesin ifadelerle yorumlamak yerine, tutarlı yorumlar yapma çabasıdır. Müfessirlerin bilimsel tefsire konu olan âyetler üzerine yapmış oldukları tanımların, kesin ifadeler içermemiş olması, sonraki nesillerin, önceki nesillerin tefsirlerini yeniden yorumlayıp, güncellenmesine olanak sağlamıştır.

Bilimsel tefsir, Kur'ân-ı Kerim'in doğal felsefesini (Kur'ân'ın içerisinde yer alan ayetler aracılığıyla, doğanın kökeni, evrenin düzeni ve insanın yerini anlamak amacıyla ortaya konulan felsefi düşünceleri ifade eder.) ve bilimsel yaklaşımını incelemeyi amaçlamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in metinlerinde yer alan doğa olaylarını ve bilimsel konuları inceleyerek, Kur'ân-ı Kerim'in doğal felsefe ve bilimsel gerçeklerle nasıl örtüştüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği kevni âyetleri ve bu âyetleri nasıl açıkladığını, Kur'ân'da yer alan âyetlerin, fizik, kimya, astronomi vb. bilim dallarıyla olan ilişkisi incelenmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de, dünyaya ve uzaya ilişkin âyetler bulunmaktadır. Bu âyetlerin daha iyi anlaşılması, modern bilimi kullanmakla mümkündür. Bilimsel tefsir, Kur'ân'da yer alan doğa bilimleri konularının, günümüz bilimsel teknikleri ile nasıl

---

[3] Mustafa Ünver, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2010, s. 147.
[4] İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi II**, Ankara, 1996, s.369.
[5] Veysel Güllüce, **Bilimsel Tefsirde Usûl**, Aktif Yayınları, Erzurum, 2007, s. 379.

incelenebileceği ve günümüz bilim anlayışı ile nasıl yorumlanabileceği konuları ele alınmaktadır.

Bilimsel tefsir, Kur’ân-ı Kerim’in doğal felsefesi ve bilimsel yaklaşımı hakkında yeni bilgiler ve bu konuda yapılacak ileriki çalışmalar için fikirler sunan bir anlayışla, âyetleri tefsir etme çabasıdır.

1.2. BİLİMSEL TEFSİRİN ORTAYA ÇIKIŞI

Bilimsel tefsir çalışmalarının tefsir tarihinde tam olarak ne zaman başladığı kesin olarak tespit edilememektedir. Ancak, sahabe dönemine ait rivayetlere göre bu konuda bazı ipuçları bulunmaktadır. Sahabe döneminde, Kur’ân’da her şeyin bilgisinin bulunduğuna dair açıklamalar yapıldığına dair nakiller mevcuttur. Abdullah İbn Abbas, İbn Mesud, Hz. Ali ve Ebu’d-Derdâ gibi sahabilerden bu konuyla ilgili sözler aktarılmıştır. Bu nakiller, bilimsel tefsirin ilk tohumlarının sahabiler tarafından atıldığını ve o dönemde Kur’ân’da birçok ilmi keşiflere işaret eden âyetlerin olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, bilimsel tefsir çalışmalarının erken dönemlerden itibaren var olduğunu düşündürebilir. Ancak, bilimsel tefsir anlayışının gelişimi ve sistematik bir şekilde uygulanması daha sonraki dönemlere denk gelmektedir.[6]

Kur’ân-ı Kerim’in bizzat kendisi bilimsel konular üzerine düşünmemizi teşvik etmektedir. Bazı âyetlerde:

قُل انظُرُواْ مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لاَّ يُؤْمِنُونَ

“De ki: “Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.” Fakat âyetler ve uyarılar inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.”[7] buyurmaktadır.

Bir başka âyette ise:

أ وَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّا نَأْتِي الأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللّهُ يَحْكُمُ لاَ مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Yeryüzüne gelip, onu etrafından (çevresinden) nasıl eksiltiyoruz onlar görmüyorlar mı? Ve Allâh, hüküm verir. O’nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir.”[8] buyurarak, bilime ve bilimsel araştırmalara teşvik etmektedir.

---

[6] Güllüce, s. 379.
[7] Yûnus, 10/101.
[8] Râ’d, 13/41.

Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bizlere ulaşmış olan bir hâdiste ise peygamberimiz:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır"[9] âyeti ile ilgili olarak da Hz. Peygamber'in: *"Bu âyeti okuyup, onun hakkında düşünmeyene yazıklar olsun"*[10] dediği nakledilmiştir.

Bilimsel tefsirin sistematik şekilde ortaya çıkışı, her ne kadar Gazzâlî (Ö. 505/1111) ile başladığı düşünülse de bu yönde yapılmış çalışmaları çok daha eskiye, Abbâsi dönemi ilim ve tercüme faaliyetlerine kadar götürmemiz mümkündür. İlim adamlarına özel ilgi gösteren Halife Me'mûn, kadim Yunan eserlerini Bağdat'a getirerek, bu eserleri Yunancadan Arapçaya tercüme ettirmiştir. Bu eserlerin İslâm ile münasebetlerini inceleyen mütercimler ve alimler, İslâm ile uyuşan tercümeleri uzlaştırarak İslâm'ın bünyesine katmış, İslâm'ın özüne uymayan düşünceleri yok saymak yerine, reddiyeler yazarak bilim ve teknikte farklı bir yol izlemişlerdir. Bu anlayış Abbâsiler çok iyi konuma gelerek Yunan biliminin batıya taşınmasında köprü görevi görmüşler ve bilim konusunda saygınlık elde etmişlerdir. Bununla beraber mütercimler, İslâm'ın özüne uymayan Yunan eserlerini, kimi zaman reddetmiş, kimi zaman da eleştirerek, bu konuda eserler kaleme almışlardır. Fakat bu dönemde ele alınan eserler sistematik olarak ilmi tefsiri yansıtmamaktadır.[11]

Bilimsel tefsirin sistematik hale gelmesi Gazzâlî sayesinde olmuştur. Gazzâli'nin âyetler üzerine yaptığı tefsirlere baktığımız da yer yer âyetlerden çıkarılabilecek manaların olduğunu ve insanoğlunun aklının hududu sebebiyle, onun idrakine sığmayacak ilimlerin olduğunu, Güneş'in ve Ay'ın belli yörüngeye göre hareket etmelerini, gece ve gündüzün oluşumu gibi şeylerin hakikatini, ancak arzın ve semâvatın terkibini bilen heyet alimlerinin bileceğinden bahseder.[12]

Fahreddin er-Râzi (ö. 606/1209), bilimsel tefsirle ilgili daha önce ortaya atılan görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alan ilk müfessirdir. Tefsiri çok çeşitli konuları içerdiği için bazı ilim adamları, "Râzi'nin tefsiri, tefsirden başka her şeyi içerir" şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer bazı alimler ise Râzi'ye yöneltilen eleştirilere "Onun

---

[9] Ali İmrân, 3/190.
[10] İbn Kesir, "**Tefsiru'l-Ḳur'âni'l-Azîm**", çev. Bekir Karlıağa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991, c. 1, s. 417.
[11] Demirci, ss. 347-348.
[12] Demirci, ss. 347-348.

tefsiri, tefsirle birlikte her şeyi içerir" şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu, Râzi'nin tefsirinin geniş bir perspektife sahip olduğunu ve çeşitli konuları kapsadığını göstermektedir. Râzi'nin tefsiri, dini metnin yanı sıra felsefi, ahlaki, tarihi ve diğer alanlardaki konulara da değinerek kapsamlı bir yaklaşım sergilemektedir.[13]

Râzi'den sonra bilimsel tefsiri devam ettiren isimlerden biri Muhammed b. Abdillâh el-Mursi (ö. 655/1257) ve diğeri ise es-Suyûtî (ö. 911/1505) olarak bilinir. Es-Suyûtî, "el-İktân" adlı kitabının 65. bölümünü "Kur'ân'dan çıkarılan ilimler" olarak adlandırmış ve ilgili âyetleri konunun başlangıcında belirtmiştir. Ayrıca Suyûtî, hadisler, sahabi sözleri ve bazı alimlerin görüşlerini de delil olarak kullanarak Kur'ân'ın tüm ilimleri içerdiği düşüncesini desteklemiştir. Bu şekilde, Suyûtî bilimsel tefsir geleneğini sürdürmüş ve Kur'ân'ın farklı ilim dallarına işaret ettiği fikrini destekleyen kanıtlar sunmuştur.[14]

Daha sonra ilmi tefsir üzerine yapılan tenkitler ve eleştirilerden nasibini alan ilmi tefsir ekolü ve çalışmaları, duraklama evresine girmişti. İsmail Cerrahoğlu XII. yy.a kadar batıya ilmi olarak tesir eden İslâm alemi, şerh ve hâşiyecilik döneminin başlamasıyla beraber, bilimsel tefsir alanında uyuklama evresine geçtiğini ifade etmektedir.[15] Geçen süre içerisinde gelişen batı toplumu, Kilise baskısından kurtulmuş, yeni ve hızlı gelişimlere adapte olurken, İslâm alemi bir süre kendi içinde kapalı bir kutu olarak devam etmiş, yeni gelişmelere kapılarını kapatmış, yeni gelişmelerden ancak XVIII. ve XIX. yy.ın başlarında haberdar olmuştur. Bu döneme kadar, ses getirmeyen ufak çaplı çalışmalar yapılmışsa da bilimsel tefsir çalışmalarının ivme kazanması, XVIII. yy.dan sonra gerçekleşmiştir.

XIX. yy.da bilimsel tefsir alanında önemli bir isim olan Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî, bilimsel yaklaşımları Kur'ân tefsirine uygulayan öncülerden biridir. Ele aldığı eser Suyûti'den sonra duraklama evresine giren, bilimsel tefsir ekolünün canlanmasını sağlamıştır.[16]

Ülkemizde yetişmiş hem ilmi hem de askeri yönüyle ön plana çıkan Ahmet Muhtar Paşa'da, bilimsel tefsir ekolüne hizmet etmiştir. Yazmış olduğu eserinde, 70'e yakın astronomi ile ilgili âyeti, kendi döneminin şartlarına göre yorumlamıştır.[17]

---

[13] Cerrahoğlu, s. 244.
[14] Cerrahoğlu, s. 244.
[15] Cerrahoğlu, ss. 373-375.
[16] Cerrahoğlu, ss. 374-365.
[17] Cerrahoğlu, s. 377.

Bu ekolün en önemli müfessirlerinden kabul edilen Tantâvî ile, bilimsel tefsir ekolü modern hale gelmiştir. Ömrünü Kur'ân ve modern bilimlerin münasebetleri üzerine araştırmalar yaparak geçirmiştir. Bu alanda yapmış olduğu çalışmaların ve merakının fıtri olduğundan bahsetmiştir. Tefsirinde yer yer çizimlerden faydalanmak suretiyle tefsir yapmıştır.[18]

Eş-Şeyh Tantâvi'nin tefsirdeki amacını, Allâh'ı kalplere yerleştirmek ve insanları hidayete ulaştırmak için kevni ilimleri onlara anlatmak olarak açıkladığı belirtilir. Cemâlu'l-Âlem, et-Tâcu'l-Murassa, Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ân, Nizântu'l-Âlem ve'l-Ümem, en Nizam ve'l-İslâm gibi eserlerinde Tantâvî, Kur'ân âyetleriyle kevni olağanüstülükleri ve tabiat kanunlarının uyumunu göstermeye çalışır. Bu şekilde, Kur'ân'ın ilmi ve kevni gerçekleri doğruladığı ve İslam'ın düzen ve sistemle uyumlu olduğunu vurgular. Tantâvî'nin eserleri, Kur'ân'ın kevni âyetlerini açıklayarak ilmi perspektifi vurgulayan önemli katkılardır.[19]

Müellif, tefsirinde Müslümanların ihtiyaç duyduğu ahlak, hükümler, tabiat kanunları, garip ilimler ve yaratılış olağanüstülüklerini vaaz ettikten sonra, yer, gök, hayvanlar ve bitkilerle ilgili âyetlerin gerçeklerini Müslümanların öğrenmesi için teşviklerde bulunur. Kur'ân'da 750'den fazla âyetin ilim ve fenle ilgili olduğunu, buna karşılık açık hükümlere sahip âyetlerin 150'yi geçmediğini belirtir. İslam toplumu, farzlarla ilgili sınırlı sayıdaki âyetleri matematik ilminden alınmış bir alan olarak kabul etmelidir. Sizlere ne oluyor ki, dünyanın olağanüstü gerçeklerini anlatan 750'den fazla âyet bulunuyor ki, bunlar çağımızın bilimleridir ve bu çağ ilerleme çağıdır. Neden atalarımız miras âyetlerini ele aldılar da kevni âyetlere yer vermediler... Bu tefsirde ilimlerin özetini okuyacaksınız. Bu konuların incelenmesi farzı kifayedir, ancak Allâh'ın, bilgisini arttırdığı için her yetenekli kişiye farzı ayın hükmündedir. İşte biz bunları tefsirimize dahil ettik. İslam'da ufak tefsir bilgisine sahip kendini beğenmiş cahiller, bu konulardan habersiz kaldılar...[20]

Kuşkusuz Kur'an, İslam'ın eğitim düzenini ve düzeyini yükseltmeyi hedefler. Belagat ilmi, Kur'ân ilimlerinin en üst seviyesi değildir, belki sadece lafzının ilmidir. Allâh'ın arzda açığa çıkardığı ilimlerin Kur'ân ile uyumu, belki onun manasının ilmidir... İslam alimleri neden İslami ilimlerden olan fıkıh ilmi alanında on binlerce

[18] Cerrahoğlu, ss. 302-304.
[19] Cerrahoğlu, ss. 302-304.
[20] Cerrahoğlu, ss. 302-304.

eser yazdılar? Halbuki fıkıh ilmine ait Kur'ân'da çok az âyet bulunmaktadır, neredeyse 150'den azdır. Oysa Kur'ân'da tabiat ilimlerinden bahseden âyetler eksik değildir, açık olarak sayıları 750'ye ulaşır. Bunun dışında delâlet yoluyla ilgili âyetler de çoktur. Az sayıdaki âyetlerde Müslümanların gurur duyması, çok sayıdaki âyetlerde ise cahil kalması akıl ve din açısından kabul edilebilir mi? Atalarımız fıkıhta bilge kişilerdi. Bizlere de evrende bilge olmak düşer. Bu konuya odaklanırsak, İslam toplumu ilerleme kaydedecektir.[21]

Eş-Şeyh Tantâvî, bu eserinde Kur'ân âyetlerini öz olarak kısa bir şekilde tefsir eder. Genellikle yaygın olan tefsir kitaplarının dışına çıkmaz. Ancak lafzi kısmı hızla özetledikten sonra, "letâif" veya "cevahir" olarak adlandırdığı faydalı konulara dalış yapar. Bu konular, çağdaş doğu ve batı alimlerinin fikir derlemesi gibidir. Okuyuculara bitki, hayvan ve doğal manzaralara ait resimleri açıklamak için onları eserine ekler. Barnaba İncil'ine güvenerek oradan bazı sözler alır. Bazen de Eflatun ve İhvan-ı Safa risalelerinden aldığı fikirlerle dini gerçekleri açıklar. Ebcet hesabından faydalanır ve çıkarımlar yapar. Başlangıçta Araplara konu olmayan, yeni bilimleri ve teorileri tefsirine yerleştirir ve âyetleri onlarla açıklamaya çalışır.[22]

Tüm bu araştıranlarımızı ele alırsak, sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Tefsir tarihinin erken dönemlerinden itibaren bilimsel tefsir çalışmalarının varlığına dair ipuçları bulunmaktadır. Sahabe döneminde yer alan bazı rivayetler, Kur'ân'ın bilimsel keşiflere işaret eden âyetleri içerdiğine işaret etmektedir. Ancak, bilimsel tefsir anlayışının gelişimi ve sistematik bir şekilde uygulanması daha sonraki dönemlere denk gelmektedir.

Halife Me'mûn döneminde gerçekleşen ilim ve tercüme faaliyetleri, İslâm âlemi ile batı kültürü arasında bir köprü oluşturmuştur. Bu dönemde bilimsel içerikli Yunan eserlerinin tercüme edilerek İslâm düşüncesine entegre edilmesi, bilimsel tefsir çalışmalarının erken dönemlerine işaret edebilir. Gazzâlî, bu dönemde bilimsel tefsir alanına katkıda bulunan önemli bir isimdir. O dönemde yapılan çalışmalar, bilimsel tefsir ekolünün oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Muhammed b. Abdillâh el-Mursi ve es-Suyûtî gibi müfessirler, bilimsel tefsir anlayışını sürdürmüş ve ilgili âyetlerin farklı ilim dallarına işaret ettiğini ortaya

[21] Cerrahoğlu, ss. 302-304.
[22] Cerrahoğlu, ss. 302-304.

koymuştur. Bu dönemde bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmalar, sistematik bir şekilde ilerlememiş olsa da ilmi açıdan değerli katkılar sağlamıştır.

Tantâvî ise, bilimsel tefsir ekolünü modernleştiren ve sistematik hale getiren önemli bir müfessirdir. Eserlerinde, Kur'ân âyetlerinin kevni olağanüstülükleri ve tabiat kanunlarıyla uyumunu göstererek, İslam'ın ilmi ve kevni gerçekleri doğruladığını vurgulamıştır. Bu tefsir ekolü, modern bilim perspektifiyle Kur'ân'ın anlaşılmasına ve günümüz toplumunun ihtiyaçlarına uygun yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

Günümüzde bilimsel tefsir ekolü, Kur'ân'ın modern bilimle ilişkilendirilmesine yönelik değerli bir çalışma alanı olarak önemini korumaktadır. Bu tefsir yaklaşımı, Kur'ân'ın keşfedilmemiş bilgiler ve ilmi gerçeklerle uyumunu araştırarak, dini metinlerin günümüzün bilimsel perspektifine uygun yorumlanmasına katkı sağlamaktadır. Bilimsel tefsir çalışmaları, dini metinlerin çağdaş anlayışa entegre edilmesi ve ilmi bilgi ile uyumlu bir şekilde yorumlanması konusunda önemli bir rehberlik sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bilimsel tefsir ekolü, ilim ve İslâm düşüncesi arasındaki diyaloğu canlı tutmaya devam etmektedir. Gazzâlî'den itibaren geçen süreçte varlığını sürdüren bu ekol, günümüzde de ilim ve bilimle uyumlu bir şekilde Kur'ân'ın yorumlanması için önemli bir çaba ve rehberlik sunmaktadır. Bu tefsir anlayışı, dinî metinleri modern bilimle ilişkilendirerek İslâm düşüncesinin güncellenmesi ve çağın ihtiyaçlarına uygun şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

1.3. BİLİMSEL TEFSİR ALANINDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmaları iki şekilde ele almak mümkündür.

İlk olarak bilimsel tefsir alanında müstakil olarak yazılmayıp, müfessirlerin eserlerinde yer yer bilimsel tefsire konu olan âyetler üzerine yaptıkları tefsirler, ikinci olarak ise bilimsel tefsir alanında müstakil olarak yazılmış olan eserler kabul edilebilir.

Bilimsel tefsir alanında müstakil olarak yazılmayıp, müfessirlerin eserlerinde yer yer bilimsel tefsire konu olan âyetler üzerine yaptıkları tefsirlere baktığımızda, ilk dönem sahâbilerin kendi çağlarındaki, bilgi birikimleriyle yaptıkları tefsir örneklerine

rastlamaktayız. Abdullâh İbn Abbâs ve İbn Mesud'un bazı âyetler üzerine yaptıkları yorumlar, bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmaların sahâbe döneminde başladığını göstermektedir.

Kur'ân'ın, sadece rivâyet yöntemiyle değil, insanlığın içinde bulunduğu çağın bilimsel ve kültürel birikimle de tefsir edilmesi gerektiği fikrini ilk defa en ciddi biçimde savunan kişi, İhyâu Ulûmi'd-Din ve daha sonra kaleme aldığı Cevâhiru'l-Kur'ân adlı eserleriyle, Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî olmuştur.[23] Kur'ân'ın içerdiği ilimlerin ve manaların zenginliğini ve sadece nakille değil akılla da tefsir edilmesi gerektiğini çok etkili bir şekilde ispatlamaya çalışmıştır.

Takip eden sonraki dönemlerde hicri VI. da Gazzâlî ile aynı düşünceye sahip olan, Mefâtîhu'l-Gayb eseriyle ön plana çıkan, bir kelamcı olarak şöhret bulmasına rağmen, âyetleri yer yer bilimsel olarak açıklayan Fahreddin er-Râzi olmuştur. Râzi tefsirinde, kendi döneminin bilimsel verilerden faydalanarak, bilimsel tefsire örnek olan âyetler üzerinde kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur.[24]

Kur'ân ilimlerine dair en önemli eserlerden biri olarak kabul edilen, Zerkeşî'ye ait olan, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân'dır. Zerkeşî'ye göre Kur'ân'da saklı olan ilimler bitmez tükenmez hazineler gibidir. Her birey kendi dönemine göre Kur'ân-ı anlayabilir. Bizden öncekiler Kur'ân'ın sırlarını keşfetmek için kendilerine düşen görevi yaptıkları gibi sonraki nesiller de imkân ölçüsünde bunu yapmalıdırlar.[25]

Daha sonra bilimsel tefsire yapılan ağır tenkitler XIX. yy.a kadar, Suyûtî dışında birkaç küçük girişim gerçekleşmiş olsa da bilimsel tefsirin duraklama evresine girmesine sebep olmuştur.[26]

Bilimsel tefsiri, XIX. yy.da müstakil olarak ele alan tabip Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'dir. Bu konudaki ilk eser de onun kaleme almış olduğu, kaynak adı zikredilmeksizin Fahreddin er-Râzi'nin Mefâtîḥu'l-Gayb'ından bolca iktibasların yapıldığı: "Keşfü'l-esrâri'n-nûrâniyyeti'l-Ḳur᾿âniyye fîmâ yete'allaḳu bi'l-ecrâmi's-semâviyye ve'l-arziyye ve'l-ḥayevânât ve'n-nebâtât ve'l-cevâhiri'l-ma'deniyye" adlı

---

[23] Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 346-347.
[24] Demirci, ss. 300-301.
[25] Demirci, s. 301.
[26] Cerrahoğlu, s. 374.

eseridir.[27] Bu eserle beraber, bilimsel tefsir duraklama döneminden çıkmış ve yeniden hareket edecek zemin bulmuştur. Eser, 1880 yılında Mısır'da üç cilt hâlinde basılmıştır.[28]

İskenderânî, bazı gazetelerde yazdığı makalelerden oluşan "Tabâi'u'l-İstibdâd ve Mesâiri'u'l-İsti'bâd" adlı eserin yazarıdır. Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî olarak da bilinir. O, bilimsel araştırmaları takip ederek ve savunarak bu hareketin destekçisi olmuştur. Kur'ân'ı "ilimlerin güneşi ve hikmetlerin hazinesi" olarak görür ve ona "Şemsu'l-'Ulûm ve Kenzu'l-Hikem" adını verir. Ayrıca, zamanın ilerlemesiyle birlikte, Kur'ân'daki bilimsel ifadelerin daha iyi anlaşılacağını ifade eder. Avrupalı ve Amerikalı bilim insanlarının keşfettiği gerçeklerin, Kur'ân'da açıkça veya ima yoluyla bulunabileceğine işaret ederek fizik, astronomi, doğa bilimleri ve tıp gibi alanlardan Kur'ân'da bazı örnekler sunar.[29]

Kevâkibî'nin yanı sıra, aynı dönemde bilimsel tefsir hareketinin öncülüğünü yapan bir başka kişi de aslen bir asker olan ve Osmanlı Devleti'nde çeşitli askeri ve idari görevlerde bulunan Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'dır. Serâiru'l-Kur'ân adını verdiği eserinde astronomiyle ilgili yetmiş kadar âyeti derlemiş ve dönemin yeni bilimsel keşifleriyle bu âyetleri tefsir etmiş, bu âyetlerin Kopernik'in ortaya koyduğu sistemle uyumlu olduğunu göstermiştir. Bu eser, söz konusu alanda yazılan ilk ciddi eserlerden biri olarak kabul edilmiştir.[30] Tezimizin de ana konusu olan, Kur'ân'dan seçilen âyetlerin, günümüz astronomi keşifler ve görüşlerine göre yorumları yapılarak irdelenmektedir. Serâiru'l-Kur'ân, ileri bölümlerde daha detaylı şekilde ele alacağımız, toplamdan üç bölümden oluşan, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa tarafından hazırlanmış, ciddi ve derli toplu ilk eserdir.[31]

Bilimsel tefsir alanında yazılmış müstakil eserlerin başında, Mısırlı alim Tantâvî b. Cevheri'nin (Ö. 1940) "el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Kerîm" adlı eseri gelmektedir. Tantâvî b. Cevheri modern anlamda bilimsel tefsirinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde bilimsel tefsirin öncülerinden olan Celal Kırca da bu

[27] M. Kemal Atik, **"İskenderânî, Muhammed b. Ahmed"**, DİA, İstanbul, 2000, c. 22, ss. 573-574.
[28] Cerrahoğlu, ss. 374-375.
[29] Cerrahoğlu, ss. 374-375.
[30] Cerrahoğlu, s. 377.
[31] Söz konusu eser, Seyyid Muhibbüddin el-Hatîb tarafından Arapça'ya çevrilerek Emîr Şekîb Arslan'ın önsözüyle basılmıştır. Ayrıca, Ali Turgut tarafından sadeleştirilmiş ve açıklamalar eklenerek "Yaratılış ve Ötesi" adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1989).

konudaki görüşü şöyledir: "Kur'ân'ın bilimsel tarzda tefsir edilmesi çabasının tefsirde müstakil bir ekol haline gelmesini Tantâvî ile XX. yy.da başlatmaktadır." demiştir.[32] Cevheri kendisini el-Cevahir diye adlandırdığı tefsir eserini yazmaya iten gücün fıtri olduğunu söylemektedir. Kahire'de yirmi beş cilt halinde basılmıştır. Tantâvî daha sonra eserine "Mülḥaḳu'l-Cevâhir Fî-tefsîri'l-Kur'ân" adıyla bir cilt daha eklemiş ve bu cilt de basılmıştır. (Kahire 1354/1935).[33]

Beş yıllık Ezher eğitiminden sonra, doğduğu yere dönmek zorunda kalan Cevheri, üç yıl baba mesleği olan çiftçilikle uğraştı. Doğaya ve doğa ilimlerine merakı da bu dönemde başlamıştır. Tantâvî yazmış olduğu eserinin mukaddime bölümünde, evrendeki harikulade nizam mükemmelliğe karşı doğuştan gelen bir merakının olduğundan bahseder, müslüman âlimlerin eserlerinde bu hususlara önem vermediklerini, onların daha çok fıkıh ilmi üzerinde durduklarını ve bu konuda pek çok eser yazdıklarını söyler. Tantâvî, Kur'ân-ı Kerim'de ahkam âyetlerinin yaklaşık olarak 150 civarında olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, hemen hemen her surede kâinatı, canlı ve cansız varlıkları, insanı ele alan pek çok âyetin bulunduğunu ifade etmektedir. Hatta bu konulara açıkça yer veren âyetlerin sayısının 750'ye ulaştığını belirtmektedir. Tantâvî, bu durum karşısında müslümanların fıkıh ilminde birçok şeyi bildikleri halde pozitif bilimlerde cahil kalmalarının akıl ve din açısından açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Eserinde ise bütün ilimleri birleştirmeye, din ile ilmin birbirine zıt olmadığını anlatmaya çalıştığını belirtmektedir.[34] Aynı zamanda, Tantâvî tefsirinde görsel malzemelere de yer vererek eserini zenginleştirmiştir.[35]

Ülkemizde bilimsel tefsir eğilimini temsil eden bazı eserler şunlardır:

1- Celal Kırca'nın "Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler" ve "Kur'ân-ı Kerimde Fen Bilimleri" adlı eserleri.

2- Celal Yıldırım'ın "İlmîn Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri" adlı eseri.

3- Süleyman Ateş'in "Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri" ve "İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar" adlı eserleri, zaman zaman bilimle ilişkilendirerek Kur'ân âyetlerini açıkladığı eserleri.

4- Celal Yeniçeri'nin "Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri" adlı eseri.

---

[32] Celal Kırca, **Kur'ân ve Fen Bilimleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13.
[33] Celal Kırca, **"el-Cevâhir",** DİA, İstanbul, 1993, c. 7, ss. 431-432.
[34] M. Suat Mertoğlu, **"Tantâvî Cevheri",** DİA, İstanbul, 2010, c. 39, ss. 579-580.
[35] el-Cevâhir'in, eserinin 1. Cildinde yer alan resimli bir sayfa örneği.
https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Belge%20-%20Sahife/el-cevahir-1.jpg (17.12.2022)

5- İsmail Karaçam'ın "En Büyük Mucize Kur'ân'ın İlmî ve Edebî Sırları" adlı eseri. Bu eserler, Türkçe olarak XX. yy.ın son çeyreğinde bilimsel tefsir eğilimi çerçevesinde kaleme alınmış örneklerden bazılarıdır.

Bilimsel tefsir alanında yazılmış olan eserler sadece bunlarla sınırlandırılamaz. Bu alanda ele alınmış birçok araştırma vardır. Biz sadece belli başlı tefsirler hakkında bilgi vermiş bulunmaktayız.

Son olarak bilinmelidir ki, hangi dönemde yazılmış olursa olsun, farklı dönemde yaşamış olsalar da müfessirlerin ortak amacı ilahi vahyin mesajını, bulundukları dönemin bilimsel ve teknik analizleriyle yeniden yorumlayıp ilahi mesajın evrenselliğini korumaktır. Bizden sonraki nesiller elbette yeni keşiflerle Kur'ân-ı Kerim'i yeniden yorumlama ihtiyacı hissedebilirler, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bilimsel tefsire konu olan âyetlerin yeniden yorumlanması, insanoğlunun her şeyi bilememesinden, bilimin bir yığın halinde sürekli yenilenmeye ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Bilinmesi gerekir ki, bu durumda değişen Kur'ân'ın metni değildir, aksine bilgi seviyemizin artmasıyla Kur'ân âyetleri üzerine yaptığımız kişisel yorumlarımızdır. İlahı mucize her dönem olduğu gibi gelecekte de yeni keşiflere işaret etmeye devam edecektir.

1.4. GÂZİ AHMET MUHTAR PAŞA

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin önde gelen siyasi, askeri ve bilimsel figürlerinden biridir. Sadrazam ve Paşa unvanlarıyla bilinen Paşa, hem askeri başarıları hem de ilmi katkılarıyla tanınır. Siyasi liderlik yeteneğiyle Devlet-i Âliyye'yi korumuş, Doğu kumandanlığı döneminde özellikle son Osmanlı-Rus harbinde askeri alanda büyük başarılar elde etmiştir. Aynı zamanda yazdığı eserleriyle de önemli bir bilim insanıdır. Çeşitli alanlarda yazdığı eserleri, sonraki nesillere ışık tutmuş ve bilimsel düşünceye katkı sağlamıştır. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın çok yönlü ve başarılı kişiliği, dönemi için büyük önem taşımaktadır.

Dr. Rıfat Uçarol'un "Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi" [36] adlı eseri, söz konusu paşanın askeri ve siyasi yaşamını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ancak kitapta paşanın ilmi yönüne dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kitap, 1976 yılında

[36] Rıfat Uçarol, **Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.

yayınlanmış olup 487 sayfadan oluşmaktadır. Eser, paşanın askeri ve siyasi kariyerine odaklanmaktadır ve ilmi yönüne ilişkin bilgilere yer vermektedir.

1.4.1. Hayatı ve Siyasi Yönü

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun IVIII. yy.ın ikinci yarısında ve XX. yy.ın başlarında önemli bir devlet adamıydı. 1 Kasım 1839 tarihinde Bursa'da doğan Ahmed Muhtar Paşa'nın babası Katırcıoğlu ailesinden Hacı Halil Ağa'dır. İlk eğitimini Bursa'da aldıktan sonra, askeri ve ilmi eğitim için İstanbul'a gitmiştir. 1856 yılında Bursa Askeri İdadisi'nden birincilikle mezun olduktan sonra, 1860'ta Harbiye Mektebi'nden Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur.

Ahmed Muhtar Paşa, kısa bir süre sonra Kurmay Yüzbaşı olarak atanarak aktif askeri göreve başlamıştır. İlk görevi, isyanları bastırmakla görevli Serdar-ı Ekrem Ömer Lutfi Paşa'nın maiyetinde''[37] Hersek ve Karadağ'daki isyanı bastırmaktı. Gösterdiği başarı üzerine Mecîdî nişanı ile ödüllendirildi ve Harbiye Mektebi'nde öğretmen olarak görevlendirildi. Kısa süre içinde terfi ederek albaylığa yükseldi ve çeşitli görevlerde bulundu.

1870 yılında müşir'[38] rütbesine terfi ederek Yemen isyanlarını bastırmak üzere görevlendirildi. Yemen'deki görev süresi boyunca başarılı operasyonlar gerçekleştirerek bölgede devlet otoritesini yeniden kurdu ve Yemen'i Osmanlı Vilayeti haline getirdi. Bu başarıları nedeniyle müşir rütbesine yükseltildi ve Osmanlı hükümeti tarafından takdirname ile ödüllendirildi.

Daha sonra Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da önemli askeri görevlere atandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında başarılı askeri operasyonlar gerçekleştirerek Osmanlı ordusuna önemli zaferler kazandırdı. Bu başarıları nedeniyle II. Abdülhamid tarafından "Gâzi" unvanı ve çeşitli nişanlarla ödüllendirildi.

Sonraki yıllarda Mısır meselesinin çözümü ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması için İngiltere ile görüşmelere katıldı. Girit ve Yunanistan sınırı gibi önemli konularda da aktif rol oynadı.

---

[37] **Mâiyet:** Arapça kökenli (ma'iyyet) bir kelime olup, alt kademedeki kişiler anlamına gelmektedir. Telaffuz ederken "a" harfi kısa olarak, uzatılmadan okunur. Dilimizde yüksek makamlı devlet memurunun yanında görev yapan memura da maiyet memuru denilmektedir.

[38] **Müşir**: Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye'nin ilk yıllarında kullanılan, günümüzdeki en yüksek askerî rütbe olan mareşale denk olan rütbe.

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, 1908 Meşrutiyet'inin ilanı ile İstanbul'a döndü ve Meclis-i Mebûsan'da üye olarak görev aldı. 1909 yılında padişahın değiştirilmesi sürecinde önemli rol oynadı. Ayan Meclisi üyeliğinin ardından 1912 yılında sadrazam olarak atandı ve 'büyük kabine' veya 'baba-oğul kabinesi' olarak anılan tarafsız bir hükümet kurdu. Balkan Savaşı'nın çıkmasını engellemeye çalışsa da başarılı olamadı.

1914 yılında Dîvân-ı Âlî'ye çağrıldı ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Meclis-i Mebusan'ın kapatılması nedeniyle çağrıya yanıt veremedi. Sonraki yıllarda Ayan Meclisi üyesi olarak siyasi hayatına devam etti, ancak aktif bir görevde bulunamadı.

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, 21 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Fâtih Sultan Mehmed Türbesi civarına defnedildi. Ömrü boyunca Osmanlı devletine olan bağlılığı, askeri başarıları ve insanî değerlere olan saygısıyla tanınan önemli bir Osmanlı devlet adamı olarak hatırlanmaktadır. Ahlaki değerlere önem veren, çalışkan, cesur ve modern düşünceli bir kişiliğe sahipti. Askeri alandaki üstün yetenekleri ve siyasi başarısıyla döneminde önemli bir figürdü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu dönemlerinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, çeşitli savaşlarda gösterdiği başarılar ve hizmetleri nedeniyle çeşitli madalyalar almıştır. Bunlar arasında şunlar bulunmaktadır:

- Nişân-ı Âlî-i İmtiyâz ve Murassa' Osmânî: Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilen yüksek seviyeli bir nişan.
- Murassa' İftihar: Onur Nişanı.
- Rusya ve Karadağ Muharebeleri Madalyaları: Rusya ve Karadağ ile yapılan muharebelerdeki başarılarından dolayı verilen madalyalar.
- Almanya'nın Kırmızı Kartal: Almanya tarafından verilen yüksek düzeydeki nişan.
- Avusturya'nın Leopold: Avusturya tarafından verilen nişan.
- İtalya'nın St. Lazar: İtalya'nın St. Lazar nişanı.
- Fransa'nın Légion d'Honneur: Fransa'nın en yüksek sivil ve askeri nişanı olan Şeref Nişanı.
- İngiltere'nin St. George et Michel: İngiltere tarafından verilen nişan.
- Yunanistan'ın St. Suver: Yunanistan'ın en yüksek askeri nişanı.

Bu madalyalar, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın askeri kariyeri boyunca gösterdiği üstün başarıları ve hizmetleri nedeniyle kendisine verilmiştir. Bu madalyalar, onun uluslararası alanda tanınmış bir asker ve lider olduğunu göstermektedir.[39]

1.4.2. İlmi Yönü ve Eserleri

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, devlet adamlığı ve askerlik kariyerinin yanı sıra bilimsel alanda da ön plana çıkmaktadır. Arapça ve Fransızca gibi dilleri bilen Paşa, özellikle matematik ve astronomi üzerinde çalışmıştır. Bu alandaki çalışmaları ve bilgisi nedeniyle kendisine "büyük matematikçi" ve "büyük takvim ve felekiyat (astronomi) bilgini" unvanları verilmiştir. Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın matematik ve astronomiye olan ilgisi, bilimsel çalışmalara katkı sağlaması ve bilgi birikimiyle tanınmasına yol açmıştır. Bu unvanlar, onun bilimsel alandaki yetkinliğini ve önemli katkılarını vurgulamaktadır. Paşa, devlet hizmetlerinin yanı sıra matematik ve astronomiye olan ilgisiyle de dikkat çeken bir kişilik olmuştur.[40] Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, karakteri ve kişiliğiyle de tanınan bir kişiydi. Cesur, sebatsız, dik duruşlu ve inançlı bir Müslümandı. İnancına ve kader anlayışına sıkı sıkıya bağlıydı. Muharebe sırasında düşman ateşinden çekinmez, hatta bir gülleyle çadırı delindiğinde bile yazdığı yazıya kesintisiz devam ederdi, bu da onun kararlılığını ve azmini göstermektedir. Namazını harp meydanında bile kaçırmaz, dini değerlere önem verir ve bu konuda görevini yerine getirirdi. Ahmed Muhtar Paşa'nın sağlam bir vücuda, etkileyici bir görünüşe, vakarlı bir duruşa sahip olduğu belirtilmektedir. Binicilik ve nişancılık gibi yetenekleri vardı ve önemli bir servete sahipti. Adaletli, iffetli ve tasarrufa önem veren bir kişiliği vardı. Hesaplarına dikkat eder ve tutumlu bir şekilde yaşardı. Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın karakter özellikleri, güçlü iradesi, dindarlığı ve maddi konularda dikkatli oluşu onun kişiliğini şekillendiren unsurlardır. Bu özellikler hem askeri alandaki başarılarını hem de kişisel hayatındaki dürüstlük ve tasarruflu yaşamını yansıtmaktadır. Bir süre Harp Okulu'nda öğretmenlik yaptı ve genel olarak ülke çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendi. Çeşitli bilim dalları arasında

---

[39] Rıfat Uçarol, **"Gâzi Ahmet Muhtar Paşa"**, DİA, İstanbul, 1996, c. 13, ss. 445-448.
[40] Uçarol, s. 471.

matematik ve özellikle astronomi ile uğraşmış ve bu bilimde büyük onur yaratmış, ayrıca Rus harbi hakkında bir kaynak yazarak tarihe hizmet etmiştir. Mısır'da bulunduğu yıllarda Arapçaya da merak salmış ve "Tâcu'l-Arus" gibi önemli eserlerin basımı için çalışmıştır.[41]

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, Müslüman halkın eğitim düzeyinin geri kalmasından endişe duyarak, bu alanda gelişme sağlamak amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede, bazı arkadaşlarıyla birlikte hareket ederek Kapalı Çarşı'da faaliyet gösteren Müslüman esnaf ve çıraklarının boşa geçen zamanlarını değerlendirmek için çözümler üretmeye karar vermiştir. Bu düşüncesini hayata geçirmek amacıyla 1864 yılında "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye" adlı bir cemiyetin resmi olarak kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyet, İslami eğitim ve öğretimi desteklemeyi hedeflemiş ve Müslüman çocukların eğitimine önem vermiştir. Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın görevi dolayısıyla İstanbul'dan uzak kaldığı dönemlerde bile, bu cemiyetle ilişkisi sürmüştür. Eğitim alanında çalışmalarını sürdürmek için gerekli adımları atmış ve Müslüman toplumunun eğitim düzeyinin yükseltilmesi için gayret göstermiştir. Bu şekilde, toplumun eğitim ve öğretim alanında gelişmesine katkıda bulunmuştur.[42]

Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın Mısır'da bulunduğu dönem, bilimsel tefsir ekolünün canlandığı ve modernist alimlerin bilimsel çalışmalar yaptığı bir zamana denk gelmektedir. Bu dönemde İslam dünyasında birçok entelektüel ve bilim insanı, geleneksel tefsir anlayışının yanı sıra bilimsel yöntemleri de kullanarak Kur'ân-ı anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır.

Bu dönemde, eski metinlere ve kaynaklara yeniden ilgi duyulmuş, tefsir çalışmalarında akademik ve eleştirel yaklaşımlar yaygınlaşmıştır. Modernist alimler, çağın bilimsel ve felsefi gelişmelerini dikkate alarak İslam'ın temel metinlerini yeniden yorumlama çabası içerisine girmişlerdir. Bilimsel yöntemler, dilbilim, tarih, coğrafya gibi disiplinlerin tefsir çalışmalarına dahil edilmesiyle birlikte, Kur'ân'ın anlaşılması ve günümüz toplumuna uyarlanması konusunda yeni perspektifler ortaya çıkmıştır.

---

41 Turgut, ss. 9-11.
42 Uçarol, ss. 470-471.

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın başlıca eserleri şunlardır:

1. El Bâsîtası Risâlesi: İstanbul 1283; 1327:''[43] Bu eser, 41 derece kuzey enlemindeki coğrafi bölgelerde saat ayarlama konusunda gerekli bilgileri sunmakta ve taşınabilir bir güneş saati tasarımını tanıtarak takvim olarak kullanılabilirlik özelliklerini açıklamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu risale, güneş saatlerinin nasıl kullanılacağı ve doğru saat bilgisinin elde edilmesi için hangi adımların izlenmesi gerektiği gibi teknik konulara odaklanmaktadır. Metin, güneş saati tasarımının kullanıcı dostu yapısını ve saatin 41 derece kuzey enlemine uygun şekilde nasıl ayarlanabileceğini anlatarak bilimsel bir perspektif sunmaktadır. Bu nedenle, risale hem saat ayarlama yöntemleriyle ilgilenenlerin hem de taşınabilir güneş saatini günlük yaşantılarında kullanmayı düşünenlerin ilgisini çekecek nitelikte bir kaynaktır. Ayrıca, eser, güneş saatlerinin tarihsel önemini vurgulayarak antik dönemlerden günümüze kadar süregelen zaman ölçümü tekniklerine dair bilgi sağlamaktadır. Bu bağlamda, güneş saatlerinin astronomik temelleri, gün ve gece saatlerinin hesaplanması, güneşin gökyüzündeki hareketleri gibi konular ele alınarak okuyuculara ilgili bilimsel tefsir ekolünün katkılarına da vurgu yapmaktadır. Bu eser, bilimsel bir perspektif sunarak, güneş saatlerinin kullanımı ve tasarımı konusunda sağlam bir temel oluşturarak, ilgili alanda araştırmalar yapanlara ve güneş saatlerine ilgi duyan okuyuculara değerli bir kaynak teşkil etmektedir.

2. Riyâzü'l-Muhtâr Mir'âtü'l-Mîkāt ve'l-Edvâr maa Mecmûati'l-Eşkâl (Bulak 1303, 1306):[44] Gâzi Ahmed Muhtar Paşa tarafından kaleme alınan eser, İstanbul'da yazılmış ve o dönemde Mısır'da görevli bulunduğu Kahire'de basılmıştır. Bu kitap, basîta ve usturlap gibi aletlerle gerçekleştirilen zaman ve astronomik hareket ölçümleri ile enlem ve boylam tayinleri konularında kapsamlı bilgi içermektedir. Eser, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ölçümler ve teknikler konusunu detaylı bir şekilde ele alırken, ikinci bölüm ise şemsî ve kamerî takvimler üzerine odaklanmaktadır. Kitabın metin kısmı 387 sayfa uzunluğundadır. Ayrıca, eserin içerisinde yer alan bir ilave olan "Mecmûa-i Eşkâl" adlı bölüm, Ressam H. Sabri Matbaası'nda basılmış olup, otuz altı levha içinde 105 şekilden oluşmaktadır. Bu ilave, eserin içeriğine görsel öğeler ekleyerek zenginleştirmektedir. Bu akademik eser,

[43] Alpaydın, s.16.
[44] Alpaydın, s.16.

özellikle zaman ve astronomik ölçümler alanında ilgilenenler ve bilimsel çalışmalar yapanlar için değerli bir kaynaktır. Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın eserinin içeriğinde görsel materyallerin de yer alması, konuya görsel bir perspektiften yaklaşmak isteyen araştırmacılar için ek bir avantaj sunmaktadır. Eserin, dönemin bilimsel tefsir ekolüne katkı sağlaması ve teknik açıdan kapsamlı bir içeriğe sahip olması, akademik çevrelerde önemli bir yere sahip olmasını desteklemektedir.

3. Riyâzü'l-Muhtâr Mir'âtü'l-mîkāt ve'l-edvâr Zeyli:[45] Paşa'nın Riyâzü'l-Muhtâr Mir'âtü'l-Mîkāt ve'l-Edvâr maa Mecmûati'l-Eşkâl adlı eserine yapmış olduğu eklemedir.

4.Islâhu't-takvîm (Şefik Bek Mansûr Yeken tarafından yapılan Arapça tercümesiyle birlikte, Islâhu't-takvîm, Kahire 1307):[46] Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın bu eserinde, Türkçe ve Arapça metinlerin karşılıklı iki sütun halinde düzenlendiği belirtilmektedir. Eserde, takvim usulleri ve takvime dair eserler hakkında geniş bir bilgi verildikten sonra Osmanlı malî yılı olarak uygulanan takvimin eksikliklerinden bahsedilmekte ve hicrî-şemsî yıl esasına göre yeni ve kusursuz bir sistem önerilmektedir. Eserin sonunda ise müellif, bu sisteme göre hazırladığı detaylı bir cetvelde, hicretten milâdî 2212 yılına kadar olan kamerî-hicrî, milâdî ve şemsî-hicrî yıl başlarının birbirine çevrimini tespit etmektedir. Bu eserde, Osmanlı malî yıllarının hicrî ve milâdî karşılıklarını gösteren iki tablo ve hesaplama yapmak için kullanılan beş tablo bulunmaktadır. Eser, Fransızca'ya da çevrilmiştir ve bu çeviri nedeniyle Alman Devleti müellife özel bir altın madalya vermiştir. Eserin Fransızca çevirisi "La réforme du calendrier traduit de l'original turc" adıyla Leiden'de yayımlanmıştır.

3. Takvîm-i Sâl (İstanbul 1328:[47] Bu akademik risale, Osmanlı Devleti'nde takvim reformunun gerekliliğini gerekçelendiren ve bunu örneklerle açıklayarak sunan bir çalışmadır. İlgili metin, Osmanlı Devleti içerisinde takvim sistemine dair mevcut düzenlemelerin ve zaman ölçüm yöntemlerinin sürdürülebilirliği konusunda bir tartışmaya ışık tutmaktadır. Bu çalışma, takvim sisteminin eksikliklerini ve kullanılabilirliği üzerinde durarak, yeni bir yaklaşımın ihtiyaç olduğuna vurgu yapmaktadır.

---

[45] Alpaydın, s.16.
[46] Uçarol, DİA, ss. 445-448.
[47] Alpaydın, s.18.

4. Sergüzeşt-i Hayâtımın Cild-i Sânîsi: 1294 Anadolu'da Rus Muharebesi (İstanbul 1328): [48] Bu eserde, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Anadolu cephesindeki savaş harekâtını detaylı bir şekilde anlattıktan sonra 1878 yılında atandığı Çatalca istihkam başkumandanlığı sırasında başından geçen olayları kaydetmiştir. Kitabın sonunda müellifin kısa bir özgeçmişi de yer almaktadır. Bu eser, özellikle Doksan üç Harbi'ne dair temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

5. Temmuz 1330'da Meclis-i Meb'ûsan'da Geçen Dîvân-ı Âlî Bahislerine Bir Nazar (baskı yeri ve tarihi yok): [49] Ahmed Muhtar Paşa'nın Balkan Savaşı yenilgisinin sorumlusu olarak görüldüğü 1914 yılında Dîvân-ı Âlî'ye gönderilen eser, ilgi çekici bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmada, Ahmed Muhtar Paşa'nın Balkan Savaşı öncesi ve savaş döneminde Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetiyle askeri durumuna dair çeşitli konular ele alınmaktadır. Eserde yer alan sorular ve verilen cevaplar, Paşa'nın Balkan Savaşı yenilgisine dair bakış açısını, olayları anlayışını ve savaşın seyri üzerindeki değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Bu tür soru-cevaplar, Osmanlı Devleti'nin tarihindeki önemli olayları ve kararları anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca eserde, Balkanlar bölgesinin durumu ve Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki ilişkilere de değinilmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki politikaları, etnik ve siyasi yapıdaki dinamikler ve bölgedeki çıkar çatışmaları da ele alınmaktadır.

6. Takvîmü's-Sinîn (İstanbul 1331): [50] Bu eser, Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1255 hicrî-kamerî tarihinden başlayarak 1256 (1840) malî yılından 1350 (1934) malî yılına kadar her günün hicrî-kamerî, hicrî-şemsî ve milâdî tarihlerini gösteren bir düzenlemeyi içermektedir. Kitabın 1840-1925 yıllarını kapsayan bölümü, Yücel Dağlı ve Hamit Pehlivanlı tarafından yeniden düzenlenmiş ve 1917'deki takvim değişiklikleri de dikkate alınarak Ankara'da 1993 yılında yayımlanmıştır. Yukarıda bahsedilen eserler, takvimle ilgili birçok yayın için temel kaynak olmuştur, ayrıca Faik Reşit Unat'ın Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu da günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan bir kaynaktır.

Ayrıca, Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın "Sene-i Mâliyyenin Lüzûm-ı Islâhı Hakkında Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın Takrîri Sûretidir" (İstanbul 1326), "Devlet-i

---

[48] Alpaydın, s.18.
[49] Alpaydın, s.18.
[50] Alpaydın, s.18.

Aliyye-i Osmâniyye'de Târîh-i İktisâdî Nasıl Olmalıdır?" (İstanbul 1328), "İsti'mâli Takarrür Eden Takvîm-i Mâlî 1332" (İstanbul 1332) adlı bazı risaleleri de bulunmaktadır.[51]

1.4.3. Bilimsel Tefsir Metodu ve Serâiru'l Kur'ân'ı

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın bilimsel tefsir metodu, Kur'ân-ı Kerim'deki âyetleri çağdaş bilimsel gelişmelerle uyumlu bir şekilde değerlendirmeyi amaçlayan yenilikçi ve ileri görüşlü bir yaklaşımdır. Eseri olan "Serâiru'l-Kur'ân fi Tekvîni ve İfnâ'i ve İâdeti'l-Ekvân" adlı çalışması, geleneksel tefsir anlayışının ötesinde, bilimsel keşifler ve teorilerle Kur'ân'ın mesajını irdeler.

Ahmed Muhtar Paşa'nın bilimsel tefsir metodunda dikkat çeken önemli özellik, çağdaş bilimsel terminolojiye hakim olması ve çağın bilimsel gelişmelerini tefsirine yansıtmasıdır. Eserinde, Avrupa ve dünyadaki bilimsel inkılapları yakından takip ederek, bu bulguları âyetlerle ilişkilendirmiştir. Böylece Kur'ân'ın kutsal metin olmasının yanı sıra, modern bilimle de uyumlu bir şekilde anlaşılmasını hedeflemiştir.

Paşa'nın bilimsel tefsir metodu, âyetleri yalnızca teolojik ve dini açıdan yorumlamak yerine, olay ve kavramları bilimsel terminolojiyle açıklama çabasını göstermiştir. Eserinde yer alan analizler ve karşılaştırmalı tefsirler, Kur'ân'ın metnini çağdaş topluma uygun bir şekilde aktarma amacını yansıtır.

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın eseri, dönemindeki bilimsel ilerlemelere olan ilgisini gösteren önemli bir örnektir. O dönemde İslâm düşüncesinin modernleşme sürecine katkıda bulunarak, dini metinlerin günümüz toplumunun anlayışına entegre edilmesine yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın bilimsel tefsir metodu, Kur'ân'ın mesajını geleneksel tefsir anlayışının ötesinde çağın bilimsel gelişmelerine uygun bir şekilde yorumlamaya çalışan ileri görüşlü ve yenilikçi bir yaklaşımdır. Eseri, çağdaş topluma uygun bir şekilde Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuş ve İslâm düşüncesinin modernleşme sürecinde rol model olmuştur.

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l-Kur'ân" isimli eseri, günümüzde bilimsel tefsir olarak adlandırılan metodoloji perspektifinden bazı ayetleri tahlil ettiği

[51] Alpaydın, ss. 16-19.

bir çalışmadır. “Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, âlemin yaratılışı ve hayatın başlangıcından bahseden âyetleri ele almaktadır. İkinci bölüm, dünyanın yok oluşuna ve kıyametin ahvâline dair olan âyetlere odaklanmaktadır. Üçüncü bölüm ise âhirete dair olan âyetleri incelemektedir. Ahmed Muhtar Paşa, âyetleri tefsir ederken bilimsel terminoloji ve modern nazariyelere atıflarda bulunmuştur. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, eserinde ayetlerin tefsirini yaparken bilimsel terminolojiyi kullanmış ve modern düşünürlerin görüşlerine ve bilimsel bulgulara da atıflarda bulunmuştur. Bu bağlamda, Descartes, Emanuel Kant, Buffon, Laplace, Delgonde, Arrhenius, Emile Belot, Faye gibi önemli isimlerin düşünceleri eserde temas edilen konular arasında yer almıştır.”[52]

Eserin temel amacı, kâinatın var oluş ve yok oluşu üzerine yapılan bilimsel ve dini araştırmaları incelemek ve günümüz bilimiyle güncel hale getirmektir. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, bilimsel bulguları ve teorileri yakından takip ederek, döneminde dünyada ve özellikle Avrupa’da gelişen bilimsel düşüncelerden haberdar olmuştur. Eseri, bilimsel tefsir açısından önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Ancak, eserinde kullandığı kaynaklara dair bazı ayrıntıları belirtmediği görülmektedir. Aynı şekilde, eserinde sadece iki tefsir eserine atıfta bulunması da dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa’nın eserinin daha kapsamlı bir literatür taraması yaparak ve çeşitli kaynaklara dayanarak güncellenmesi ve zenginleştirilmesi önem arz etmektedir.

Ahmed Muhtar Paşa’nın eseri, akademik çevrelerde geniş bir ilgi ve değerlendirme alanı bulmuştur. Bu ilgi, farklı araştırmacıların çalışmaları ve değerlendirmeleriyle somut bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Mehmet OKUYAN’ın makalesi[53], eserin içeriğini kapsamlı bir şekilde ele alarak önemli temalarını ve katkılarını vurgulamıştır. Bu tür değerlendirmeler, eserin önemli ve güçlü yönlerini vurgulayarak akademik dünyada daha fazla tanınmasına katkı sağlamıştır.

---

[52] Alpaydın, s. 20.

[53] Mehmet Okuyan, **“Gâzi Ahmed Muhtar Paşa ve Tefsiri”,** Kur’ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1999, sayı 13-14 ve 15, ss. 177-183.

Süleyman ŞAHİN'in yüksek lisans çalışması[54], Ahmed Muhtar Paşa'nın eserini derinlemesine incelemiş ve analiz etmiştir. Bu çalışma, eserin detaylı bir değerlendirmesini yaparak, içeriğin anlamını ve özgünlüğünü vurgulamıştır. Böylece eser, akademik bir bakış açısıyla daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Ali TURGUT tarafından yapılan sadeleştirilmiş metin, eserin daha geniş bir kitleye ulaşmasını hedeflemiştir. Bu sadeleştirilmiş versiyon, eserin önemli fikirlerini ve kavramlarını daha anlaşılır bir şekilde sunarak geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir.

Ayrıca, eserin çeşitli kaynaklarda Arapça'ya çevrildiği ve önsözüyle basıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu tür çeviriler, eserin uluslararası alanda daha fazla tanınmasına ve farklı kültürel çevrelerde etkileşim sağlamasına katkıda bulunmuştur.[55]

Sonuç olarak, Ahmed Muhtar Paşa'nın eseri, akademik dünyada geniş bir ilgi ve değerlendirme alanı bulmuş, çeşitli çalışmalar ve çevirilerle daha da önem kazanmıştır. Bu eser, Osmanlı Devleti'nin tarihi, siyasi ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler içermesi nedeniyle, akademik camiada etkili ve değerli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

---

[54] Süleyman Şahin, **Gâzi Ahmed Muhtâr Paşa'nın Serâiru'l Kur'ân Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili**, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2011.

[55] Alpaydın, s. 23.

İKİNCİ BÖLÜM
SERÂİRU’L-KUR’ÂN’DA EVRENİN YARATILIŞ TEORİLERİ

Bu bölüm, gök kubbeyi gözlemleyen ve onda gördüğü cisimlerin ne olduklarını merak eden, eski ve yeni bir kısım bilginlerin, güneş ve ona bağlı gezegenlerin oluşum şekillerine dair görüş ve teorilerini ve onları teyit eden, Kur’ân-ı Kerim’de ki âyeti celileleri ihtiva eder.[56]

Evren çok ama çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Kozmos olarak da ifade edilen bu kelime, Yunancadan gelmiş olup kozmos: “Düzen içinde bir evren.” anlamında kullanılan, bir bakıma kaos kelimesinin zıttıdır.[57] Big-Bang ile başladığı düşünülen yaratılış süreci, zaman ve genişlemenin etkisiyle gözlemlenebilir evrende 93 milyar ışık yılı olsa da evren 14,8 milyar yıl önce yaratıldığı söylenebilir. Bu tahmin kesin olmayıp, zamanla gelişen bilimle beraber değişebilir.

Evren hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğu, evreni merak eden bilim insanlarının şüphe ve hayalleri sayesinde olmuştur. Epistemolojik açıdan ele alınırsa evren üzerine sorular sorularak, bu soruların cevabı aranmıştır.

Epistemoloji, bilgi felsefesinin temel konularından biridir ve bilginin doğasını, kaynaklarını, sınırlarını ve değerlendirme yöntemlerini inceleyen bir disiplindir. Epistemoloji, şu sorulara cevap aramaktadır:

- “Bilgi nedir?”
- “Bir şeyi biliyorum demek ne demektir?”
- “Neleri bilebilirim?”
- “Bilgiyi nasıl elde ederim?”
- “Bilginin unsurları nelerdir?”
- “Bilmenin ölçüt ve koşulları nelerdir?”
- “Bilginin türleri nelerdir?”[58]

Bu sorular aracılığıyla bilginin sınırları ve geçerliliği ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu sorular daha sonra farklı alanlara sirâyet etmiştir. Evren hakkında sorulan sorular, evrenin ne olduğu, evrenin sınırı ve yaratılmış olup olmadığı gibi

---

[56] Turgut, s. 41.
[57] Carl Sagan, **Kozmos**, çev. Reşit Aşçıoğlu, 28. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 17.
[58] Taner Beyter, “Neyi, Ne Kadar, Nasıl Bilebiliriz?”, **AE Akademi**, 26.07.2019, https://web.archive.org/web/20191219144739/https://evrimagaci.org/epistemoloji-bilgi-felsefesi-neyi-ne-kadar-nasil-bilebiliriz-7872 , (01.01.2023)

sorulara cevaplar aranmış, bu soruların cevabı yüzlerce yıldır, bilim insanları, filozoflar, kelamcılar ve müfessirlerce açıklanmaya çalışılmıştır. Zaman zaman da kendi aralarında tartışmaların fitilini de ateşlemiştir. Herkes kendi dünya görüşü, içinde bulunduğu çağın bilimi veya dini metinler aracılığıyla, bu sorulara cevaplar aramıştır.

Ahmet Muhtar Paşa da bu sorulara cevap arayan müfessirlerden biridir. O'nun evren hakkındaki görüşleri, hem bu alanda çalışma yapan bilim insanlarının görüşleri, hem de Kur'ân-ı Kerim'in icazıyla bir bütünlük arz etmektedir. Eserinde bilginlerin görüşleri ve teorilerin, doyurucu bilgiler sunmadığını söylese de[59] Kur'ân-ı Kerim'in icazını ispatlamak için, bu bilginlerin görüşlerine de eserinde yer vermiştir.

Ahmet Muhtar Paşa'nın Serâiru'l-Kur'ân'da, evrenin yaratılış ile ilgili ele aldığı teoriler şu şekildedir:

2.1. DESCARTES TEORİSİ

1596 yılında Lahey'de doğup, 1650 tarihinde Stockholm'de ölen Descartes'in âlemlerin yaratılışı (oluşumu) hakkındaki teorisinin özeti şudur:[60]

Descartes, varlığın temel yapı taşlarını açıklarken gök boşluğu kavramını ele almıştır. Ona göre gök boşluğunda varlık, madde ve hareketten ibarettir. İlahi bir emirle bu boşluğa bir sarsıntı gelmiş ve madde farklı kısımlara ayrılmıştır. Daha ince parçacıklar da bu süreçte ortaya çıkmıştır ve hareketlerinin sonucunda güneş ve yıldızları oluşturmuşlardır. Descartes, hareket eden maddelerin asli varlığını koruduğunu ve her parçanın hareket ettiği yönde kalma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Bu süreçte oluşan hareket ve etkileşimlerin sonucunda, varlık zincirleme bir şekilde dönerek, üç bölüme ayrılmıştır.

Bunlardan ilki, birbirine bağlı kalmaya yatkın az hareketli ve en iri taneli kısımlardan oluşan gezegenleri ve kuyruklu yıldızları içerir. İkinci kısım, su akıntılarında görülen kasırga tarzında daireye benzer şekillere dönüşmeye yatkın, hızlı ve düzensiz hareket eden sert parçalardan oluşur. Son şekil ise en ince ve hareketli

[59] Turgut, s. 75.
[60] Turgut, s. 41.

parçalardan oluşur ki bunlar güneş ve yıldızların yapı taşlarıdır ve ışın ve ısıyı sağlarlar.

Ancak Newton'un (Ö. 1720) daha sonraki çalışmalarıyla Descartes'in teorisi eleştirilmiş ve Newton, gökte kasırgaları gibi bir şey görmediğini ifade ederek Descartes'in teorisinin tarihe karıştığını söylemiştir.

Descartes'in bu teorisi, zamanla yerini daha kapsamlı ve deneysel verilere dayanan bilimsel teorilere bırakmıştır. Newton'un evrensel çekim yasaları ve daha sonraki bilimsel gelişmeler, gök cisimlerinin hareketlerini daha iyi açıklamış ve anlamamıza yardımcı olmuştur.

2.2. KANT TEORİSİ

Könisbergli Alman Emanuel Kant (Ö. 1804) teorisinin özeti şudur: Bütün güneş kısımlarının etrafında, hemen hemen ekvatorun aynı yüzeyine batık daireler üzerinde aynı yöne dönen güneş ve gezegen sistemindeki mekanik şartlar, tüm araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu durumun bir kısım sebeplerle belirmiş genel bir hareketin sonucu olduğunda herkes birleşmiştir.[61]

Kant, gezegen sisteminin özel sebeplerini inceleyerek, gök boşluğunun aslında uzayda dolaşan yıldızlardan oluşan bir toz bulutu olduğu fikrini önerir. Bu parçaların birbirini çekeceğini ve aynı düzenin sürekli devam edemeyeceğini savunur. Güneş ve yıldızların aslında gök boşluğunda yayıldığını kabul eder. Kant, Güneş'in yoğunluğunda bir üstünlüğün bulunmasının neden olduğu bir genel akımın sonucunda, ilk maddelerin Güneş'in etrafında toplandığını ve o ilk kütlenin zamanla genişlediğini varsayar. Çeşitli yoğunluklarda maddelerin bulunduğunu ifade eder ve ağır maddelerin merkez yerine doğru acele ettiğini belirtir. Kant'a göre, bu tür durumlarda "Cisimlerin tepki devamlılığı" genel kanunu ortaya çıkar ve cisimler aynı yöne doğru zorunlu bir genel dönüşe geçerler.

Poincarre'nin itirazlarından bazıları, çekim kuvvetlerinin nasıl düzenlendiğini ve Güneş Sistemini nasıl doğurduğunu açıklayamaması ve yeni oluşan gezegenleri uyandırmak için çekim kuvvetlerinin aracılık etmediğini belirtir. Kant, Güneş'in etrafında oluşan cisimlerin temel yapı taşlarına oranla aynı hareketlerle canlandırıldığı

[61] Turgut, ss. 43-45.

görüşünü savunur. Ancak günümüzde bilimsel araştırmalarla keşfedilen süreçler, gezegen sisteminin oluşumunu daha kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Kant'ın teorisi, döneminin bilgi ve gözlem imkanlarına dayanan bir hipotez olmakla birlikte, modern bilimsel bulgularla uyumlu değildir ve bugün geçerli bilimsel açıklamalara tercih edilmez.

2.3. LAPLACE TEORİSİ

Gezegen sisteminin ilk hareket sebeplerine vakıf olabilmek için Laplace (Ö. 1827) aşağıdaki beş olayı dikkate almıştır:

1- Gezegenlerin hareketleri, aynı yönde ve yaklaşık aynı düzlemde gerçekleşmektedir.

2- Uyduların hareketleri, gezegenlerin hareket yönlerine doğru olmaktadır.

3- Farklı gök cisimleri ve Güneş'in dönüş ve taşınma hareketleri, aynı yönde ve az değişen düzlemlerde meydana gelmektedir.

4- Gezegen ve uyduların hareketlerinden sorumlu cisimlerin uzaklık merkezleri, birbirine yakın konumda bulunmaktadır.

5- Kuyruklu yıldızları hareket ettiren cisimlerin uzaklık merkezleri ise büyük ve eğimleri rastgele olarak düzenlenmiştir. [62]

Laplace, gezegenler ve uyduların oluşumunu açıklarken, Buffon'un düşüncelerini de değerlendirmiştir. Buffon, bir kuyruklu yıldızın güneş üzerine düşerek güneş maddelerinden oluşan bir kasırga benzeri seli kaldırdığını ve bu maddelerin uzakta farklı büyüklüklerde küreler halinde soğuyup sertleşerek gezegenler ve uyduları oluşturduğunu tasarlamıştır."[63]

Kuvvetin mahiyetini, gezegenlerin hareketlerini yönlendiren etkeni belirlemeye çalışan bu teoride, gök cisimlerini kaplayan geniş ve uzun bir akıcı cisim olması gerektiği öne sürülüyor. Bu akıcı cismin, gezegenleri hareket yönlerine doğru çeken ve daireye benzer yörüngeleri oluşturan bir hava kütlesi olarak hareket etmesi doğal kabul ediliyor. Güneş'in havasının ısı şiddetinden dolayı genişlediği ve daha

---

[62] Alpaydın, s. 51-52.
[63] Alpaydın, s. 51-52.

sonra soğuyarak sıkışıp küçüldüğü düşünülerek gezegenlerin oluşumuna yol açtığı düşünülüyor.

Gözlem sonuçlarına göre, güneşin teleskoplarla gözlenen parlak öz çevresiyle çevrili olduğu ve yıldıza dönüşerek yıldız benzeri bir (nebulaya) dönüştüğü öne sürülüyor. Benzerlikten yola çıkarak diğer yıldızların da aynı şekilde oluştuğu düşünülüyor ve yıldızların nebula halinden önce ince ve az parlak bir öz durumda bulunduğu düşünülüyor.

Poincarre ise Laplace'ın yoğunlaşmayı kuvvet kazanma olarak kabul etmediğini belirtiyor. Laplace'ın "Nebula" olarak adlandırdığı yapı başlangıçta sadece ana merkezi kuşatan bir boşlukken, gezegenleri oluşturmakla meşgul olduğu düşünülüyor. Gezegenlerin oluşmasını, nebula dışında başka bir temele dayandıran görüşü reddediyor ve sonradan bu boşluğun sıkışarak halkalar bıraktığını kabul ediyor.

Ancak, bu teoride boşluk, gezegenler ve uyduların dönme ve taşınma hareketlerini nasıl sağlayacağı konusu belirsiz kalmaktadır. Poincarre'ye göre, buharlaşan bölgelerin soğuması sonucu gezegenlerin bölge sınırlarında birbiri ardına oluştuğu tahmin edilebilir. Güneş boşluğunun sınırı, dönüşten kaynaklanan merkez itme gücünün merkez çekimine eşit olduğu yerdir. Ancak bu teori, gezegenlerin ve uyduların oluşumu hakkında tam bir açıklama sunmamaktadır.

Poincarre, buharlı bir halkanın tüm parçalarının ayırımsız yoğunlaşmaya devam etmesi durumunda erimiş veya katılaşmış bir halka oluşacağını öne sürüyor. Ancak bu durumun, güneş sistemi dışında Satürn'ün halkalarından başka bir örneği olmadığı düşünülüyor. Gezegenlerin buhar halindeki kütlelerden oluştuğu ve merkezi çevresinde döndüğü kabul ediliyor. Ancak, gezegenlerin başlangıçta tek bir gezegenden oluştuğu ve patlama sonucu farklı hızlarla ayrıldığı görüşü, Jüpiter ve Satürn arasındaki dört gezegenin varlığı ile açıklanamaz.

Sonuç olarak, bu teori, gezegenlerin ve yıldızların oluşumu hakkında çeşitli açıklamalar sunarken, bazı noktalarda belirsizlikler içermektedir. Laplace'ın gezegenlerin dönme yönü ile ilgili öne sürdüğü görüşün, Neptün, Satürn ve Jüpiter'in aksi yöne hareket eden uyduları nedeniyle çürütüldüğü belirtiliyor. Kuyruklu yıldızların ise sistemden bağımsız küçük nebulalar olduğu düşünülse de bu görüş genel olarak kabul görmemektedir.

2.4. EMİLE BELOT TEORİSİ

Belot'a göre varlıkların yaratılmasının bilgisini "Âlemlerin yaratılışında en çok önemli iki etken vardır ki, biri çarpışma diğeri patlamadır." Oluşumda çarpmanın verdiği kesin neticelere göre, Novaların[64] ortaya çıkması vermiştir. Patlamaya benzer hareketlere gelince, tabiatta bunun mevcut olduğunu sarmal cisimler bize gösteriyor.[65]

Belot Teorisi, Güneş Sistemi'nin oluşumunu açıklamak amacıyla ortaya atılmış bir teoridir. Bu teoriye göre, Güneş Sistemi'nin elemanları bir nebulanın patlaması sonucunda meydana gelmiştir. Yani, düzenli bir şekil almamış olan bir nebulanın, başka bir nebulanın çarpması ve parçalanmasıyla Güneş Sistemi'nin temel yapı taşları oluşmuştur.

Bu çarpışma olayı, geminin zırhlı levhasına obüs topunun çarpması gibi düşünülebilir. Nebula, çarpma sonucunda kazandığı hız ve hareketlilik nedeniyle uzunlamasına bir titreşime ve sabit bir salınıma yol açar. Böylece, çarpışmanın etkisiyle nebulanın yapısal dengesi değişir ve Güneş Sistemi elemanlarının oluşumuna zemin hazırlanır.

Belot Teorisi, Güneş Sistemi'nin evrim sürecine dair önemli bir açıklama sunmaktadır. Bu teori, başka gezegen sistemlerinde de benzer olayların gerçekleşebileceği varsayımını desteklemektedir. Ancak, bilimsel açıdan, teorinin daha kapsamlı ve deneysel çalışmalarla desteklenmesi gerekliliği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, Belot Teorisi, Güneş Sistemi'nin oluşumunda meydana gelebilecek çarpışma ve parçalanma süreçlerinin önemli bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu tür teoriler, evrenin oluşumu ve gelişimi hakkındaki bilgilerimizi genişletmek için önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

2.5. FAYE TEORİSİ

Faye'nin (Ö. 1902) âlemin yaratılışı teorisine göre, gök başlangıçta az çok yerin kimyasal elementlerinden oluşup, karışmış, son derece ince genel bir toz bulutuyla dolu idi. Anılan maddelerin birbirlerini çekimiyle başlangıçtan itibaren

---

[64] **Nova:** Yeni yıldız demektir. Bir beyaz cüce üzerinde görülen nükleer patlamadır.
[65] Turgut, ss. 50-51.

değişik hareketlerle canlandırdığı bu durum, onları bölünmeye ya da bulut olarak parçalanmaya yöneltti. Bunlar az çok ağır bir dönüşle hızlı bir yer değişimini korudular. Binlerce bu iç toz bulutu parçaları, ileri derecedeki yoğunlaşmalarının sonucu olarak evrenin değişik dünyalarını meydana getirdi.[66]

Toz bulutları, Mösyö Faye'nin ortaya koyduğu iç dönüşler, bugün sarmal hareketli cisimlerde görülen anafor hareketlerine benzemektedir. Parçaların şekilleri, dönüşün hareket şiddetine göre, bundan çok değişik sonuçlar çıkarır. Eğer bölünen bölge, hiçbir şekilde iç hareketi olmayan uyumlu küresel bir kütle ise, yoğunlaşmasından uydusuz bir yıldız doğar. Eğer küreye benzer uyumlu bölge, iç dönüş hareketiyle donatılmış ise, sürekli olarak kendini değiştirir. Gerek ağırlık merkezi ve kütlenin merkezinde olsun gerekse çabuk sönmüş birçok küçük gök cisimlerinin yoğunlaşmasının önüne geçen merkez yıldızda olsun bu iki durumda da dönüşler, tamamen yok olur. Yörüngeler bir yöne olduğu kadar, diğer yöne de çevrilmiş ve değişik yönlere yönelmiş oluralar. En çok yaygın olan durum, anafora benzer hareketle canlanan, uyumlu ve küre olmayan kütlenin, tek periyotlu dönüşümüne elverişli olmasıdır. Bir kısım merkezlerin çekim çevresinde yoğunlaşma meydana gelerek iki veya üç ayrı yuvarlağın oluşunu sağlar ki, bundan çift veya üçüzlü bir yıldız oluşur. Çünkü somutlaşmış cisimlere doğru kendini atan parçalar hareketleri boyunca seyrettikleri çizgiye daire şeklini vermeye elverişli olarak düzensiz ortak benzerlikler kazanırlar. Bu yıldızlar, ortak yanma noktalarıyla, ağırlık merkezinde bütün ve parça halinde düzensiz eksik dönüşler gösterirler. Faye'nin tasarladığına göre, Güneş Sistemini doğuran toz bulutu aslında küreye benzer ve uyumlu bir tür nebula olup, oluşum maddelerinin bir bölümü yavaş bir harekete sahipti.[67]

Anılan bulutsu içinde ortak dönme hareketi taşıyan bir benzerini, Lir Burcu nebulasının bize gösterdiği halkaya benzer tek merkezli halkalar oluşur. Bu toz bulutlarının karşılaştığı, kasırgayı andıran hareketler, görünen çevreye dikine inen hız yüzünden sarmal bir şekil alır. Anılan hız, merkeze doğru giderek artar. Bu tür bir hareket eğer, iç ağırlık kanunuyla uyuşursa, kısmen gerçek bir dönme hareketine dönüşmek için fazla zorlanmaz. Kendinde, hareketli cisimlere eksik dönme veya tek merkezli daire üzerinde ve aynı sürede hareketten başka hareketi kabul etmeme,

[66] Turgut, ss. 51-54.
[67] Turgut, ss. 51-54.

gerçekten bu tür bir toz parçasına özeldir. İç kasırgalar sebebiyle, önemli parçalar gerçekten katı bir topaç gibi aynı dönme hızıyla merkez etrafında dönen yassı bir halka şeklini alır. Şu şartla ki, parçaların dönüş süresi merkez kuvvetinin etkisinden doğan bütün eksik periyod veya küresel ortak hareket süresine eşit olmalıdır. Bu yolla topaç, yüzeyde uygun bir hızı kazanan bütün ağırlık parçalarının etkisinde kalarak, yassı halkada uyumlu olarak merkez çevresinde gerçek bir dönme meydana getirir. Pek çok veya pek az hızda olan öteki parçalar, belirtilen halkalarla tek merkezli eksik periyodlar çizerek aynı yüzeyde hareket ederler. Eğer bu eksik peridolar çok uzun ise, hareket eden maddeler merkeze fazla yaklaştığı için giderek yoğunlaşma meydana gelerek yuvarlak olmayı ve oluşan merkez yuvarlağına devir yüzeyinde bir dönüş hareketi vermeyi sağlar. Eğer eksik dönüşler, daireye çok yakınsa önceki gibi bunları da topaç halka haline koymak üzere hızı birleştirmek için, merkezin en küçük direnişi yeterlidir. İşte şimdiye kadar belirtilen halkaların her biri, bir gezegen meydana getirecek ve sonradan merkeze yoğunlaşanlarda güneşi oluşturacaktır.[68]

Laplace (Ö. 1827), gezegenleri bulutsunun dışında şekillendirdiği halde Faye, içinde olduğunu söylüyor. Laplace, birbirine bağlı halkaların eğimleri, uzaklık merkezleri ve konumunu tamamen hesaba kattığı halde Faye'nin bu konudaki açıklamaları yeterli değildir. Laplace'in aradığı ana gayeye tamamen ulaşmıyor. Laplace, Faye teorilerinin her ikisinde de "Halkaların gezegenler oluşturmak üzere bozulması" sağlam bir temele dayanmış değildir. Gezegenlerin dönüş hareketlerine gelince hesaplar, teorinin verdiği neticeye göre merkezdeki cisim, yani güneş oluşmadan önce meydana gelen gezegenlerin ekseni üzerindeki dönüşünün doğrudan batıdan doğuya olduğu, güneş var olup da çekimini daha fazla arttırdığı sırada oluşan gezegenin dönüş hareketinin, aksi yöne olması gerektiği Poincarre'nin görüş ve hesaplarıyla ortaya çıkmıştır.[69]

Jeoloji bilginleri I. zamanının başlangıcından beri, yerdeki birikimlerin verilerine göre bunun en az yüz milyon yıllık bir zaman istediğini tahmin ediyorlar. Gerçekte Helmholtz (Ö. 1894) ve Kalvin (Ö. 1907) isimli kişiler termodinamik adına Güneş'in yaşını ancak elli milyon yıla vardırdıklarına göre Faye, yerin güneşten yaşlı olduğuna hükmettiğinden dolayı beliren aykırılık düşüncesinin bununla ortadan

[68] Turgut, ss. 51-54.
[69] Turgut, ss. 51-54.

kalktığını ümit etmektedir. Ama Fambrin süresinin, temel görüşleri, genel hayat şartlarının o vakit bugünküne pek fazla aykırı olmadığını göstermesi bakımından bu durum o zamanda canlıların güneşsiz veya Güneş'in temiz havası içinde yaşadıklarını kabul etmeyi gerektiriyor ki, bunun da mümkün olmadığını Puankare iddia ediyor. Laplace'in göre kuyruklu yıldızlar, Güneş Sisteminden sayılmazken sonradan güneş çekiminin sonucu olarak, Güneş Sistemine katılmışlardır. Faye'ya göre bunlar aslında güneş âleminden sayılırlar. Çünkü, "Esas kasırgaya kapılmayan maddeler arasında, merkez çevresinde her yöne uzayan eksik dönüşler yaparak merkez yoğunluğundan kurtulanlar vardır. Ki, asıl toz bulutunun son çevre bölümleri olan bu maddeler uzayan yörüngelerinde harekete devam edegelmişlerdir." diyerek iddiasını ispat ediyor. Puankare bu iki teoriyi araştırma ve karşılaştırmaya devam ederek derinlemesine ilerlemişse de onlar bizce ana hedefin dışında olduğundan ileri gidilmemiş, ancak sonundaki söz ve görüşü aşağıya alınmıştır: "Faye teorisi özetle, ince bir üslubu gösterir."[70]

Toz bulutları, Faye'nin iç dönüşler teorisine göre günümüzde sarmal hareketli cisimlerde görülen anafor hareketlerine benzerlik gösterir. Parçaların şekilleri dönüşün hareket şiddetine göre değişir. Uyumlu küresel bir kütle yokluğunda, yoğunlaşmadan uydusuz bir yıldız doğar. Uyumlu bölgede iç dönüş hareketi varsa, sürekli değişir. Hem ağırlık merkezi ve kütlenin merkezinde olsun, hem de çabuk sönmüş birçok küçük gök cisimlerinin yoğunlaşmasının önüne geçen merkez yıldızda olsun, dönüşler tamamen yok olur.

Merkezlerin çekim çevresinde yoğunlaşma, iki veya üç ayrı yuvarlağın oluşumunu sağlayarak çift veya üçüzlü bir yıldız meydana getirebilir. Toz parçaları, hareketleri boyunca düzensiz ortak benzerlikler kazanır ve ağırlık merkezinde düzensiz eksik dönüşler gösteren yıldızlar oluşturur. Güneş Sistemi'ni doğuran toz bulutu küreye benzer ve uyumlu bir tür nebula olarak oluşmuştur.

Lir Burcu nebulasında görülen tek merkezli halkalar, toz bulutlarının karşılaştığı kasırgayı andıran hareketlerle oluşur. İç ağırlık kanunuyla uyumluysa, bu hareketler gerçek bir dönme hareketine dönüşebilir. Topaç benzeri halkalar, uygun dönme hızına ulaşan parçaların etkisinde oluşturulurken, diğer parçalar farklı yörüngelerde hareket ederler. Eksik dönüşler, yoğunlaşmayı ve merkez yuvarlağında

[70] Turgut, ss. 51-54.

dönüşü sağlar. Eğer dönüşler daireye çok yakınsa, parçalar topaç halka oluşturmak için hızı birleştirir ve merkezin en küçük direnci yeterlidir.

Gezegenlerin oluşumu konusunda Laplace ve Faye arasında görüş ayrılığı vardır. Güneş'in yaşına dair farklı tahminler bulunurken, Faye, yerin Güneş'ten daha yaşlı olduğunu düşünür. Puankare ise bu aykırılığın o zamanda canlıların güneşsiz veya temiz hava içinde yaşadığı kabul edilmesini gerektireceğini iddia eder. Laplace'ye göre kuyruklu yıldızlar sonradan güneş çekiminin sonucu olarak sisteme katılırken, Faye'ye göre onlar aslında güneş âleminden sayılır.

Puankare, iki teoriyi derinlemesine incelemiş ancak ana hedef dışında oldukları için ileri gidilmemiştir. Faye teorisinin incelikli bir üslupla yazıldığı belirtilir.

2.6. EMİLE BELOT'UN DERSİ

21 Mart 1914 tarihli Paris'in "Revû scientifique"[71] nüshasında yayınlanan, Emile Belot'un âlemin yaratılışı ve teorileri üzerine Sorbon'da verdiği ilk ders:[72]

Matematikçiler arasında yetkili bir isim olan Poincarre, ani ölümü sebebiyle üzüntüyle anılırken "âlemlerin ana maddesi" kavramını şu şekilde açıklamıştır: Bilindiği üzere, teleskoplar ve fotoğraflar aracılığıyla bugüne kadar keşfedilen evrenin herhangi bir bölgesi düzensizlik sergilememektedir. Yıldızlar ve nebulalarda maddi bir akış gözlenmektedir. Bu bağlamda, evrenin kökenini inceleyen bilim insanları, uyumsuz ve toz bulutuna benzer şekilde düzensiz bir yapıdan, yani temel bir toz bulutundan başlayarak evrenin oluşumunu anlamaya çalışmaktadırlar. Poincarre, eğer yazarlar zamanın biyoloji bilimine hakim olsalardı, pozitif yüklü bir merkezde negatif yüklü elektrik moleküllerinin toplanması sonucu kimyasal bir madde oluşumunu anlayacaklarını ifade eder. Thomson'un özlü tanımına göre, bu toplanma süreci güneşin çevresindeki gezegenlere benzetilebilir. Ayrıca, günümüzdeki dünyaları meydana getiren kimyasal parçaların uranyum, radyum veya diğer ışık saçan elementlerle karşılaştırılacak olursa, Güneş Sistemi maddelerinin tüm iç parçalarının 1600 milyar yıl boyunca Güneş'e ışık verebilecek bir güce sahip olduğunu öne sürer.

---

[71] **Revû Scientifique:** Fransızca olan bu söylem, bilimsel devrim, matematik, fizik, gökbilim, biyoloji, tıp ve kimya gibi disiplinlerde yaşanan düşünce ve doktrin devrimlerini içeren bir kavramdır. Bu devrim, modern bilimin temelini oluşturmuş ve bilim tarihinde erken çağdaş dönemden itibaren süregelmiştir.

[72] Turgut, s.55.

Bu bağlamda, Poincarre, parçalardaki bu gücün nasıl bir araya getirildiğini sorgulamakta ve önceden farz edilen bir toz bulutuna gelinmeden önce, maddenin uygun olmayan bir bölgesine rastlanıp rastlanmadığını düşünmektedir. Eğer böyle bir durum varsa, gazlardan ve elektrik parçalardan oluşan hafif ağırlıklı bir madde tespit edilebilir mi diye düşünmektedir. Sonuç olarak, evrenin oluşum maddeleri hakkında günümüz biyoloji ilminin ortaya koyduğu ilk şart, kimyasal elementlerin şimdiki güçlerini taşıyabilecek bir "âlem yaratılışı" tarzını aramaktır.

Poincarre, bu âlemin yaratılabilmesi için uygun bir nebula arayışı içindedir. Astronomlar, dünyaların en azından ilk maddelerinin nebulalardan meydana geldiği konusunda birleşmektedir. Nebulalar, Laplace'in görüşüne karşı olarak yıldızların düşük ısılı ve ışıkların elektrik ışığından meydana geldiğini düşünen diğer düşünürler tarafından desteklenmektedir. Ancak saniyede 50'den 100 km'ye kadar hızlara sahip nebulalar, yıldız hızına ulaşır ve bu hızdaki iki nebulanın çarpışması, elektrik parçalarındaki sinektik kudreti açıklamaya yetmez. Ancak radyumun alfa ve beta ışını hızına sahip molekül halinde veya kroks borularının katodunun ışıklarından meydana gelen maddelerden oluşan nebulalar varsa, bu nebulaların saniyede 10.000'den 100.000 km'ye kadar hızla çarpışmaları, kimyasal parçaların meydana gelmesi için gerekli olan bir gücü ortaya çıkarır. Günümüz biyolojisi, gaz taşıyan nebulalara benzer, son derece gaz yüklü nebulaların varlığını göstermektedir. Böyle bir nebulada, gaz derecesi yüksek olduğundan, basınç ve hidrodinamik kanunlarıyla işleyen hareketler, özellikle akıcı cisimlerde meydana gelen anaforlar gibi en devamlı hareketleri içerebilir. Poincarre, bu durumu basit bir makine tekniğiyle açıklamakta ve âlem yaratılışı yazarlarının basit toz bulutu fikrinden uzaklaşıldığına vurgu yapmaktadır.

2.7. DİĞER TEORİLER

Descartes, Kant Laplace, Emile Belot ve Faye gibi bilginlerin, evrenin oluşumu üzerine yaptıkları yorumların ve teorilerin Serâiru'l-Kur'ân'da ele alınışını inceledik. Şimdi Serâiru'l-Kur'ân'da yer verilmemiş fakat bizim ulaştığımız bazı güncel teorileri kısaca açıklayacağız.

Evrenin varoluşu hakkında yapılan ve Serâiru'l-Kur'ân'da, zamansal farklılık sebebiyle yer verilmemiş bazı teorileri de şöyle sıralayabiliriz:

Big-Bang Teorisi: Evrenin bir anda oluştuğunu ve daha sonra büyüdüğünü ve geliştiğini öne süren teoridir. Bu patlama, evrenin tüm materyalini ve enerjisini çok sıcak ve yoğun bir hale getirmiş, daha sonra soğuyarak, günümüzdeki görünümünü almıştır.[73] Georges Lemaître 1927'de zamanı geriye alırsak evrenin tek bir noktada buluşacağı teorisini ifade etmiştir.

Big-Bang teorisi, evrenin oluşum süreci ve genişlemesi hakkında açıklama sunan önemli bir kuramdır. Bu teori, yaklaşık 14,8 milyar yıl önce evrenin varlığına dair herhangi bir madde veya enerjinin bulunmadığını, ancak evrenin kendisinin birçok küçük parçacıktan oluştuğunu varsayar. Bu parçacıkların bir araya gelmesiyle evrenin oluşum süreci başlar. Teorinin en dikkate değer özelliği, evrenin bir zaman ve bir yerde başlangıç yaptığına dair iddiada bulunmasıdır. Bu başlangıç süreci, "Big-Bang patlaması" olarak adlandırılır. Bu patlama, evrenin oluşum sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir ve evren bu patlama ile birlikte hızla büyür ve yayılır. Big-Bang teorisi, evrenin sürekli olarak genişlediğini ve geçmişte daha küçük olduğunu ileri sürer. Teoriye göre, şu anki büyüklüğü, o dönemde oluşan parçacıkların birleşmesiyle meydana gelir ve bu parçacıkların bir araya gelmesiyle evren hızla genişler. Big-Bang teorisi, evrenin oluşum sürecine ilişkin farklı açıklamalar sunar ve bu teorinin doğruluğu, günümüzde yapılan çeşitli araştırmalarla doğrulanmıştır. Şu anda, evrenin kökeniyle ilgili Büyük Patlama Teorisi'nden daha güçlü bir kozmolojik teori bulunmamaktadır. Bu teori, evrenin oluşum süreci hakkında bilgi sağlar ve evrenin geçmişine ışık tutar.

Öte yandan, Big-Bang teorisi en çok kabul gören teori olsa da kesin ve kusursuz bir teori değildir. Bilimsel keşifler ve araştırmalar sürekli olarak ilerlemekte ve yeni bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, zaman içinde teorinin değişebileceği olasılığını göz ardı etmek gereklidir. Evrenin varoluşu hakkındaki teoriler, bilimsel gelişmelere paralel olarak güncellenmeye ve geliştirilmeye açık olmalıdır.

Big-Bang teorisi hakkında ortaya atılmış ve günümüzde hala en çok kabul gören teori, bilim camiasına ilk kez tanıtan kişi, Belçikalı dindar ve Katolik rahip Georges Lemaître'dir. Onun çalışmaları, evrenin başlangıcı hakkındaki önemli

[73] İlk olarak Katolik Rahip Georges Lemaître tarafından 1922 yılında öne sürülen bu teori, Amerikalı Astronom Edwin Hubble'nin 1929 yılında yaptığı gözlemeler neticesinde, evrenin sürekli ve hızlı bir şekilde genişlemekte olduğunu ispatlanmıştır.

keşiflere ve bilimsel ilerlemelere katkı sağlamıştır. Bu nedenle, Lemaître'nin teoriye katkıları unutulmamalıdır.

İç içe Geçmiş Evren Teorisi: Bu teoriye göre, evrenin varoluşu, birçok ön evren veya evrenlerin bir arada varoluşu ile açıklanmaktadır. Bu teoriye göre, her bir ön evren, bir sonraki ön evrenin oluşumunu sağlamaktadır.

Bu teori Kelam alimlerinden olan Câbir b. Hayyân'ın Kümûn[74] teorisine yakın görülmektedir. Kümûn nazariyesini savunanların başında Nazzâm ve Câhız gelir. Sözlükte "gizli olmak, gizlenmek" anlamına gelen kümün, bir atomun, içinde diğer atomları barındırması, daha açık örnek vermek gerekirse, bir tohumun içinde, kendinden sonraki nesilleri barındırması anlamına gelmektedir. Böylece Hz. Âdem (a.s.) yaratılışından itibaren, genlerinde sonraki nesilleri barındırmaktaydı. Kümûn şekilde var olan şeyin zamanı geldiğinde ortaya çıkmasına Zühûr denilmektedir. Böylece var olan ilk madde yaratılmış ve zamanla madde de görülen değişimde, ilk yaratılışın devamında Zühûr eden eşyanın değişimidir derler. Her şeyin yaratıldığını ve Sünnetullâh programında yaratmanın sürekli olduğunu savunurlar. Kümûn nazariyesi, Allâh'ın maddi varlıklara sürekli olarak müdahale ettiğini ve yaratıcılığının sürekli olduğunu kanıtlamayı amaçlayan bir teoridir. Bu teori, bazı İslam düşünürleri tarafından eleştirilmiş ve reddedilmiştir. Bununla birlikte, günümüzde kabul gören Big-Bang ve iç içe geçmiş evren teorileriyle benzer bir mantık üzerine kurulmuştur. Fakat göze çarpan en büyük ayrım Nazzâm ve Câhız'ın ilk maddenin yaratılmış olduğunu kabul etmeleri fakat teorisyenlerin ilk oluşumda, yaratıcı kudreti kabul etmemeleridir.

Big-Bang ve iç içe geçmiş evren teorileri, temelde ilk ve tek maddeyi ele alırlar. Bu tek ve biricik madde o denli güçlü ve sınırsız enerjiye sahiptir ki, bu tek madde şu anki evrenin oluşturan tüm gücü içinde barındırmakta ve yeni oluşumlara da zemin hazırlamaktadır. Fakat bu ilk maddenin oluşumu hakkında kesin ve doyurucu bilgiler verilememektedir. Şöyle ki, bu teorileri kabul eden teorisyenlere sorular sorulmuştur. Bu sorulardan bazıları şöyledir:

---

[74] Cisimlerin birbirlerinde veya bir arazda güç ve etki potansiyeline sahip olmalarını ifade eden bir felsefe ve kelam terimi olarak "bil kuvve" kullanılır. Bu terim, bir cismin veya bir arazın başka bir cisimde etki yapabileceği veya güç taşıdığı anlamını taşır.

Büyük patlamadan önce ne vardı? İlk madde nasıl oluştu gibi sorular sorularak, teorisyenlerden cevap vermeleri beklenmiştir. Çünkü iddiayı ortaya atanın onu ispatlaması gerekmektedir. Konu bilimse bu kaçınılmazdır.

Ünlü Fizikçi Stephen Hawking bu soruya şöyle cevap vermiştir: "İnsanlar bana evreni Tanrı'nın yarattığına inanıp inanmadığımı sorduğunda onlara bu sorunun mantıksız olduğunu söylüyorum. Büyük patlamadan önce zaman diye bir şey yoktu, dolayısıyla Tanrı'nın evreni yaratacak zamanı da yoktu. Bu durum, dünyanın köşesine nasıl gidileceğini sormaya benzer. Dünya yuvarlaktır, köşesi yoktur; köşesini aramak boş bir uğraştır. Her şeyin önceden yazıldığını ve bunu asla değiştiremeyeceğimizi iddia eden insanların bile karşıdan karşıya geçmeden önce yolu kontrol ettiklerini fark ettim." diyerek bu sorunun cevabını vermeye çalışmıştır.[75] O zamanın büyük patlamayla var olduğunu düşündüğü için, büyük patlamadan önce ne vardı sorusuna, büyük patlamadan önce zaman olmadığı için, büyük patlamadan önce ne vardı sorusunun da anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Stephen Hawking'in evrenin varoluşu üzerine yapmış olduğu yorumunun, yüzlerce ihtimallerden sadece biri olduğunu düşünürsek, bu yorumun kesin ve bağlayıcı olmadığını anlayabiliriz.

Yaratılış (Hudûs-Kozmolojik) Teorisi: Bu teori, evrenin ve içindeki sistemlerin, tüm canlı çeşitliliğinin anında ve mucizevi bir şekilde Allâh tarafından yoktan var edildiğini savunmaktadır. Bu yaratılış süreci, tesadüfi değil, belirli sebeplere ve Allâh'ın yaratma iradesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Müslüman kelamcılar tarafından kullanılan geleneksel kozmolojik delil olan hudus delili, sonradan var olanların (hadis) varlığa çıkarması gereken bir varlığın (muhdis) varlığının zorunluluğuna dayanmaktadır. Bu delil, evrenin zamansal başlangıcına, yani sebep-sonuç ilişkilerinin sonsuz bir şekilde geriye gitmesinin imkansızlığına dayanmaktadır. Amacı hem Yaratıcıyı hem de varlığın devamını sağlayan bir sebebe ulaşmaktır.

"Niçin hiçlik yerine varlık vardır?" sorusu, ünlü felsefeci ve matematikçi Leibniz tarafından ortaya atılmıştır ve bu soru, karşımızdaki evrenin ve maddenin varlığının bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Kozmolojik delile göre, bu evrenin bir açıklaması olmalıdır ve evren kendi içinde bu açıklamayı barındıramaz. Evrenin açıklaması, sadece kendi varlığı hiçbir şeye bağlı olmayan bir zorunlu varlıkla

---

[75] Stephen Hawking, **Aforizmalar**, çev. Zeynep Serinker, Aylak Adam Yayınları, İstanbul, 2018, s. 7.

yapılabilir, ki bu varlık Allâh olarak adlandırılmaktadır. Kozmolojik delil aslında tek bir şekilde formüle edilen bir delil değildir; daha çok kozmolojik deliller ailesinin varlığından bahsetmek daha uygun olacaktır.[76]

Hudûs delilinin yöntemi kısaca şöyledir:

- Evren ya başlangıca sahiptir ya da sonsuzdan beri vardır.[77]
- Sonsuz, sürekli olarak ilerlemeyi ve ilerlemeyle tamamlanmayanı ifade etmektedir.[78]
- Evrendeki geçmiş zaman sonsuz ise bizim bu noktada var olabilmemiz için sonsuzun tamamlanmış olması lazımdır.[79]
- Öyleyse evrenin bir başlangıcı vardır.[80]

Özetle, evrenin varoluşuyla ilgili olarak iki temel olasılık bulunmaktadır: Ya evren bir başlangıca sahiptir ya da sonsuz bir geçmişi vardır. Sonsuz, sürekli ilerleyen ve tamamlanmayan bir kavramı ifade eder. Eğer evrendeki geçmiş zaman sonsuz ise, o zaman var olabilmemiz için bu sonsuzun tamamlanmış olması gerekmektedir. Ancak, sonsuz bir zaman dilimi asla tamamlanamaz. Dolayısıyla, evrenin bir başlangıcı olduğunu söylemek daha makul ve mantıklıdır. Bu argüman, evrenin zamansal başlangıcına işaret ederek, evrenin varoluşunun bir nedeni olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, evrenin varoluşu ve başlangıcı hakkındaki bu tür spekülasyonlar, felsefi ve bilimsel açıdan önemli tartışmalara yol açar ve insanlığın evreni anlama çabalarına katkı sağlar.

Kelamcılar, âlemde bulunan tüm varlıkları kapsayan 'âlem' kavramının başlangıçta var olmadığını ve sonradan var olduğunu ileri sürerek hareket etmişlerdir. Yani, âlemin bir zamanlar var olmadığı ve sonradan ortaya çıktığı düşüncesi üzerine dayanarak, âlemin mutlaka bir muhdise (yaratıcı) tarafından meydana getirilmesi gerektiğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu argüman, âlemin varoluşu ve başlangıcı hakkında felsefi ve teolojik tartışmaların temelini oluşturur.

Multiverse Teorisi: Bu terim, ilk olarak Amerikalı felsefeci ve psikolog William James tarafından 1895 yılında farklı bir bağlamda kullanılmıştır. Bu kavram,

---

[76] Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999, ss. 41-56.
[77] Caner Taslaman, **Allâh'ın Varlığının 12 Delili**, Destek Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2016, ss. 30-31.
[78] Taslaman, ss. 30-31.
[79] Taslaman, ss. 30-31.
[80] Taslaman, ss. 30-31.

“alternatif evrenler” veya “paralel evrenler” olarak da adlandırılan evrenlere işaret etmektedir. Çoklu evren teorisi, teorik bir kavramdır ve tüm evrenlerin bir arada yaşadıkları bir süre süren bir görüştür. Bu teoriye göre, tüm evrenler birbirinden bağımsızdır ve her bir merkez kendi kuralları, fizik düzenlemeleri ve geçmişleri vardır. Bu teori, evrendeki tek bir noktadan genişlediğine inanılan “tek evren” teorisinin alternatifidir ve gezegenlerin sonsuz sayıda parçaya sahip olmasını varsayar. Bu teori, gezegenlerin sınırsız çerçevelenmesini ve evrenler arasında geçişlerin mümkün olabileceğini de varsayar. Çoklu evrende yaşadığımızı nasıl kanıtlarız? Evrenimiz bir başkasıyla çarpışırsa, bazı kanıtlar sunabilir, ancak onu incelemek için hayatta kalıp kalamayacağımız belli değil. Ve bazı teorisyenler, çarpışan evrenlerin, Büyük Patlamanın ardından gelen parlama olan kozmik mikrodalga arka planında (CMB)[81] soğuk noktalar veya sıcak noktalar bırakabileceğini öne sürdüler. Eğer öyleyse, gelişmiş gökyüzü taramaları ile bu noktaları tespit edebilmeliyiz.[82]

Sonuç olarak bu teori Big-Bang sonrası evrene saçılan enerjinin, patlamayla birlikte fotonlarının da evrene savrulduğunu ve bu savrulmadan geriye kalan, ışık ve ısı fotonlarının kalıntılarını bulmamızı sağlayan araçtır.

Steady State Teorisi: Büyük Patlama Teorisi’ne karşı Sabit-Durum Teorisi, evrenin sürekli olarak yeni madde üreterek genişlediğini ve bu nedenle evrenin başlangıcı olmadığını öne sürer. Bu teori, Hermann Bondi, Thomas Gold ve Fred Hoyle tarafından 1948 yılında ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre, nesneler birbirinden uzaklaştıkça yeni nesneler oluşur ve böylece evrenin enerji yoğunluğu sabit kalır. Ancak, 1965 yılında keşfedilen Kozmik Mikrodalga Arkaplan Işıması (CMB), Büyük Patlama Teorisini destekler niteliktedir ve Steady State Teorisini gölgede bırakmış gibi görünmektedir.[83]

Ele aldığımız teorileri özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Big-Bang Teorisi, evrenin bir anda oluştuğunu ve daha sonra büyüyerek geliştiğini öne süren

---

[81] **CMB:** Kozmik Mikrodalga Arkaplan Işıması, evrenin büyük patlamadan sonraki yaklaşık 400.000 yıllık sürecinin 100.000 yıl kadarlık bir süresinde oluşan ve evrenin her yerine yayılan radyasyondur. Bu radyasyon, evrenin erken dönemlerindeki sıcak ve yoğun durumunun izlerini taşır ve evrende homojen bir şekilde dağılım gösterir. CMB, kozmolojideki önemli kanıtlardan biridir ve Büyük Patlama Teorisi'nin desteklenmesine katkıda bulunmuştur.

[82] Eric Betz, “Çoklu Evren Teorisi Bilim Kurgu Mu Yoksa Bilim Gerçeği Mi?”, **Astronomy,** 14.12.2020,https://astronomy.com/news/2020/12/is-the-multiverse-theory-science-fiction-or-sciencefact, (08.01.2023)

[83] Erik Gregersen, “Sabit-Durum Teorisi”, **Cosmology**, 02.01.2009, https://www.britannica.com/science/steady-state-theory, (11.01.2023).

önemli bir kozmolojik kuramdır. Teori, yaklaşık 14,8 milyar yıl önce evrenin varlığının başladığını ve bu başlangıç sürecinin "Big-Bang patlaması" olarak adlandırıldığını savunur. Bu teori, günümüzde yapılan bilimsel araştırmalarla desteklenmektedir ve evrenin oluşum sürecine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, teorinin ilk kez tanıtılmasında önemli katkıları olan Belçikalı dindar ve Katolik rahip Georges Lemaître de unutulmamalıdır. Ancak, teorinin kesin ve kusursuz bir teori olmadığı ve yeni bilgilerle güncellenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

İç İçe Geçmiş Evren Teorisi, birden çok ön evrenin veya evrenlerin bir arada varoluşunu savunan bir teoridir. Bu teori, önceki evrenlerin sonraki evrenlerin oluşumuna katkı sağladığını ve evrenlerin sürekli döngü içinde olduğunu öngörür.

Yaratılış (Hudûs-Kozmolojik) Teorisi, evrenin ve içindeki sistemlerin, tüm canlı çeşitliliğinin anında ve mucizevi bir şekilde Allâh tarafından yoktan var edildiğini savunur. Bu teori, kozmolojik delil olarak bilinen argüman üzerine kuruludur ve evrenin başlangıcının ve varoluşunun bir yaratıcıya bağlı olduğunu iddia eder.

Multiverse Teorisi, "çoklu evrenler" veya "paralel evrenler" kavramıyla ilişkilendirilen teoridir. Bu teori, tüm evrenlerin bir arada var olduğunu ve birbirinden bağımsız olduğunu öne sürer. Çoklu evren teorisi, teorik bir kavram olup, günümüzde deneysel olarak doğrulanmamıştır. Ancak, çarpışan evrenlerin belirli kanıtlar sunabileceği düşünülmüştür.

Sonuç olarak, evrenin kökeni ve varoluşu hakkında farklı teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler bilimsel, felsefi ve teolojik tartışmalara yol açar ve insanlığın evreni anlama çabalarına katkı sağlar. Evrenin doğasına ve başlangıcına yönelik keşifler ve araştırmalar devam ettiği sürece, bu görüşlerin güncellenmesi ve revize edilmesi mümkün olacaktır. Bilimsel yaklaşımla, insanlık evrenin sırlarını çözmeye ve anlamaya devam edecektir.

Buraya kadar Descartes, Kant Laplace, Emile Belot ve Faye gibi bilginlerin evrenin varoluşu üzerine yaptıkları araştırmaları ve bizim ulaştığımız bazı teorileri ele almış olsak da tatmin edici bilgilere ulaştığımız söylenemez. Zaten bilim insanları da bu görüşlerin kesinlik ifade etmediğini kabul etmektedirler.

2.8. KÂİNAT OLUŞUM TEORİLERİ

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, ele aldığı teorilerden yola çıkarak daha tatminkar cevaplar aramamız gerektiğini vurgulamıştır. Çağın bilginlerinin yaptığı gibi, rastgele bir rasyonel görüşe kapılmanın ve sadece bu görüş üzerinde teori üretmenin doğru olmayacağını ifade ederek, güvenirliği olan teorilere yönelmemiz gerektiğini tavsiye etmiştir. Dolayısıyla, aşağıda açıklayacağımız teorilere yönelmenin de faydalı olacağını düşünmektedir.

Bu nedenle, bilimsel ve akademik araştırmalarda, doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmek için, birden fazla teori ve veriyi değerlendirmek önemlidir. Tek bir teoriye dayanarak kesin sonuçlara ulaşmak, objektif ve bilimsel bir yaklaşım olmayabilir. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın önerdiği gibi, çağın bilginlerinin çalışmalarını takip etmek ve sağlam temellere dayanan teorilere yönelmek, daha kapsamlı ve doğru sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olabilir.

Akademik alanda, ele alınan konularla ilgili farklı teoriler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu teorilerin doğruluğunu değerlendirmek için dikkatli bir şekilde incelenmeli ve destekleyici verilerle desteklenmelidir. Bilimsel yöntemler ve araştırma teknikleri kullanılarak, teorilerin geçerliliği test edilmeli ve sonuçlara varılmalıdır.

Sonuç olarak, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın önerisi, akademik çalışmalarda sağlam temellere dayanan teorilere yönelmenin önemini vurgulamaktadır. Birden fazla kaynaktan bilgi edinerek, objektif bir bakış açısıyla konuları ele almak ve güvenilir sonuçlara ulaşmak, bilim ve akademik araştırmalardaki temel ilkelere uygun bir yaklaşımdır. Bu şekilde, bilgi birikimi arttırılarak daha tatminkar cevaplara ve ilerlemeye ulaşmak mümkün olacaktır.

2.8.1. Tarihi Teori

Birçok teori, çağın var olan ilmine göre, birbiriyle karşılaştırarak yanlışlığı belli olan görüşleri hemen atıyor, sonunda evren oluşumu bilgileri ayıklanmış şekliyle bırakılıyor. Bu teori, kararsız ve yavaş olma özelliğini taşımaktadır. Anılan teori ancak, tasarıları nasıl oluşup genişlediğini göstermeye yarar.[84],

[84] Turgut, s. 60.

Müellifimiz, ele aldığı teoride tarihi perspektifin önemine vurgu yapmaktadır. Tarihi teorinin, geçmişteki oluşumların ve düşüncelerin gelişim süreçlerine odaklandığına dikkat çekmektedir. Bu şekilde, bir teorinin ortaya atıldığı zaman dilimindeki bilimsel düşünce havuzunu incelemek ve o dönemdeki bilimsel görüşlerin teorinin oluşmasındaki etkisini tespit etmek kolaylaşmaktadır. Böylece, teorileri mevcut döneme göre değil, ortaya atıldığı döneme göre analiz etmek mümkün olmaktadır.

XX. yy.da bazı teorilerin çürütüldüğüne rağmen, bu teorilerin tarih içinde var olduğu ve bilimin yolunu çizmede önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, bu yaklaşımın kararsız olduğundan bahseder. Kararsızlığın sebebini, her çağın bilginlerinin dönemlerine uygun olmayan görüşleri ayıklamaları ve geriye kalan evrensel düşünceleri kabul etmeleri olarak açıklamaktadır. Ancak bu düşüncelerin sonraki çağlarda çürütülüp tarihin tozlu raflarına kaldırıldığı düşüncesi üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak, müellif tarihin yadsınamaz bir gerçek olduğunu ve aynı zamanda insanlığın zamansal rehberi olarak her döneme ışık tutan önemli bir mefhum olduğunu belirtmektedir. Tarihi teorinin, geçmişteki bilimsel düşüncelerin ve gelişim süreçlerinin anlaşılmasına katkı sağladığına ve teorilerin tarih içindeki yerini değerlendirmenin önemine vurgu yapmaktadır.

2.8.2. Geometrik Teori

Bu teori, gözlem ve analizlerin ışığında geometrik şekilleri ve enerjiyi anlamamızı gerektiren etkili bir yaklaşımdır. Fotoğraf çalışmaları ve teleskopların gelişimiyle birlikte astronomlar, gökyüzündeki nesneleri daha ayrıntılı bir şekilde inceleme fırsatı bulmuşlardır. Bu incelemeler, önceden varlık şekilleri olarak düşünülen bazı nesnelerin aslında farklı mekanik açıklamalara dayandığını ortaya koymuştur. [85]

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın bahsettiği Andromeda ve diğer nebulaların incelenmesi, Laplace nebulasının içinde gezegene benzer canlıların olduğu düşüncesinin yanıltıcı olduğunu göstermiştir. Daha sonra yapılan fotoğraf çalışmaları,

---

[85] Turgut, ss. 61-62.

bu canlı denilen şeylerin aslında bir sarmal nebulanın karşı eğrileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde, Herschel tarafından kaydedilen çift nebulalar, aslında armut şeklinde olanlar olarak yeniden değerlendirilmiştir. Amerika'daki Rasathanede elde edilen fotoğraflar da çift nebulanın birinin diğerine bağlandığını ve oval nebulanın içine girdiğini göstermiştir. Bu tür gözlemler, teorilerin zaman içinde nasıl değişebileceğini ve güncellenmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü çağın koşullarına göre kabul edilen bir teori, sonraki dönemlerde daha gelişmiş gözlem yöntemleri ve daha ileri bilimsel altyapıyla çürütülebilmektedir. Bu nedenle, bilim insanlarının rastgele bir rasyonel görüşe kapılmaktan ziyade güvenirliği olan teorilere yönelmeleri önemlidir.

Mevcut teorilerin yeterli olmadığı durumlarda, delilli teoriler kullanılmalıdır. Örneğin, ince nebulaların ve samanyolu gibi nesnelerin yer değişimi konusundaki çalışmalar, âlemin oluşumu ve evrenin yapılanması hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Yer değişiminin, çekime üstünlüğü ve düzensiz nebulalardaki farklılıklar gibi unsurları göz önünde bulundurarak, yıldızların ve Güneş Sistemi'nin oluşumu üzerinde derinlemesine bir anlayış sağlayabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, astronomi alanındaki ilerlemeler ve yeni gözlem yöntemleri, bilimsel teorilerin doğrulanması veya güncellenmesi sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın önerdiği gibi, çağın bilginleri olarak, geçmişteki teorileri sorgulayarak ve güncel bilimsel verilere dayanan tatminkar cevaplar arayarak, evrenin gizemini anlamak için daha ileri adımlar atmalıyız.

2.8.3. Tecrübi Teori

Kâinatın oluşumu bahsinde deneysel teori uygulanabilir mi? Görünüşte akla ters düşen bu fikir lehine, bir kısım olumlu düşünceler şunlardır: Çok sayıda laboratuvar deneyleriyle aydaki kraterlerin özel durum gösteren çizgilerinin şekillendirilmesine başlandı. Şimdiki oluşum bilgisinin çok ilerisine gidildiği iddia edilebilir. Hatta tecrübe, mekanik ilmi olarak kabul edilebilir. Ayrıca tabiatın kullanılan kuvvetlerindendir. Evet, tabiatı göstermek için insanın kullandığı araçlar, araştırana çoğu zaman uymamaktadır. Ama makina, genel ve tek birim olduğundan onunla kazanılan uyumsuz yörüngeler, birbirine benzer ve karışır. Katodun elektrik

maddeleri, topçuların gülleleridir. Kuşların uçma özelliği, pervane ile hareket eden uçakların aynıdır. Eğer laboratuvardaki bir deney, bir akıntı ile birleştirilirse oval bir nebulanın tersi çifte eğrileri orada belirir. Bu mekanik sonuç, şu en büyük yıldızlara, faydalı biçimlere genişletilebilir. [86]

Yer küresini tamamen bir laboratuvar olarak kabul ederek, 200 km yüksekliğe mermi atarak bir uydu elde etmeyi düşünelim. Bu deneyde, yere düşmeden uzayda dönecek ve yerin uydusu olacak bir uydu oluşturmak için eğimli bir top kullanılır. Bu uydu, Mars'taki bir gözlemci tarafından görülerek Laplace'in teorisiyle ilişkilendirilir ve telsiz telgrafla bu bilgi bize iletilebilir. Bu haber bize ilginç gelecektir çünkü uyduyu oluşturmak için alışılmadık bir yöntem kullanıldığı bilinmektedir. Ardışık etkileyen kuvvetler ve deneme atışları analiz edildiğinde, itme gücü, yarıçap ve yerçekimi gibi faktörlerin etkisini görebiliriz. Yıldızlar aleminde de benzer prensipler geçerli olacaktır, çünkü itme gücü ve değiştirmeye dayalı kuvvetler burada da etkilidir. Bu tür etkili kuvvetlerin dokuz adet düzenlemesi kabul edilebilir.

Mermi deneyi, gezegen yörünge devirlerinin önemini anlamamıza da yardımcı olacaktır. Eğer Marslı bir gözlemci, uydu olan mermi üzerindeki dönme ekseninin yönünü bildirseydi, bu durumda top namlusu eksenini ve esas atışın yönünü de tanımlamış olurdu. Bu, oluşum bilgisinde gezegen yörünge devirlerinin rolünü ortaya koyar.

Bu açıklamalardan, deney teorisinin oluşum bilgisindeki fayda ve önemi anlaşılabilir. Uzayda gerçekleştirilen deneyler, astronomi alanında yeni bilgilerin elde edilmesine ve teorilerin geliştirilmesine katkı sağlar. Ancak bu tür deneylerde doğru ölçümler ve analizler yapılması önemlidir. Gezegenlerin yörünge hareketleri ve uzaydaki etkileşimler, evrenin gizemini anlamak için bize önemli ipuçları sunar.

2.8.4. Delile Dayanma Teorisi

Anlatılan teoriler, evrenlerin temel sorunu üzerine ancak niteleyici bilgi verebilirler. Sağlıklı ölçülere varabilmek için, bütün gözleme dayalı ilimlerde olduğu gibi delile dayanma teorisinin kullanılması gerekir. Bu da tabiatın doğrudan doğruya gözlenmesinden çıkar. Çünkü, tabiat aynı cinsten yaratılış olaylarını toplar ve

[86] Turgut, ss. 63-64.

prensiplere sokmak için hazır hale getirir. İşin türü, karar, prensip veya deney kanunu olacaktır eğer anılan işlemler, bir yaratılış sisteminde tasarlamayı yerinde bulduğunuz şekilde aralarında uygunluk varsa prensiplere bağlı olurlar. Bu ampirik kanunlarının, matematikle ilgili şekillerinin yorumu işi bir genel teoriye götürür ki, elde ne kadar çok açıklayıcı prensip bulunursa, o kadar sağlıklı sonuç elde edilir. Poincarre ile beraber deriz ki bir iş kendi başına sonsuz, değişik yer ve mekanik açıklama olabilir. Mümkündür ki, bir yıldız sisteminde bir diğerine tabi türdekilerin görünürde açıklanmış küçük bir teoriden başka bir şey olduğuna karar vermek mümkün olmaz. "Güneş Sisteminde fırtınaya benzer yaratılışın bazı esaslarını ortaya koymak için, yıldızların dönme sürelerinin ve merkeze olan uzaklığının ampirik kanunlarını bulmak yeterlidir." diyerek Belot, bu ampirik kanunlarıyla Faye ve Darwin'in bütün yaratılış teorilerinin doğru olmadığına hükmediyor.[87]

Delile dayalı teorinin çok önemli iki faydası vardır. Birincisi, insanı adım adım izleyerek bütün öznel tasarıları zihinden uzaklaştırır. İkincisi, başka türlü erişilemeyen açıklama gücünü aynı teknikle verir.[88]

Bu teori, evrenin temel sorunlarına nitel bilgi sağlayabilir. Bu nedenle sağlıklı sonuçlar elde etmek için gözlemlere dayalı ve delillere dayalı teori kullanımı önemlidir. Delile dayalı teori, insanın öznel düşüncelerinden uzaklaşarak nesnel ve güçlü açıklamalar sunar. Bu yöntem, bilimsel ilerlemenin temelini oluşturur ve evrenin karmaşıklığına anlam kazandırır. Dolayısıyla, gözlem ve delillere dayalı teorik çalışmalar, bilimsel bilginin ilerlemesi ve evrenin sırlarının çözülmesinde kritik bir rol oynar.

2.8.5. Hareket Teorisi

Müellifimiz hareket teorisini, evren ve içindeki her şeyin hareket ettiğini ispatlayan kesifler ve bu keşiflere işaret eden âyetlerle, açıklamaya çalışmıştır.

Ahmet Muhtar Paşa, bir sistemdeki cisimlerin, birbirlerine karışmadan dönmesinin, bir yörünge düzeninden kaynaklandığını ifade etmektedir. O yer kürenin bir dönemde güneşten uzaklaştığını ve Güneş'in çekimiyle yavaşladığını ve Güneş'in

[87] Turgut, ss. 64-65.
[88] Turgut, ss. 64-65.

içine çekilip toz bulutu olmak yerine, kütlesel yer çekiminin de etkisiyle dönerek, güneş etrafında yörüngesine oturmuş ve bu dönüşle elde ettiği yörüngede, kendi etrafında dönerek günlük hareketini, gece ve gündüzü, Güneş etrafında dönerek, ayların ve mevsimlerin oluşum sürecini başlatmış oldu.[89]

Diğer gezegenlerinde her biri, değişik sürede bu şekilde güneş çevresinde birer yörünge çizegelmişlerdir. İşte bunların bütünüyle Güneş'e giderek çarpışmaması, doğru gitme gücü, başka bir deyimle merkez kaç kuvvetiyle, çekim merkezi arasında, eşitlik ve dengenin sağlanmasından ileri gelmektedir. Aslında Dünya ve diğer gezegenler, başka cisme dayalı olmayıp her türlü dayanaktan uzak olduğundan, bu, iki tür hareket sayesinde her biri kendini Güneş'e çarpmaktan koruyarak özel yörüngesinde güneydoğudan, kuzeybatıya doğru dönmektedir. İşte görülüyor ki, gök cisimlerinin yaratılış durumlarına göre devamları, sırf hareketleri sebebiyledir. Eğer hareketleri olmasaydı, kendileri de yok olurdu.[90] Ahmet Muhtar Paşa hareket teorisini âyetlerle delile dayandırır. O'nun bu konuda ele adlığı âyetler şöyledir:

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ
حَث۪يثاًۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِه۪ۜ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ

"*Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allâh'tır. Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın şanı yücedir.*"[91]

Rabbimiz bu âyette yer alan İstivâ kelimesiyle, gücünün yarattığı her şeyi kuşattığını ifade eder. Yaratma ve emir verme gücünün kendisinde olduğunu ifade ederek, farklı yörüngeler üzerinde ayrı ayrı var olma sebeplerinin ilahi emre bağlı olduğunu ifade etmektedir. Âyette yer alan gece ve gündüz gibi zıt kelimelerin birlikte anlam bulduğunu ifade eden Ahmet Muhtar Paşa gündüzün durmadan kovalayan gece ile bürünmesi ile bellidir ki, gece gündüzü örtüp, sarmaktadır. Bu âyeti hareket teorisi için delil olarak kullanmakta ve işaret ettiği keşiflerle ilişkilendirmektedir. Ve bu hareketin âyette geçen "Hasisen" kelimesinin, durmadan kovalayan anlamına gelmesi

[89] Turgut, ss. 64-65.
[90] Alpaydın, ss. 96-97.
[91] A'râf, 7/54.

sebebiyle, hareketin sekteye uğramadan, devamlı olduğunu ifade etmek için ek açıklama da yapmaktadır.[92] "Ya'nî murâd-ı ilâhî ne ise onlar ona vâsıtadır."[93]

Paşa'nın bu ayet üzerine yaptığı tefsiri yorumlarsak: Rabbimiz olan Allâh, dünya ve içindeki tüm gök cisimlerini, altı evrede belirli bir düzende hareket ettirmektedir. Sonrasında ise Allâh'ın emriyle bu cisimler kendi yaratıldıkları hallerde kalırlar, yani ayrı ayrı yaşamlarına devam ederler. Çünkü her bir cismin ayrı ayrı yörüngeleri ve hareketleri gözlemlenebilir. Allâh da bu durumu kontrol etmekte ve düzenlemektedir. Bu düzenleme, geceyi gündüzle örtmek ve aydınlatmak şeklinde gerçekleşir. Bir cismin, bir tarafı baş ve şehadet parmakları arasında tutularak döndürülmesi sonucunda, diğer sivri ucu da düz bir yüzey üzerinde dönmeye bırakıldığında, cisim hem döner hem de diğer tarafıyla yere dokunur. Bu durumda cismin gece tarafı, gündüz tarafını belirler ve aydınlatır. İşte bu döndürme hareketiyle cismin görünüşü ortaya çıkar. Bu hareket, cismin doğal durumunu koruması için gerekli ve zorunludur. Eğer bu hareket gerçekleşmezse, cismin şekli ve durumu değişir, varlık hali sona erer.

Böylece, Allâh'ın yarattığı düzen ve hareket, gök cisimlerinin halkı ve devamlılığı için önemlidir. Bununla birlikte, bu hareketleri başlatan ve düzenleyen şey Allâh'ın iradesidir. Gök cisimleri, Allâh'ın muradını yerine getiren bir araç olarak hizmet etmektedirler. Allâh'ın iradesine bağlı olarak, bu cisimlerin hareketleri belirlenmiştir ve bu hareketler, kâinattaki düzenin devamını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, gök cisimlerinin hareketlerinin Allâh'ın emri ve iradesiyle meydana geldiği ve bu hareketlerin kâinattaki düzenin sürdürülmesine hizmet ettiği ifade edilmektedir. Bu düzen, Allâh'ın sonsuz bilgisi ve kudretinin yansımalarından biri olarak görülmelidir.

Rağıp el-İsfahâni'nin Kur'ân kavramlarını açıklamak için yazmış olduğu Müfredât eserinde müellif İstivâ kelimesi için:

"İstivâ" kelimesi iki anlamda kullanılır:

Bir: İki ve daha fazla fail alır: Şu konuda Zeyd ve Amr eşit oldular. Bunlar, Allâh katında eşit olmazlar.[94]

---

[92] Turgut, s. 67.
[93] Alpaydın, s. 97.
[94] Tevbe, 9/19.

İki: Bir şeyin kendi zatındaki dikilmesi, doğrulması için kullanılır. Onların sırtlarına binip doğrulmanız için.[95] Gövdesi üzerine dikilmiş.[96] Falan kişi ücretinin başına dikildi.

(Falan kişinin işi düzeldi). Bu fiil ile muteaddî olduğu zaman istilâ anlamına gelir. Rahman, Arş'a İstivâ etmiştir, hükümranlığı altına almıştır.[97] Bazılarına göre âyetin manası şudur: Gök ve yerdekiler Allâh'a İstivâ etmiştir, yani onların tümü, Allâh'ın onları düzelmesiyle, O'nun isteğine göre istikamet bulmuştur, yerli yerinde olmuştur. Şu âyet de bu anlamdadır: Sonra planını göklere uygulayıp onları yedi gök şeklinde düzenleyen O'dur.[98] Diğer bazıları ise âyeti şöyle yorumlamaktadır: "Allâh'a göre her şey eşittir. Hiçbir şey başka bir şeyden Allâh'a daha yakın değildir. Zira Allâh, bir mekanda olup da diğer bir mekânda olmayan cisimler gibi değildir."[99] şeklinde açıklamıştır.

Fahreddin Râzi'nin "Mefatihu'l Gayb" adlı eserinde yer alan tefsire göre, A'raf Suresi'nin 54. âyeti şu şekilde yorumlanmaktadır: Akıl, her şeyin belirli bir ölçü ve miktarla takdir edildiğine ve varlıklarının belirli bir düzenle yaratıldığına hüküm verir. Dolayısıyla her bir varlığın belirli bir miktarı tahsis edilmesi, bu tahsisin bir yaratıcı tarafından yapıldığını gösterir. Bu da göklerin ve yerin yaratılmasının özgür irade sahibi bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğunu gösterir. [100]

Bu tefsirde, akıl yoluyla varlıkların ölçülü ve düzenli bir şekilde yaratıldığına dikkat çekilmekte ve bunun ardında bir yaratıcının olduğu vurgulanmaktadır. Varlıkların belirli bir miktarla sınırlanması, yaratıcının bilinçli ve isteyerek bu tahsisleri gerçekleştirdiğini gösterir. Dolayısıyla göklerin ve yerin yaratılması, bir yaratıcıya olan ihtiyacı ortaya koyar.

Cisimlerin ezelde hareketli olması imkansızdır. Çünkü hareket, bir halden bir hale geçişi gerektirir ve bu da hareketten önce bir başka halin olmasını gerektirir. Ezel ise, daha önce bir halin bulunmamasını ifade eder. Dolayısıyla hareket ve ezelin bir

---

[95] Zuhrûf, 43/13.
[96] Fetih, 46/29.
[97] Tâhâ, 20/5.
[98] Bakarâ, 2/29.
[99] Er-Rağıp el-İsfahâni, **Müfredat**, çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Yarın Yayınları, İstanbul, 2021, c.1, s.487.
[100] Fahreddin Er-Râzi, **Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, c. 10, ss. 396-417.

arada bulunması mümkün değildir. Bu durumda, gök cisimleri ve yıldızlar hakkında iki olasılık vardır: Ya "Onların varlıkları ezelde yoktu, sonradan var oldular" denilebilir, ya da "Onlar, eğer ezelde mevcutsa bile hareketsiz ve durağandılar. Daha sonra hareket etmeye başladılar" denilebilir.[101]

Feleklerin, yıldızların ve unsurların kütleleri, küçük parçacıkların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu nedenle şunu söylemek doğru olacaktır: Bu parçacıklardan bazıları, bu kütlelerin içinde bulunurken bazıları da yüzeylerinde yer alır. Dolayısıyla, her bir parçacığın belirli bir konumda bulunması ve yerleştirilmesi, kesinlikle bir irade sahibi ve tahsis edici güce ihtiyaç duyar.[102]

Feleklerin her biri belirli bir yönde hareket eder ve bu hareketleri, farklı hızlarda gerçekleşir. Bu durum, bir yaratma ve planlama işaretidir. Dolayısıyla, bu durum, bir irade sahibi tahsis edicinin varlığına işaret etmektedir.[103]

Her bir yıldıza belirli bir renk verilmiştir. Örneğin, Zühal soluk, Müşteri bembeyaz, Merin kırmızı, Güneş ziyalı, Zühre parlak, Utarit[104] sarı ve Ay aydınlık renkte görülür. Bununla birlikte, bu cisimler, temel özellikleri açısından birbirine benzemektedir. Dolayısıyla, her birine farklı bir renk verilmesi, bir planlama ve yaratma işaretidir ve bunun için bir kaynak veya yaratıcıya ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Günümüz bilimiyle, gök cisimlerinin renklerinin, yüzeylerinde bulunan elementlere bağlı olduğu ve gezegenlerden yansıyan mavi ve kırmızı ışıkların da bize olan uzaklıklarını ifade ettiği kanıtlanmıştır.[105]

- Felekler ve dört temel unsur (anâsır-ı erba'a), küçük küçük parçalardan meydana gelmiştir. Halbuki 'Vacibu'l-vûcud'[106] olan, birden fazla olmaz. O halde bu varlıklar, zatları gereği 'Mümkinü'l-vûcud'dur.[107] Zatları gereği mümkün olan her şey, bir müessire muhtaçtır.

- Bu cisimler ya hareket halindedir ya da hareketsizdir. Hareket ve hareketsizlik ise bir başlangıca sahiptir. Başlangıç olmadan hareket veya hareketsizlik düşünülemez.

---

[101] Râzi, c. 10, ss. 396-417.
[102] Râzi, c. 10, ss. 396-417.
[103] Râzi, c. 10, ss. 396-417.
[104] Merkür gezegenini ifade eden Arapça kökenli Uzay terimi.
[105] Râzi, c. 10, ss. 396-417.
[106] Başı ve sonu olmayan varlık. Bu sadece ve sadece Yüce Allâh'ın varlığı için söz konusudur. Bkz. **İsfahâni**, c. 2, s. 499.
[107] Başlangıcı ve sonu olan varlıklar. İlk yaratılış anında var edilen insanlar, dünyadaki elementler gibi. Bkz. **İsfahâni**, c. 2, s.499.

Dolayısıyla, bu cisimlerin de bir başlangıcı vardır. Her bir cisim belirli bir zamanda var olmuştur. Bu durum, bir yaratma ve planlama işaretidir ve bunun için mutlaka bir yaratıcının varlığı gereklidir.[108]

Fahreddin Râzi'nin bu âyet üzerine yaptığı yorum genel olarak, deliller getirme ve ikna etme üzerinedir. O hareket eden her cismin, hareket ettiren ilk sebebe ulaşır ve bu ilk sebebin, hareket ettirilemez olduğunu delil olarak getirir. İlk olarak Yunan filozofu, Aristotales'in Tanrı'nın varlığına delil olarak kullandığı bu teoriye göre: Varlıkların kendiliğinden hareket etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle, bir başlangıç hareket ettirenin var olması kaçınılmazdır ve Aristo, bunu "ilk hareket ettiren" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, bu varlığın kendisinin hareket ettirilmemiş olması gerektiği fikrini savunmaktadır. Çünkü ilk hareket ettiriciye daha yakın olan, diğerlerinden önce gelir (örneğin çocuk, yetişkinden önce gelir) ve ilk hareket ettirici de mutlak anlamda bir başlangıçtır.[109]

Aristoteles'in ilk hareket ettiren teorisi, Tanrı'nın evrenin yaratıcısı olarak Hıristiyanlar veya Müslümanlar tarafından anlaşılan veya kabul edilen anlamda olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Aristoteles, maddenin ezeli olduğunu ve ezeli olarak hareket ettiğini, aynı şekilde Forum'un da ezeli olduğunu ve maddeyi forme dönüştürdüğünü kabul etmektedir. Aristoteles'e göre, Tanrı evren küresine ilk hareketi veren ilk hareket ettirici olarak kabul etmektedir.[110]

İslâm filozoflarının düşüncesinde Allâh sadece "kendisi hareket ettirilmeyen ilk muharrik" olmakla kalmaz, ezelden beri varlığın ve var oluşun ilk sebebi olarak kabul görür. Bu delil dinin süzgecinden geçirilip, Kelam ilmi potasında eritilerek "Kozmolojik Delil" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kozmolojik delilin zemininde kurulmuş olan, diğer bir delil de her yaratılmışın, kendisi yaratılmamış bir yaratıcısı olduğunu öne süren hudûs delilidir. Hem ilk hareket delili hem de hudûs delili, tüm hareketlerin ve tüm varlığın ana sebebi olan, Allâh'ın varlığına delil olarak kullanılmıştır.

Bilinmelidir ki her şey zıttıyla anlam kazanır sözü, evren için çok anlamlı görülmektedir. 1929'da Big-Bang teorisinin kanıtlanmasıyla, evrenin ufak bir

---

[108] Râzi, c. 10, ss. 396-417.
[109] Aristotales, **Metafizik**, çev. Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1993, s. 164.
[110] Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi 3**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 201.

maddenin, içindeki büyük enerjiyi, nükleer bir fizyonla evrene püskürtmesi sonucu tek bir noktadan çıkmış ve evrene savrulmuştur. Evrene püskürtülen maddeler, hareketlilikleri sebebiyle, yer yer çarpışarak parçalanmış veya çekim kuvvetinin etkisiyle birleşip yeni büyük maddeler oluşturmuştur. Oluşan maddenin kütlesi ve kütle çekim kuvveti arttıkça, kütlesi ve çekimi daha düşük olan diğer maddeleri de kendilerine çekerek, zaman içinde yeni gezegenlerin ve yıldızların oluşumunu sağlamışlardır. Bu oluşum evrene istivâ eden Yüce Allâh'ın yaratmasına bağlıdır. Unutulmamalıdır ki, biz inananlara göre her şeyin ilk sebebi bulunmaktadır. Evrenin ilk kez yaratılış sebebi, varlığı hiçbir sebebe bağlı olmayan, yüce Allâh'ın varlığıdır. Evren ve içindekilerin yaratılışı ve devamlılığı, Allâh'ın Külli iradesine bağlıdır. O isterse var eder, isterse yok eder. Allâh'ın var etmesi veya yok etmesi evrenin kabul edilen 14,8 milyar yıl gibi, zamana yayılmaz. Bir âyette Yüce Allâh (c.c.): اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُون *"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir"* [111] buyurarak, Allâh'ın yaratma ve yok etme emrinin, hemen karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu da evrenin her şeyiyle, İlahi buyruğa baş eğdiklerine ve Sünnetullâh gereği, İlahi irade ne isterse, onlar da bu iradeye itaat etmek zorundadırlar.

Bugün yetkililer bilmektedir ki, 1727 yılında ölen İngiltereli ünlü Fizikçi Newton'un bulduğu genel çekim kuvveti kanunu ile, gök cisimlerinin güçlüsü (büyüğü), zayıfını üzerine çekmek ister. Küçüğü de kendini o çekimden, ancak harekete geçmekle kurtarır. İşte o cisimler, ilâhi emre baş eğmiştir. Kendilerine emredilen kanunları, yani birinin diğerini kendi üzerine çekme işini, sürekli olarak yerine getirmeye mecburdur, buyuruluyor. Mesela, yer Güneş'in çekiminden kurtulmak için yukarıda belirtilen dönüş hareketine, başka bir ifadeyle günlük ve yıllık harekete geçmekle çare bulmuştur ki, buna benzer araçlar, hep ilâhi emir ve yaratılış kanunları cümlesindendir. Nebuladan gök cisimlerinin doğması için hareket, çok önemli bir görevi yerine getiriyor. Hareketin ayrılmaz bir parça olduğu da âyeti celile de "Hasîsen, durmadan kovalayan" kelimesiyle açıklanıyor.[112]

Ahmet Muhtar Paşa bu âyet üzerine yaptığı açıklamalarından sonra, evrende hareket eden gök cisimlerine işaret eden, farklı âyetleri de delil olarak getirir.

---

[111] Yâsin, 36/80.
[112] Turgut, s. 70.

الْمُلْكُ لَهُ بُّكُمْرَ اللّٰهُ ذٰلِكُمُ مُسَمًّىۜ لِاَجَلٍ يَجْر۪ي كُلٌّ وَالْقَمَرَۘ الشَّمْسَ وَسَخَّرَ الَّيْلِۙ فِي النَّهَارَ وَيُولِجُ النَّهَارِ فِي الَّيْلِ يُولِجُ
قِطْم۪يرٍۜ مِنْ يَمْلِكُونَ مَا دُونِه۪ مِنْ تَدْعُونَ وَالَّذ۪ينَ

"Allâh geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneş'i ve Ay'ı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşte bu Allâh'tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca onundur. *Allâh'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemezler."*[113]

الْعَل۪يمِۜ عَز۪يزِالْ تَقْد۪يرُ ذٰلِكَ لَهَاۜ لِمُسْتَقَرٍّ تَجْر۪ي سُوَالشَّمْ

"Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allâh'ın takdiri (düzenlemesi)'dir." [114]

يَسْبَحُونَ فَلَكٍ ف۪ي كُلٌّ وَالْقَمَرَۜ وَالشَّمْسَ وَالنَّهَارَ الَّيْلَ خَلَقَ الَّذ۪ي وَهُوَ

"O, geceyi, gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler."[115]

يَسْبَحُونَ فَلَكٍ ف۪ي وَكُلٌّ النَّهَارِۜ سَابِقُ الَّيْلُ وَلَا الْقَمَرَ تُدْرِكَ اَنْ لَـهَا يَنْبَغ۪ي الشَّمْسُ لَا

"Ne Güneş Ay'a yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir."[116]

ونَتَفْعَلُ بِمَا خَب۪يرٌ اِنَّهُ شَيْءٍۜ كُلَّ اَتْقَنَ الَّـذ۪ي اللّٰهِ صُنْعَ السَّحَابِۜ مَرَّ تَمُرُّ وَهِيَ جَامِدَةً تَحْسَبُهَا الْجِبَالَ وَتَرَى

"*Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allâh yapmıştır. Şüphesiz O yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*[117] "Dağlar bulutlar gibi gidiyor, çünkü yer yürüyor demiştir."[118]

Paşa: "O Allâh ki gece ve gündüzü ve şems ve kameri yarattı her biri bir felekte yüzüyor. Kamerin feleği arz etrafinda daireye karib bir münhanîdir ki kamer onu devr-i hakîkî olarak yirmi yedi gün ve küsûr sâ'atte kat' eder. Bu ve emsâli âyâtta şems dahî dâimâ kâmer ve sâire sirasın da feleğinde sâbihtir denilmesi mutlaka şemsin dahi bir dâire veyi kat-1 nâkis münhanisi üzerinde seyyâr olmasını imâ olacağı ben ce şüphesiz

113 Fâtır, 35/13.
114 Yâsin, 36/38.
115 Enbiyâ, 21/33.
116 Yâsin, 36/40.
117 Neml, 27/88.
118 Turgut, s. 70.

ve kat'idir. Fakat felekiyyûn şemsin seyyâr olduğunun ta'ayyününden beri muharrikini taâyin etmeye çalışmakta iseler de bu şeref henüz kimseye nasib olmadı."[119] şeklinde tefsir etmiştir.

Biz Paşa'nın yukarıdaki ayetler üzerine yaptığı tefsirini detaylandıracak olursak o: Allâh gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri belirli bir yörüngede hareket ediyor. Ayın yörüngesi, dünya etrafında nispeten yakın bir döngü olup ay gerçek dönüşünü yirmi yedi gün ve birkaç saatte tamamlar. Benzer şekilde, diğer âyetlerde güneşin de kendi yörüngesinde hareket ettiği ifade edilir. Ancak Güneşin döndüğü yörüngenin tam olarak belirlenmesi henüz başarılmamıştır. (Güneş'in yörüngesi ve dönüşü hakkında NASA'ya sorulan, 2000 yılı Şubat Ayının StarChild Sorusu olarak kabul edilen "Güneş Samanyolu etrafında döner mi?" sorusuna, NASA[120] yetkilisi: "Evet, Güneş ve tüm Güneş Sistemimiz, Samanyolu Galaksisi'nin merkezinin etrafında döner. Ortalama 828.000 km/saat hızla hareket ediyoruz. Ancak bu yüksek hızda bile, Samanyolu çevresinde bir tam tur atmamız yaklaşık 230 milyon yıl sürüyor!"[121] şeklinde cevap vermiştir. Bu cevap Güneş'in de bir yörüngede, çevresindeki gezegenler gibi hareket ettiğini göstermekte ve Paşa'nın kendi döneminde ifade ettiği: "Fakat felekiyyûn şemsin seyyâr olduğunun ta'ayyününden beri muharrikini taâyin etmeye çalışmakta iseler de bu şeref henüz kimseye nasib olmadı. (Ancak güneşin döndüğü yörüngenin tam olarak belirlenmesi henüz başarılmamıştır.)" keşfedilmemiş bilginin, günümüz bilimiyle aydınlattığını ifade etmektedir.

Bu ayetlerde ifade edilen gece, gündüz, güneş ve ayın hareketleri, kâinatın düzeninin ve sistemli yapısının altını çizer. Allâh'ın yarattığı her şey belirli bir düzen ve yasalar içinde hareket etmektedir. Gecenin ardından gündüz gelir, güneş ve ay da belirli yörüngelerde seyreder. Bu durum, Allâh'ın sonsuz kudret ve hikmetine işaret eder.

Ancak, ayın yörüngesi daha net bir şekilde bilinirken, güneşin tam olarak hangi yörüngede döndüğünün belirlenmesi henüz mümkün olmamıştır. Bu, güneşin hareketinin daha karmaşık bir yapıya sahip olması ve gözlem ve hesaplamaların daha

---

[119] Alpaydın, ss. 99-100.

[120] **NASA:** "National Aeronautics and Space Administration" Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin uzay programlarından sorumlu olan kuruluştur.

[121] Joyce Dejoie ve Elizabeth Truelove, **'Güneş Samanyolu etrafında döner mi?'**, StarChild**,** Şubat 2000**,** https://starchild.gsfc.nasa.gov/docs/StarChild/questions/question18.html, (14.01.2023)

zorlu olması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, güneşin yörüngesi hakkında tam bir bilgiye henüz ulaşılamamıştır.

Bu ifadeler, bilimin ilerleyen zamanlarda daha fazla keşif yapabileceğini ve kâinatın gizemlerinin açığa çıkacağını işaret eder. Dolayısıyla, bilimsel çalışmaların ve keşiflerin, Allâh'ın yarattığı evrenin anlaşılmasına ve O'nun büyüklüğünün kavranmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Fahreddin Râzi, dağların hareket etmesinin kıyametin üçüncü işareti olduğunu belirtir. İnsanlar, büyük cisimlerin aynı hızda ve aynı yönde hareket ettirilmesi durumunda onları hareketsiz sanabilirler. Oysa gerçekte, bu büyük cisimler hızla yol almaktadır.[122] şeklinde tefsir etmektedir. O âyetin kıyamet alameti olduğunu düşünerek tefsir etmiştir.

Elmalılı ise dağların yürütülmesi konusundaki görüşü, içinde bulunduğumuz dönemin bilimiyle paralellik göstermektedir. O bu konuda, kendisinden önce yapılmış tefsirleri reddetmeksizin, "Bu âyet iyi anlaşılmış değildir." diyerek kendi görüşünü şu şekilde tefsir eder: Müfessirler bunu وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ "Dağlar sökülüp yürütüldüğünde;"[123] وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ "Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür."[124] Âyetleri üzere kıyamet günü dağların yün gibi atılıp, yürütülmesi manzarasının bir tasviri kabul etmişlerdir. Buna göre bu âyet وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُۜ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ "Sûrun üflendiği gün, Allâh'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler."[125] Dağların hareket etmesiyle ilgili olarak, bu ifade gerçek anlamda dağların fiziksel hareketini ima etmez. Bunun yerine, bu cümleler sembolik bir anlam taşır ve kıyametin kopmasıyla ilişkilendirilir. Dağların hareketsiz görünmesinin nedeni, büyük cisimlerin aynı hızda ve aynı yönde hareket etmesi durumunda durağan gibi görünmeleridir. Ancak gerçekte, bu büyük cisimler hızla ilerlemektedir. Dolayısıyla, bu ifade ile kıyamet gününde dağların bulutlar gibi hareket edeceği anlatılmak istenmektedir. Bu ifade, kıyametin etkisini hafifletmek yerine güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Bu görüşe ek olarak, bazı alimler yeryüzünün hareketini kanıtlamak için bu ifadelerin şimdiki zamana ait bir fiil içermesi gerektiğini

[122] Râzi, c. 17, s. 466.
[123] Tekvîr, 81/3.
[124] Kâriâ, 101/5.
[125] Neml, 27/87.

ileri sürmüşlerdir. Bu durumda anlam şu şekilde olur: Sen bugün dağları hareketsiz sanırsın, ancak onlar her gün bulutlar gibi hareket etmektedirler. Bu anlamda dağlar, güneş etrafında dönme hareketiyle yorumlanır ve kıyamet halleri arasında neden bu şekilde bahsedildiği anlaşılamaz. Ancak bizim görüşümüze göre bu âyet, şimdiki zamanın her an oluşum ve yok oluşunu göstererek kıyamet ve yeniden dirilişi düşündürmek için bir delil olarak ifade edilmiştir. Dağların aslında gezici gazlardan oluştuğunu ve bu gazların zerrelerinde bulut buharlaşır gibi olup yok olduğunu, kimyasal değişimlerle her an yeni yaratılışın devam ettiğini ve yoğunluklarının da sürekli değiştiğini anlatır. Bu nedenle, en sabit olarak görülen şeylerin bile sürekli değişim ve dönüşüm içinde olduğunu ifade eder. Sonunda, bir üfürmeyle bu dağların yerinden sürüklenebileceği ve yeryüzünün başka bir yeryüzüne dönüştürülebileceği anlatılır. Bu değişimin, sadece tahrip etmek için değil, bulutun rahmete doğru gitmesi gibi hikmet ve intizamla daha yüksek bir hayata geçiş için olduğuna da işaret eder. Bu işaret, her şeyi yerli yerinde düzenleyen ve bilgiyle her şeyi sağlamlaştıran Allâh'ın sanatını anlamak için yapılmıştır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızın tamamından haberdardır. Kim iyilikle gelirse ona daha hayırlısı vardır ve onlar o iyilikle gelenler olarak kıyamet gününün dehşetli korkusundan emin olurlar.[126]

اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

"Allâh, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakkıyla) düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız."[127] Özetle, Güneş Sistemiyle ilgili olarak yukarıda belirtilen âyetler ve daha birçoklarının gök cisimlerinin hareketine temel ve dayanak olduğu şek ve şüpheden uzaktır. Bugün mekanik tekniği ve yüksek ilimlerin gösterdiği gerekçe de bunu gösterir.[128]

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın hareket teorisi üzerine yaptığı yorumu, kendi dönemindeki gözlemler ve bilgilere dayanan, evrenin ve gezegenlerin hareketlerini açıklamaya yönelik özgün bir yaklaşımdır. Teorisi, cisimlerin birbirlerine karışmadan

---

[126] Elmalılı, c. 4, ss. 402-403.
[127] Râ'd, 12/2.
[128] Turgut, s. 70.

dönmesinin temelinde yatan nedenin yörünge düzeni olduğunu savunur ve gezegenlerin Güneş'in çekim merkezi etrafında dönerek hareket ettiğini açıklar.

Ancak günümüzde, bilimsel çalışmaların ve teknolojik ilerlemelerin katkısıyla, daha kapsamlı ve detaylı bilimsel modeller ve teoriler kullanılmaktadır. Özellikle astronomi, fizik ve uzay bilimleri alanında yapılan keşifler, evrenin yapısı ve gök cisimlerinin hareketleri konusunda daha kesin ve detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Güneş ve diğer gök cisimlerinin hareketleri, Newton'un yerçekimi yasaları ve Einstein'ın genel görelilik teorisi gibi modern fizik teorileriyle açıklanmaktadır. Bu teoriler, evrenin genişlemesi, galaksilerin ve gök cisimlerinin hareketleri, yerçekimi etkisi gibi pek çok fenomeni anlamamıza yardımcı olmuştur.

Gâzi Ahmet Muhtar Paşa'nın teorisi, tarihsel bir perspektiften önemli bir adım olabilirken, günümüzde bilimin ilerlemesiyle yerini daha güçlü ve detaylı teorilere bırakmıştır. Bilimsel çalışmaların devamıyla, evrenin gizemlerinin daha da aydınlatılacağı ve kâinatın yapısının daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Bilim ve teknoloji, evrenin ve onun içindeki gök cisimlerinin hareketlerini anlama konusunda hâlâ keşifler ve ilerlemeler sağlamaktadır. Bu sayede, evrenin büyüklüğü, karmaşıklığı ve Allâh'ın sonsuz kudreti karşısındaki hayret verici tasarımı her geçen gün daha iyi kavranmaktadır.

Ahmet Muhtar Paşa, eserinde kâinat oluşum teorilerinden sonuç alamadığımızdan bahseder. O'na göre bu teoriler, şimdiye kadar ilmi bir çöküntüye uğramıştır ve bunun iki sebebi vardır:

Birinci sebebi; Bilim insanlarının tümevarım yönteminin kullanılıp, parçadan alınan sonucun, genel içinde aynı olduğunu düşünmeleridir. O'na göre araştırmacılar, Güneş Sistemini, diğer yıldız sistemlerinden ayrı, genelden bir parça sayarak enine boyuna araştırdılar. Laplace ve taraftarları, gezegenleri bir yüzeyde şekillendirme açıklamasını, esas işlem olarak aldılar. Descartes yörüngelerin daireye benzer olduğunu düşündü. Darwin (Ö. 1882) yer ve Ay sistemini ayırdı. Bütün akıl ve hikmetin dışında, ayrıca evrendeki yıldızların görünürdeki birliğini tanımamaya dayanan gök hareketlerinin seçimi, teorinin büyük bir yanlışıdır.[129] Ahmet Muhtar Paşa'nın da Serâir'ul Kur'ân'ın iç düzenini, tümdengelim metoduna uygun

---

[129] Turgut, ss. 70-71.

tasarlaması, tümevarım yöntemini kullanan teorisyenlere karşı bir reddiye olarak kabul edilebilir.

İkinci sebebi ise, bilgin ve matematikçilerin dışarda olmasıdır. Yanlışlık yapılıp, eski yöntemlere uyularak problemin çözümü Newton tarafından ortaya konulmuş olan mekanik çekim kuvvetinin, uygulamasına tabi tutulmuştur diyerek bu yola giren araştırmacıları Belot, biraz daha hatalı bularak "Mevcut değerli bilgiler karşısında evrenin oluşumu hakkında ki bilginin şimdiye kadar üstün körü aranıldığını söylemeye cesaret edilmelidir." Bu sebeple evrenin sadece çok ama çok küçük kısmına bakarak genel sonuçlar çıkarmaya çalıştılar. Bu sebeple sonuç alamadılar, demiştir.[130]

Kesin sonuçlar alamadığımızdan yakınan Ahmet Muhtar Paşa, diğer yandan bu teorilerin bize öğrettiklerinden de bahseder ve bu teorilerin bize öğrettiklerini şöyle sıralar.[131]

- Gök kubbesinde binlerce yıldızın var olduğu, bazılarının güneşler olduğu ve çekim alanlarında sönmüş veya kırmızımsı ışık yayan gezegenlerini sonsuz uzayda gezdirdiği bilinmektedir.[132]

- Bu yıldızlar birer sistemdir. Güneşimiz de bu sistemlerden biridir ve kendisine bağlı gezegenleri ve kuyruklu yıldızları gezdirmektedir. Buna da Güneş Sistemi denir.[133]

- Bu sistemler, genellikle bir veya birçok nebula kümesinden oluşur.[134]

- Oluşumlarında kuvvet ve hareket başlıca etkenlerdir ve bu genellikle nebuladaki elektrik yüklerinden kaynaklanır.[135]

- Hareket, yaratılışın ayrılmaz bir parçasıdır ve oluşumdan sonra var olan şeyin sabit kalmasını sağlar.[136]

Ahmet Muhtar Paşa'nın çabaları, bilimsel veriler ile Kur'an'ın uyumunu sağlamak ve din ile bilimi birleştirme çabaları açısından değerlidir. Döneminde bu tür çalışmalar, bilim ve din arasındaki ilişkiyi anlamak ve dini metinlerin bilimsel verilerle ilişkilendirilmesi konusunda farkındalık yaratmıştır. Bu çabalardan yola çıkarak, o

---

[130] Turgut, ss. 70-71.
[131] Turgut, s. 73.
[132] Turgut, s. 75.
[133] Turgut, s. 75.
[134] Turgut, s. 75.
[135] Turgut, s. 75.
[136] Turgut, ss. 73-74.

dönemdeki düşünce dünyasında bilimsel veriler ve dini inançlar arasında bir uyum arayışının olduğu görülmektedir.

Ancak, günümüzde bilim ve din arasındaki ilişki farklı boyutlar kazanmış ve tartışmaları süregelmektedir. Bilim ve din, iki farklı alan olup, farklı metodolojileri ve amacı olan disiplinlerdir. Bilim, gözlem ve deneylere dayalı olarak doğal olayları anlamak ve açıklamak için sistematik bir yöntemle çalışırken, din inançlar ve ibadetler temelinde insanların manevi yaşamlarını şekillendirir.

Günümüzde, bilim ve din arasındaki ilişki konusunda farklı görüşler ve tartışmalar mevcuttur. Bazıları bilimi dini inançlarla uyumlu hale getirme çabasına devam ederken, bazıları aralarındaki farklılıkları vurgulamaktadır. Bilim ve dinin farklı amaçları ve yöntemleri göz önünde bulundurularak, bu iki alanın birbirine karşı tutumları ve ilişkileri çeşitlilik gösterebilir.

Sonuç olarak, Ahmet Muhtar Paşa'nın çalışmaları döneminin düşünce dünyasında önemli olmuştur. Ancak günümüzde bilim ve din ilişkisini anlamak ve değerlendirmek için daha kapsamlı ve güncel tartışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bilim ve din arasındaki ilişki, toplumun değerlerini ve dünya görüşünü etkileyen önemli bir konudur ve bu konuda yapılan tartışmaların sürekli olarak devam etmesi önemlidir. Bu tür tartışmalar, bilim ve dinin birbirini tamamlayan yönlerini anlamak ve insanların manevi ve dünyevi ihtiyaçlarına daha iyi yanıtlar bulmak için faydalı olabilir.

2.9. EVRENİN YARATILIŞI

Ahmet Muhtar Paşa eserinde: "Descartes, Kant, Laplace, Emile Belot ve Faye gibi ilim adamlarının evrenin oluşumu ile ilgili teorileri incelendi. Ne var ki bu teorilerin sonuç olarak evrenin oluşumuyla ilgili doyurucu noktaya gelemedikleri görülmektedir. Oysa tarihi gerçekler göz önüne alınır ve ilk devirlerden beri hak din mensuplarıyla, muarızları arasındaki mücadele derinliğine incelenirse evrenin yaratılışı ve yaratıcısı konusunda kesin hükmü ortaya koymanın zor olmadığı anlaşılacaktır."[137] demiştir.

---

[137] Turgut, s. 75.

Ahmet Muhtar Paşa, gözlemlerinden yola çıkarak evrenin kökeni ve anlamı üzerine derin düşüncelere sahip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, evrende var olan düzen ve sistem, bir yaratıcı gücün varlığına işaret etmektedir. Bu yaratıcı güç, Allâh olarak adlandırılmaktadır ve evreni yaratma ve düzenleme yetkisine sahip olan ilahi bir varlık olarak kabul edilmektedir. Paşa, insanların evrende yaratıcının varlığını anlamaya çalıştıkça, evrenin işleyişini daha iyi anlayacaklarını, kendi varlıklarının önemli bir rolü olduğunu fark edeceklerini ve yaratıcı gücü daha derinden hissedeceklerini vurgulamaktadır.

Ancak günümüzde, evrenin kökeni ve anlamı gibi konular, bilimsel, felsefi ve teolojik açılardan daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bilimsel araştırmalar, evrenin oluşumu, genişlemesi ve yapılanması gibi konularda önemli veriler ve teoriler sunmaktadır. Felsefi düşünceler, varlık ve anlam konusunda derinlemesine tartışmalara ve düşünce akımlarına sahne olmaktadır. Teoloji ise dinlerin bakış açılarına göre evrenin anlamı ve yaratıcısı hakkında çeşitli yorumlar ve açıklamalar sunmaktadır.

Bu tür konular, insanlığın merak ettiği ve araştırdığı önemli sorular olmaya devam etmektedir. Evrenin kökeni, neden var olduğu, içindeki yaşamın anlamı gibi konular, insanlığın düşünce dünyasını meşgul eden temel meselelerdir. Günümüzde, bilim, felsefe ve teoloji alanlarındaki ilerlemeler ve yeni bulgular, bu konulardaki anlayışımızı derinleştirmekte ve farklı bakış açılarıyla ele almamıza yardımcı olmaktadır. Ahmet Muhtar Paşa'nın çabaları, insanın evreni ve yaratıcısını anlama yolundaki ilgi ve arayışının bir örneğini teşkil etmektedir ve günümüzde hala değerini koruyan bir konudur.

2.9.1. Evren Yaratılmış mıdır?

Evren nasıl var olmuştur? Bu sorunun muhtemel iki cevabı bulunmaktır: Muhtemel cevaplardan biri: Evren yaratılmamıştır, her zaman var olmuştur, ikinci cevap ise evren yaratılmıştır.

Evrenin yaratılmadığını düşünenler, evrenin ezeli olduğunu savunmuşlardır. Evren kendi içinde matematiksel sistemle, düzenini sürdürmektedir, bu sebeple bir yaratıcıya ihtiyaç duymaz derler. Yaratıcıya inananlar ise, evreninde bir yaşının

olduğuna, ebedi ve ezeli olmanın, sadece Allâh'a mahsus olduğuna, bunun dışında kalan her şeyin değişime uğrayıp, zamanla yok olduğuna inanmakta ve bu düşüncelerini delillendirmektedirler. [138]

Kâinat, bilinen ve gözlenen fizik ve matematik esaslara göre genişlemektedir. Genişleyen bir evrenin 14,8 milyar yıl önce tek bir madde ve enerji topluluğundan meydana geldiği şu delillere göre ispatlanmıştır: Kâinat yaratılmıştır. Bu bize evrenin yoktan var edildiği gerçeğini gösterir. Başka bir ifadeyle, evrenin tarihinde evrenin olmadığı bir dönem vardır. Mesela 50 milyar yıl önce evren, madde, Uzay, zaman, enerji ve hacim yoktu. Hatta boşluk bile yoktu. Zamansızlığın, boyutsuzluğun hüküm sürdüğü bir anda birdenbire "sıfır" zamanından hemen sonra atomlar ve atomaltı parçacıklar yaratıldı. Diğer görüş sahipleri ise genişleyen bir evren modelinin sağlam delillerine itiraz edemedikleri için şöyle diyorlardı: Genişleyen uzayda madde, kendi kendine meydana gelmekte, böylece yoğunluk homojenliği sağlanmaktadır. Dolayısıyla "durgun durum" adını vereceğimiz bir evren modeli vardır. Evrenin başı belli değildir. Sonu da belirsizdir. Durumunu sonsuz önceden sonsuz sonraya kadar koruyacaktır. Dünyanın veya Güneş'in belirli bir ömre sahip olmaları, evrenin de belirli bir ömre sahip olduğunu, yani yaratıldığını gösterir. Bu cevap bilime, mantık ilklerini kullanarak, yine bilimle cevap vermektedir. Bu sorunun cevabı kelam ve felsefe açısından da cevaplandırılabilir.[139]

Kelam ilmi evrenin ezeli olup olmaması konusunda, Kelam ilminin kullandığı Kâdim ve Hâdis kavramları ile konuyu ele almaktadır. Kâdim varlık: Varlığının bir başlangıcı olmayan, kendisi için zaman ve mekan kavramları düşünülmeyen varlık demektir. Hâdis varlık ise: Var oluşu, başka bir varlığa ihtiyaç duyan, yaratılmış varlığa denir. Evren Kâdim midir, yoksa Hâdis midir? Sorusuna kelamcılar, evrenin Hâdis olduğunu söylemişlerdir. Evrende her şeyin, bozulma, değişme, ihtiyarlama ve yok oluşa gittiğini deneyimlemekteyiz. Bu değişim, evrenin sonsuz olmadığının göstergesidir.[140]

Zamanla bilimsel araştırmalar sonucunda, evrenin yapı taşları olan elementlerin keşfedilip, tanınmasıyla, cisimlerin yaşı da hesaplanabilmiştir. Dünya'nın yaşını da hesaplanarak 4,53 milyar yıl olduğu söylemişlerdir. Tüm

---

[138] Turgut, ss. 75-79, 82-83.
[139] Turgut, ss. 75-79, 82-83.
[140] Turgut, ss. 75-79, 82-83.

bunlardan sonra tartışmaları sonuca bağlayacak olan şu soru ortaya atıldı: "Evrenin yapıtaşı olan maddeyi oluşturan atomlar kaç yaşındadır?" Bu konuda "Kâinatın Yaratılışı" adlı kitabın yazarı George Gamow şöyle demektedir: Bundan sadece yarım asır önce bu soru hiç de mantıklı bulunmazdı. Fakat, tabii radyoaktif[141] elementlerin tanınmasından sonra durum oldukça değişmiş, bir zamanlar mevcut olan bazı radyo-aktif elementlerin, radyasyon vere vere bugün mevcutlarının tükenmiş olduğu ortaya çıkmıştır. G. Gamow'un hipotezine göre: "Geçmişte uzayda gazlardan oluşan büyük bulutlar vardı. Bu gaz bulutları, çekim kuvvetinin etkisiyle parçalanmış ve parçalanan bölgeler, tekrar çekim kuvvetiyle bir araya gelerek sıkışmaya başlamıştır. Bu sıkışan ve dönen cisimler, zamanla küresel şekiller almıştır. Bu süreçte yoğunluk artışıyla birlikte içerideki sıcaklık da artmış ve hidrojen, helyuma dönüşerek ışık ve ısı yaymaya başlamıştır. Bu şekilde parçalanan gaz bulutları, küreleri, galaksileri, yıldızları ve güneş sistemini oluşturmuştur."[142] Bu değerlendirmeden de anlaşılıyor ki, İslâm kelamcılarının yüzyıllar önce ileri sürdükleri, hudûs delillinin son derece mantıklı ve bilimsel keşiflerle uyumlu olduğunu gösterir. Çünkü elementler zamanla yok olur ve sonsuz değillerdir. Evreni oluşturan atomlar ezeli değildir.

Tüm bu delillerden sonra akla gelebilecek bir soru vardır: Radyoaktif olmayan elementler için de aynı düşünceler geçerli midir?[143]

Evrende var olan varlıkların ezeli olmadığı ve bir başlangıcı olduğu felsefi ve bilimsel olarak açıklanabilir. Felsefi açıdan, varlıkların sonradan olma yani 'hudûs' özelliği taşıdığına dikkat çekilmektedir. Hudûs ile kıdem (öncesizlik) bir varlıkta bir araya gelemez, bu nedenle varlıkların ezeli olamayacağı sonucuna varılır. Aynı şekilde, bilimsel olarak da tabiatta radyoaktif olmayan elementlerin var olduğu bilinmektedir. Bu durum, bütün atom türlerinin birkaç milyar yıl önce mevcut olduklarını ve evrende bir başlangıçları olduğunu gösterir. Radyoaktif ve diğer stabil atomların mazilerinin bir başlangıç noktasına dayandığına dair kuvvetli deliller bulunmaktadır.

Sonuç olarak, evrende var olan varlıkların ezeli olmadığı ve bir başlangıçları olduğu düşünülmektedir. Bu durum, varlıkların bir yaratıcıya muhtaç olduğu sonucunu

---

[141] **Radyoaktif Maddeler:** Atom çekirdeğinin kendiliğinden parçalanması sonucunda elektromanyetik ışımalar yapmasıyla karakterize edilir.

[142] George Gamow**, The Creation of the Universe (Kâinatın Yaradılışı),** çev. Toygar Akman, Güzel İnsan Matbaası Yayınları, Ankara, 1961, s. 28.

[143] Turgut, s. 77.

da ortaya çıkarır. Ayrıca, varlıkların tükenişe doğru gittikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu felsefi ve bilimsel yaklaşım, evrenin kökeni ve varlık anlamı üzerine derinlemesine düşünce ve araştırmaların önemini vurgulamaktadır. Evreni ve içindeki varlıkları anlamak ve açıklamak için daha kapsamlı çalışmaların ve keşiflerin yapılması gerekliliği bu nedenle önemlidir.

İşte bu çalışmalar, yaratılış olayında işin kader safhasını oluşturur. İşin Kudret safhasını da kâinatın Yaratıcısı "Ol" emriyle gerçekleştiriverir. Gerçekten evrenin belli bir plan ve programa göre yaratılıp, yerlerini aldıklarını "İlahi Yönetim Kanunu", "Sünnetullâh" çerçevesinde faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Şöyle ki, evrende hayatın var olabilmesi için ona her şeyden önce çok fazla değişmeyen bir sıcaklık verilmiştir. Sıcaklığın korunabilmesi için de yer yörüngesi Güneş Sisteminin uygun yerine konumlandırılmıştır. Gezegenlerin birbirini etkilemeyecek biçimde müstakil yörüngeler üzerinde dolaşımı sağlanmıştır. Elementlerin fırlattığı çeşitli maddelerin tahribinden canlı maddeleri kurtarmak için radyoaktivite şiddeti dengelenmiştir. Yaratılışla birlikte oluşan şiddetli ısının normale dönmesi için milyonlarca yılın geçmesi gerekmiş, yerin, Güneş etrafında dönüşü ve mevsimlerin değişmesiyle ortaya çıkan ısı değişmelerinin hayata elverişli biçimde olması gözetilmiştir.[144]

Görülüyor ki evrenin oluşumu ve hayata elverişli hale gelmesi, birçok şartların gerçekleşmesiyle mümkün olmuştur. Bütün bunların kendiliğinden bir araya geldiğini düşünebilmek için, insanın akıldan yana nasibini alamamış olması icap eder.[145]

Özetleyecek olursak: Ahmet Muhtar Paşa, evrenin kökeni ve varlık anlamı üzerine yaptığı çalışmalarda, evrenin yaratılmış olduğu düşüncesini desteklemiştir. Evrenin ezeli olmadığını ve bir başlangıcı olduğunu savunmuştur. Bu görüşe göre evren, bir zamanlar yoktan var edilmiştir ve kendisine bir yaratıcıya ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Felsefi ve bilimsel delillerle bu düşünceyi desteklemiştir. Evrende gözlemlenen değişim ve yok olma süreçleri de onun sonsuz olmadığına işaret eder.

Evrenin yapı taşları olan elementlerin keşfi ve atomların değişim ve tükenme süreçleri, evrenin yaratılmış olduğu düşüncesini güçlendiren bilimsel veriler

---

[144] Turgut, ss. 75-79, 82-83.
[145] Turgut, ss. 75-79, 82-83.

arasındadır. Bu çalışmalar, evrenin kendiliğinden oluşamayacağını ve onun arkasında bir yaratıcının olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Paşa'nın evrenin yaratılmış olduğu yönündeki argümanları, bilimsel ve felsefi delillerle desteklenmiş ve bu konuda otoriteler arasında kabul görmüştür.

Sonuç olarak, Ahmet Muhtar Paşa'nın çalışmaları, evrenin yaratılışının birçok şartın bir araya gelmesiyle mümkün olduğunu ve tesadüf olamayacağını göstermektedir. Evrenin yapısı ve işleyişi, onun yaratılmış olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Evrenin kökeni ve varlık anlamı üzerine yapılan bu çalışmalar, evrenin sıradan bir olgu olmadığını ve onun arkasında bir yaratıcının olduğunu vurgulamaktadır.

2.9.2. Kur'ân'a Göre Evrenin Yaratılışı

Çağımızda gerçekleşen bilimsel keşifler ve buluşlar, yaratılışla ilgili bilinmezlik perdesini tamamen kaldırmamış olsa da ilerleyen bir gelişme ve artış göstermektedir. Örneğin, ilk evren maddesinin nasıl meydana geldiği konusu, tüm araştırmalara rağmen hala kesin bir şekilde bilinmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de yaratılış konusu ele alınmış ve bu konuyla ilgili âyetler, her dönemin anlayışına hitap edecek şekilde bir üslup kullanılmıştır. Bu sebeple, âyetlerin mahiyetinin anlaşılması, bilimsel keşifler ve icatlar sayesinde kısmen mümkün olmuştur. Evrenin yaratılışıyla ilgili bazı teoriler, Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de evrenin yaratılışı aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

حَيٍّ شَيْءٍ كُلَّ الْمَاءِ مِنَ وَجَعَلْنَا فَفَتَقْنَاهُمَا رَتْقاً كَانَتَا وَالْاَرْضَ السَّمٰوَاتِ اَنَّ كَفَرُوا ذٖينَالَّ يَرَ اَوَلَمْ
يُؤْمِنُونَ اَفَلَا

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"[146]

Paşa bu ayeti: "İşte görülüyor ki şems ve seyyarat ve kuyruklu yıldızlar bir bir sehabiyye iken Allâh'u âzîmu'ş-şân onları ayırdığını buyuruyor."[147] Şeklinde yorumlamıştır. Bize göre söz konusu yorum, İslam inancında yer alan bir perspektife işaret etmektedir. İslam dini, Kur'an-ı Kerim ve Hadisler ile belirlenen ilahi

---

[146] Enbiyâ, 21/30.
[147] Alpaydın. ss. 88-89.

kaynaklara dayalı bir inanç sistemidir. İslam inancına göre, Allâh yüce ve güçlü bir yaratıcıdır ve evreni kontrol eder. Bu inanca göre, Allâh, şems (güneş), seyyarat (yıldızlar ve gezegenler) ve kuyruklu yıldızları yaratmış ve onları kendi yollarında seyahat eden nesneler olarak tasarlamıştır. Kur'ân'da çeşitli ayetlerde, Allâh'ın yarattığı evrenin muhteşemliği ve düzeni vurgulanmaktadır. Ayetler, evrenin yaratıcısının gücünü ve bilgisini yansıtarak insanları düşünmeye ve Allâh'ın yaratma gücünü tanımaya çağırır. Ayrıca, evrende var olan şeylerin bir hikmet ve amaç için yaratıldığına inanılır.

Bu tür ifadeler, İslam geleneğindeki kozmolojik anlayışa ve Allâh'ın kudretine vurgu yapar. İnananlar için bu, evrenin düzenini ve güzelliklerini takdir etmenin yanı sıra, Allâh'ın yüceliği ve büyüklüğüne olan imanlarını pekiştiren bir unsurdur. Ancak, bu tür ifadelerin yorumu, İslam alimleri ve farklı mezhepler arasında farklılık gösterebilir ve dini metinlerin anlamı konusunda derinlemesine bir analiz ve anlama gerektirebilir.

Âyette geçen "Râtk" ve "Fâtk" kelimelerinin anlamları üzerinde duran İsfahâni ve Elmalılı da Kur'ân'ın asrımıza ışık tutan büyük ilim gerçeğine işaret etmişlerdir.

İsfahâni, eserinde, "Râtk" ve "Fâtk" kelimelerini:

رتق R-T-K-: Birleştirmek ve yapıştırmaktır; bu, doğuştan da olabilir, sonradan da. **أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ:** Allâh buyurur ki Gökler ve yer كَانَتَا رَتْقًا ففتناهما bitişik idi, biz onları ayırdık. رتقاء: Ferci bitişik kadın. **فلان رَاتِقٌ وَفَاتِقٌ فِي كَذَا:** Falan kişi, şu işi akdetmekte ve çözmektedir.[148]

فتق F-T-K-: İki bitişik şeyin arasını ayırmaktır. Bu kelime, yapışığın zıttıdır. Allâh buyurur ki: أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ ***"Kafirler, gökler ile yer birbirine yapışıkken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi görmüyorlar mı?"***[149] **الشَّفْرَتَيْن:** Biri diğerinden yarılmış gibi iki dalı bulunan ok.[150] şeklinde açıklamıştır.

Caner Taslaman, âyetteki "Râtk" kelimesinin göklerin ve yerin başta bileşik halde olduğunu ifade ettiğini belirtir. Bu kelimenin kaynaşmış, iç içe geçmiş bir durumu ifade ettiğini söyler. "Fâtk" kelimesi ise ayrılma anlamına gelir. Evrenin başlangıcında her şeyin bir arada olduğu dönem (Râtk) ve daha sonra bir ayrışmanın

[148] İsfahâni, c. 1, s. 375.
[149] Enbiyâ, 21/30
[150] İsfahâni, c. 2, s. 171.

yaşandığı (Fâtk) bir aşama olduğunu vurgular. Aynı şekilde Güneş Sistemi örneğinde de Dünya'nın hammaddesinin bir arada olduğu bir dönem (Râtk) ve Güneş, diğer gezegenler ve Dünya'nın ortaya çıktığı bir ayrışma dönemi (Fâtk) olduğunu ifade eder. Caner Taslaman, âyetin hem bu iki duruma işaret ettiğini düşündüğünü belirtir. Big-Bang teorisi gibi bilimsel açıklamaların uzaydaki uydulardan ve teleskoplardan gelen verilerle doğrulandığını söyler. Bu bilgilerin asırlar önce genişlemeyi ifade eden tefsirlerde yer aldığına dikkat çeker. Güneş Sistemi'nin bir arada durumdan ayrışmayla oluştuğunu gösteren bilimsel teorilerin de Kur'ân'ın vahyinden çok daha sonra ortaya çıktığını ifade eder. Bu nedenle, bu tür bilgilere, bilimsel verilere dayanmayan akıl yürütmelerle ulaşmanın mümkün olmadığını savunur. Ayrıca Caner Taslaman, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uzayı gözleyen teleskoplardan veya uydulardan 14 asır önce bahsetmesinin dikkat çekici olduğunu belirtir. Bu bilgiyi rastgele tahminlerle doğru bildiğini söylemek insafsızlık olacağını ifade eder.[151] diyerek, bu konu hakkında araştırmalarını sunmaktadır.

نُاَحْسَ اَيُّكُمْ لِيَبْلُوَكُمْ الْمَاءِ عَلَى عَرْشُهُ وَكَانَ اَيَّامٍ سِتَّةِ فِي وَالْاَرْضَ السَّمٰوَاتِ خَلَقَ ذِيالَّ وَهُوَ
عَمَلاًّ

"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır."[152]

Âyette geçen sitte kelimesini, olduğu gibi düşünürsek, Allâh'a insani arızlar yüklemiş oluruz ki, bu her şeye gücü yeten Allâh için kullanılması, imanı zedeleyebilir. Allâh bir şeyi yaratmak istediği zaman, o'na sadece ol der, hemen oluverir. Allâh'ın yaratmasını zamana bağlamak, daha da ileri gidip, Allâh'ın da yorulan bir varlık olduğunu düşünmek, ehli sünnet inancına terstir.

Fahreddin Râzi yerin ve göğün altı günde yaratılması konusunda şu yorumu yapmıştır: Vâhidi, Leys'in söyle dediğini nakletmiştir: "Sitt ve sitte (altı)" kelimelerinin asli, sudüs ve südüse kelimeleridir. Sìn harfi, ta harfine çevrilmiştir. Dâl ve tâ harflerinin mahreçleri birbirine yakın olduğu için, biri diğerine idğam edilmiştir. Burada, ta harfiyle yetinilmiştir. Çünkü sen sitte kelimesinin ismi tasgirinde, südeyse dersin. Esdâs kelimesi ve onun bütün ekimleri de buna delalet eder. Allâh en iyi bilendir.[153]

---

[151] Caner Taslaman, **Neden Müslümanım**, 2. Baskı, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2020, ss 39-40.
[152] Hûd, 11/7.
[153] Râzi, c.10, s. 397.

Biz deriz ki: Biz ehli sünnet ve'l-cemaatin mezhebine göre, bütün bu sorular hakkında verilecek cevap, gayet kolay ve açıktır. Çünkü Allâh Teâlâ, istediğini yapar, dilediği hükmü verir. Yaptığı hiçbir şey hususunda O'na itiraz edilemez. O'nun yaptığı hiçbir şey için, (tarafımızdan) 'neden, niçin?" diye sorulamaz. Allâh Teâlâ, Tevrât'ın baş kısmında, gökleri ve yeri altı günde yarattığını bildirmektedir.[154] Araplar, Yahudilerle temas halindeydiler. Görünen odur ki, onlar bunu o Yahudilerden duymuşlardır. Bu sebeple de Cenâb-ı Hak sanki, "Putlara ve heykellere tapmakla meşgul olmayın. Çünkü sizin Rabbiniz, bilgili olan insanlardan, alabildiğine geniş ve büyük olan bu gökleri ve yeri altı günde yarattığını duyduğunuz zattır" demek istemiştir.[155]

Elmalılı ise: Göklerle yer, şu gördükleri âlemin yukarı kısmını teşkil eden yüksekler ve alt kısmını oluşturan yer bitişik idiler. İkisi de deliksizdi. Yukarıdan yağmur yağmıyor, yerde ot bitmiyordu, bunu görüyorlardı. Veyahut yer, dağsız, deresiz yekpare; gök boyutları da güneşi, ayı, gökcisimleri ve yıldızları yok, tek bir bütün halindeydi. Veyahut yer, gökcisimlerine bitişik, hepsi bir şeydi. Gök cisimleri ve kütleleri arasında şimdiki çeşitlilik söz konusu olmayıp hepsi de birbirine benzer birer madde idi. Veyahut hepsi başlangıçta var olmamakla ortaktı. Dışta görünen ve farklı özellik gösteren bir varlık değildi. Bunları da şimdiki görünen durumlarından bir fikir edinip ondan delil çıkarmak yolu ile veya duyulup nakledilen bilgiler ışığında bilirler veya bilebilirler. Baksalar ya, öyle iken biz onları koparıp ayırdık. Yok iken yaratıldılar, bir şeyken çoğaldılar. Başlangıçta duman gibi bir madde iken farklı şekiller alıp değişik kütleler oldular. Bir tabiatta kalamayıp değişik karakterlerle çeşitlendirildiler. Yer, göklerden ayrıldı, yukarısından yağmur yağdırıldı, üzerinde otlar bitirildi. Ve hayatı olan her şeyi sudan yarattık. Yani gerek bitki gerek hayvan ve gerek insan olsun, canlı olan her şeyin hayatına suyu sebep kıldık. Bazıları buradaki sudan maksadın nutfe[156] olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu takdirde canlılardan sadece bir kısmını canlılık kavramına tahsis etmek icap eder. Halbuki su bilinen yönüyle asıl manasına olduğu takdir de "hayatı olan her şey" manası genel olarak

---

[154] **Kutsal Kitap (Eski Antlaşma)**, ss. 1-2.
[155] Râzi, c.10, ss. 399-400.
[156] **نطف (N-T-F):** Saf sudur. Erkeğin erlik, akıcı suyu da bu kelimeyle ifade edilir. Bkz: İsfahâni, c. 2, s. 435.

hayvanlardan başka bitkileri de içine alacaktır. Şüphesiz gerek hayvanların ve gerek bitkilerin hayatlarının su ile bağlantısı bilinen bir gerçektir.[157]

Son zamanlarda suyu oluşturan elementlerin en önemlisi olan hidrojen, bütün elementlerin temel esası gibi mütalaa olunmaya başladığına göre, Kur'ân'ın bu uyarısı daha kapsamlı bir gerçeğe işareti de içine almış olur. Gerçi organik kimyada karbon bir temel element olarak mütalaa edilmektedir. Ve hayatın hava ile de alakası vardır. Fakat âyette sözü edilen "Şey" sözcüğünün, suyun dışında kalan diğerleri için de aykırı bir tarafı olmadığı gibi, bunlar herkes için su kadar açık ve gözle görülen şeyler de olmadığından, burada en açık delil ileri sürülmüştür ki, o da sudur. Suyun "Râtk (bitişik olma) ve Fâtk (ayırma)" ile münasebeti apaçık olup herkesçe bilinmektedir. Tabiat (yaratılış) üzerinde bu bitişik olma ve ayrışma durumu ile, bu şekilden şekle değiştirme olayı o kâfirlerin görüp durdukları veya düşünüp kıyaslama yoluyla bildikleri veya haber aldıkları bir iş, bir icraat olduğu halde yine de imana gelmezler hâ! Bir sudan yaratıldıklarını bilirler de hâlâ Allâh'ın sanat ve tesirine inanmazlar, tabiat, tabiat deyip dururlar hâ! İşte tabiata kalsaydı tabiat kendi kendine değişir miydi, yer ile gök yokluktan varlığa gelirler miydi veya yer gökten ayrılır mıydı veya kuru havada yukarıdan yağmur yağar, kuru toprakta otlar biter miydi, sonra o cansız tabiatlarda aynı bir sudan değişik hayatlar meydana gelir miydi, insanlar olur muydu, kendileri hayat bulurlar mıydı? Onlar kendilerini parçalanmaz mı zannediyorlar?[158]

Konuyu özetleyecek olursak, çağımızda gerçekleşen bilimsel keşifler ve buluşlar, yaratılışla ilgili bilinmezlik perdesini tamamen kaldırmamış olsa da sürekli ilerleyen bir gelişme ve artış göstermektedir. Evrenin nasıl meydana geldiği konusu, tüm araştırmalara rağmen henüz kesin bir şekilde bilinmemektedir. Kur'an-ı Kerim, yaratılış konusunu ele almış ve bu konuyla ilgili ayetler, her dönemin anlayışına hitap edecek şekilde bir üslup kullanılmıştır. Bu nedenle, ayetlerin mahiyetinin anlaşılması, bilimsel keşifler ve icatlar sayesinde kısmen mümkün olmuştur. Evrenin yaratılışıyla ilgili bazı teoriler, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu konudaki yorumlar, İslam inancındaki kozmolojik anlayışa ve Allâh'ın kudretine vurgu yapar. İslam inancına göre, Allâh yüce ve güçlü bir yaratıcıdır ve evreni kontrol eder. Bu inanca göre, Allâh, gökleri ve yeri bir arada yarattıktan sonra

[157] Elmalılı, c. 4 , ss. 117-118-.
[158] Elmalılı, c. 4, ss. 117-118.

onları ayırmış ve her şeyi sudan meydana getirmiştir. Bu ayetler, evrenin yaratıcısının gücünü ve bilgisini yansıtarak insanları düşünmeye ve Allâh'ın yaratma gücünü tanımaya çağırır.

Ancak, ayetlerin yorumu, İslam alimleri ve farklı mezhepler arasında farklılık gösterebilir ve dini metinlerin anlamı konusunda derinlemesine bir analiz ve anlama gerektirebilir. İsfahâni ve Elmalılı gibi tefsir alimleri, âyetlerde geçen kelimelerin anlamları üzerinde durmuş ve farklı yorumlar sunmuşlardır.

Modern bilimsel teoriler, evrenin oluşumu ve gelişimi konusunda önemli bilgiler sağlamıştır. Örneğin, Big-Bang teorisi, evrenin başlangıcında bir noktada yoğunlaşıp genişlemesiyle ilgili bilgiler sunar. Güneş Sistemi'nin oluşumu da gezegenlerin bir arada durumdan ayrışma süreciyle açıklanır.

Ancak, dini metinlerin bilimsel verilerle uyumlu olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Caner Taslaman gibi bazı yazarlar, Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin daha sonra keşfedilen bilimsel gerçeklerle uyumlu olduğunu savunmaktadır. Diğer taraftan, bazı araştırmacılar, dini metinlerin bilimsel verilerle uyumlu olmadığına ve daha çok manevi bir mesaj içerdiğine inanmaktadır.

Sonuç olarak, dini metinlerin bilimsel gerçeklerle uyumlu olup olmadığı konusu, farklı düşünce ve yorumlara açık bir alandır. İslam inancında bilimsel keşiflerin, Allâh'ın yaratma gücünü anlamak için bir fırsat olarak görüldüğü ve insanları düşünmeye teşvik ettiği kabul edilir. Ancak, bilim ve dinin farklı alanlarda çalıştığı ve farklı amaçları olduğu unutulmamalı, her ikisinin de birbirini tamamladığı kabul edilmelidir.

2.9.3. Kur'ân'a Göre Dünya'nın Yaratılışı ve Nebulalar

Gök cisimlerinin doğumu, Nebulalar içinde gerçekleşir. Nebula ya da bulutsu uzayda bulunan ve geniş alanlara yayılmış olan kozmik toz, hidrojen, helyum ve diğer iyonize gazlardan oluşan bulutsu yapıya denir. Yıldızlar, yıldızlar arası ortamdaki toz ve gaz bulutlarının yüksek yoğunluklu kısımlarının çekim kuvvetiyle içe çökmesi sonucu oluşur. Eskiden galaksileri de kapsayacak şekilde yaygın gök cisimlerine verilen isim iken, astronominin ilerlemesi ile galaksi ile nebula farklı anlamlarda kullanılmaya başlamıştır. Yıldızlar arasında bulunan boşluklarda yer alan ve

yıldızların yaydığı ışık enerjisi ile görünür hâle gelen yoğun gaz ve toz bulutları, galaksilerin temel bileşenlerindendir. Bir nebula, oluşmadan önce bir yıldızdır. Bu yıldız büyüdükten sonra ya beyaz cüce nötron yıldızı ya da bir karadelik olur. Fakat bütün yıldızlar bunlardan biri olmadan önce kırmızı süper dev haline gelir. Bu yıldızlar çok büyük oldukları için içten gelen basınç ve yüksek (100.000.000 °C) sıcaklığın etkisiyle uzay boşluğuna gaz salarlar. Bu gaz püskürmeleri oldukça büyük ve hızlıdır. Daha sonraları bu gazlar yakınlaşarak bir gaz bulutu oluştururlar. Bu gaz bulutunun sıcaklığı 15.000 °C'den fazladır. Bu sıcaklık ve çeşitli basınçlar oradaki gazlar (hidrojen) ile birleşerek füzyon reaksiyonu başlatırlar. Bu füzyon reaksiyonu yeni bir yıldızın ilk temelleridir. Daha sonra o minik yıldızlar büyür ve ana kol yıldızına dönüştüğü zaman ana yıldız kadar olmasa da gaz püskürtmesi yaparlar. Bu arada ana yıldız kahverengi veya beyaz cüce olup ömrünü demir ve karbon yığını olarak tamamlamıştır.[159] İçinde dünyamızın da var olduğu evren ve tüm gök cisimleri zamanı geldiğinde, toz ve gaz bulutları olarak adlandırılan, bir Nebula içinde yaratıldığı düşünebiliriz.

Yüce Allâh bu konuda şöyle buyurmaktadır:

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَ لُونَ لَـهُ اَنْدَاداً ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"De ki: Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratanı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir."[160]

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا فِي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ

"O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti."[161]

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ

"Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler."[162] Âyeti kerimede göze çarpan ilk kelime "Duhan" kelimesi olmaktadır.

Paşa bu ayeti: Sonra tedbiîri semâaya teveccüh etti, o duhan hâlinde idi. Ona ve arza ister istemez gelin dedi, onlar da itaatle geliriz dediler işte bu ayette arzın aslı

---

[159] Özlem Kılıç Ekici, "Yıldız Oluşumu ve Gelişimi", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 590 posteri, 2007.

[160] Fussilet, 41/9.

[161] Fussilet, 41/10.

[162] Fussilet, 41/11.

sehâbiyye idiği ap-âşikârdır. Zîrâ sehâbiyye evvela semáda tek veya bir iki kütle idi. Evvelki ayet hükmünce arzı teşkil edecek parça ayrıldıktan sonra gerek ona ve gerek semada ayrı kalan diğer kit'a-i sehabiyyeye ve daha başka ayrılmış parçalarına geliniz emrinin sudûru beyân buyuruluyor. Bu emrin lafzan söylenmiş bir kelam olmayacağını tarife hacet yoktur. Manzumelerdeki ecrâmın yek-diğerine husál-i muvázeneti hareketten ve hareket mekaniği bir kuvve-i cázibe-i semaviyyeden ileri geldiği cihetle bidâyeten hilkati ikmâl ve âtiyen mahlükun hâl-i müktesebini muhâfaza ve idâme etmek için onların harekete konulması zîrde mübeyyen âyât-ı kerimede görüleceği vech le lâzimeden idi. Ya'ni geliniz emri, aranızda te'sîs etmiş olduğum kuvve-i cázibe kânununa tâabi olarak hareket ediniz emridir. Çünki hareket hâmi ivaz'iyyettir. Esbâb-ı tahrikiyyeye gelince kânunları ma'lûm olan câzibe ve dáf'a ve daha bilinemeven enva kuvvetlerdir.[163] Şeklinde yorumlar.

Paşa'nın ayeti yorumlamasını analiz edersek: Metinde geçen "tedbiîr" kelimesi, Allâh'ın yaratma ve düzenleme gücünü ifade eder. "Semâ" kelimesi ise gökler, yani evrenin yukarıda yer alan kısmını temsil eder. "Duhan hâli" ise duman şeklinde, belirsiz bir hâlde olduğu anlamına gelir. Allâh, gökler ve arz (yer) için bir emir vererek onlara gelmelerini söyler ve onlar da itaatle gelirler. Ardından, yorumda "arzın aslı sehâbiyye idiği" ifadesi geçer. Bu ifade, arzın başlangıçta göklerde tek veya birkaç kütleden oluştuğunu ve daha sonra arzın oluştuğu belirtilir. Evrenin oluşumu sürecinde arzın, göklerden ayrılarak farklı bir yapıya kavuştuğu ifade edilir."Kit'a-i sehabiyye" ifadesi ise göklerde ayrı kalan parçaları temsil eder. Metinde bahsedilen "geliniz emri", hareket ve düzenin devamını sağlamak için verilen bir emir olarak yorumlanır. Evrendeki cisimlerin hareketinin, semavi çekim gücünden kaynaklandığı ve bu çekim kuvvetiyle hareket edildiği belirtilir. "Esbâb-ı tahrikiyye" ise hareketin sebepleri olarak çekim, itme ve diğer bilinmeyen kuvvetler olarak ifade edilir.

Bu tür yorumlar, İslam düşünce geleneği içinde yer alan bazı tefsir ve felsefi yaklaşımların bir örneğidir. Metinde, evrenin düzeni ve hareketinin Allâh'ın kudretiyle ilişkilendirilmesi ve bilimsel açıklamalara da atıfta bulunulması dikkat çekicidir. Ancak, her tefsir ve yorumda olduğu gibi, bu metindeki yorumlar da farklı düşünce ve mezheplere göre değişiklik gösterebilir. Önemli olan, bu tür yorumların İslam inancının temel prensipleriyle uyumlu ve dinamik bir anlayışa sahip olmasıdır.

[163] Alpaydın, ss. 89-90.

İsfahâni eserinde duhan kelimesini şöyle açıklar: **دخن**: D-H-N: Duman, gibi, aleve eşlik eden şeydir. Allâh buyurur ki: Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, yani, duman gibi olan göğe yöneldi. Bu âyet göğün herhangi bir dayanağının olmadığına işarettir. دَخَنَت النَّار دُخْنَة: Ateşin dumanı çok oldu تَدْخَنُ de bu anlamdan gelmektedir; ancak bu kelime tütsülenen kokular anlamında bilinmektedir.[164]

Âyetin tefsirinde şöyle denmiştir. Gökler ve yer, bazılarının Sedim (Nebula) dedikleri sise benzer bir maddeden yaratılmıştır. O madde tek bir madde iken yarılmasıyla içinden küre şeklinde cisimler meydana gelmiş, onlardan da diğer kürecikler ayrılmıştır.[165]

Reşit Rıza, bu âyetlerin tümünden elde edilen ayrıntıların, çağdaş bilginlerin tercih ettikleri görüşe uygun olduğunu söylemiştir. Çağdaş teoriye göre de bütün gök cisimleri ve yeryüzü duhan gibi bir maddeden yaratılmıştır. Bu madde önce yarılmış ve daha sonra birbirinden ayrılmıştır. Zira çok ince ve küçücük maddelerden meydana gelen bu madde, sabit olmayıp döndüğünden, çekim kuvvetinin de etkisiyle parçalanmış ve dönen yarı küreler oluşturmuştur.[166] Bu dönen ve ateşe benzeyen küreler tekrar parçalanarak yeni birtakım yıldızları ve Güneş Sistemimizi meydana getirmişlerdir. Aynı görüşü müfessir Tantâvî de benimsemiştir.

Seyyid Kutub: "Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi" âyetinin yıldızların yaratılışından önce göğün bulut halinde olduğuna işaret ettiğini belirtir. Bu bulutsuların toz ve dumandan oluştuğunu ifade eder. Bu bulutsu kütlelerinin bazılarının yanmakta olduğunu, bazılarının ise sönmüş olduğunu ve yıldızların patlama ve yaratılışından sonra geriye kalan gaz ve toz kütlelerinden başka bir şey olmadığını söyler. Hudûs teorisi ise Samanyolu Galaksisi'nin gaz ve tozdan oluştuğunu ifade eder. Bu gaz ve tozun yoğunlaşmasıyla yıldızların oluştuğunu, ancak geride bazı kalıntıların kaldığını ifade eder. Bu kalıntılar, gaz ve toz bulutlarından oluşur. Samanyolu Galaksisi içinde, yıldızları oluşturan gaz ve toz miktarı kadar gaz ve tozun yayıldığını belirtir. Yıldızlar, çekim güçleriyle bu gaz ve toz kütlelerini bir noktaya doğru yoğunlaştırır. Bu süreçte yıldızlar, gökyüzünü temizleme işlevini yerine getirir. Ancak bu süpürücüler, çok büyük ve geniş sahalara oranla yetersiz kalmaktadır.

[164] İsfahâni, c. 1, s. 340.
[165] Turgut, s. 90
[166] M. Reşit Rıza, **Tefsîrü'l-Menâr**, Ekin Yayınlar, İstanbul, 2014, c. 8, s. 447

Seyyid Kutub'a göre, bu sözler Kur'ân-ı Kerim'in ifade ettiği gerçeğe yakındır. Âyette geçen "Sonra, duman halinde olan göğe yöneldi" ifadesinin, göklerin uzun bir süreç içinde, yani Allâh'ın günlerinden iki gün içinde yaratıldığı gerçeğini işaret ettiğini belirtir."[167] şeklinde tefsir etmiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır, "Duhan" kelimesini şu şekilde tefsir etmiştir: "Duhan" (Buhar), ilk maddenin yaratıldığı haldir. İlk olarak, ilk madde yaratılmış ve içerisinde henüz bir ışık olmadığı, karanlık bir halde bulunduğu veya madde doğası gereği esas olarak karanlık olduğu için "duhan" denilmiştir. Bu tefsir, güzel bir anlam ifade etmektedir.[168]

İbn Kesir'in[169] tefsirinde ifade ettiği şekilde şu yorumu yapabiliriz: "Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de isteyerek geldik, dediler." ifadesi, mecazi bir anlatımla Allâh'ın gökyüzünü yaratmasını anlatmaktadır. Arapça dil yapısında "Falanca şu işi yaptıktan sonra şuna yöneldi" ifadesi, birinci işin tamamlandığını ve ikinci işe geçildiğini ifade eder. Bu ayetten, göğün yeryüzünün yaratılışından sonra var edildiği anlaşılmaktadır ve İbn Abbas da bu şekilde açıklama yapmıştır.

İbn Abbas'a göre, Allâh'ın ilk yarattığı şey bin senelik bir yol olan bir cevherdir. Allâh, bu cevhere büyük bir heybetle baktığında eriyip sarsılmıştır. Ardından, ateşin üzerine gönderilmesiyle bir duman çıkmıştır. Bu duman yükselmiş ve köpük oluşturmuştur. Köpük suyun üzerinde belirmiştir. Yeryüzü köpükten, gökyüzü ise dumandan oluşmuştur.

Göğe ve yere gelmeleri için emir verilmesi ve onların bu emre itaat etmeleri, Allâh'ın onları var etmek istemesi ve onların da Allâh'ın iradesiyle var olmayı kabul etmeleri anlamına gelmektedir. Göklerle yeryüzü, emre boyun eğen bir memurun hükümlerine itaat eden bir şekilde anılmıştır.

Yeryüzü gökyüzünden iki gün önce yaratılmış olsa da yayılıp serilmeden önce ve gökyüzünün yaratılmasından sonra yayılıp serilmiştir. Bu nedenle, âyetin anlamı şöyle olur: İkiniz de belirlenen şekil ve nitelikte gelin. Ey yeryüzü, sen yayılmış ve serilmiş bir karargah olarak gel. Ey gökyüzü, sen de sakinlerine bir tavan ve kubbe biçiminde gel. Gelme, var olma ve gerçekleşme anlamına gelir.

---

[167] Seyyid Kutup, **fi Zilal'il-Kur'ân**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1989, ss. 2061-2064.
[168] Elmalılı, c. 4, s. 809.
[169] İbn kesir, c.7, ss. 2111-2112

Ayrıca “isteyerek veya istemeyerek” ifadesi, Allâh’ın gök ve yeryüzündeki kudretinin etkisini belirtmek içindir. Göğün ve yeryüzünün, Allâh’ın kudretinden kaçmasının imkansız olduğunu gösterir. Emri altında bulunan birine “İstersen de istemesen de bu işi yapacaksın” veya “Gönüllü veya gönülsüz olarak bu işi yapacaksın” denilir.”

Bu yorumlar, metindeki mecazi ifadeleri ve İbn Abbas’a atfedilen açıklamaları dikkate alarak yapılmıştır. Metinde anlatılanlar, Allâh’ın kudretini ve evrenin yaratılışını anlamak için sembolik bir üslupla ifade edilmiştir. Ayrıca, yorumlarda geçen “isteyerek veya istemeyerek” ifadesi, Allâh’ın kudretinin mutlak olduğu ve hiçbir varlığın O’nun iradesinden kaçamayacağı vurgulanmaktadır.

Bu âyeti yorumlayan müfessirler, “Duhan” ve “Sitte” kelimeleri üzerinde durarak evrenin ve içinde bulunan gök cisimlerinin yaratılışını açıklamışlardır. Bu yorumlar, bilimsel keşiflerle desteklenerek inananların inançlarını güçlendirmiştir ve İslam’a muhalif olanlara da başarılı bir şekilde cevap vermiştir. Günümüzde, “duhan” kelimesinin nebulaları, yani toz bulutlarını ve patlamaların olduğu duman kümelerini ifade ettiği bilinmektedir. Bu nebulalar, evrenin yaratılışının gizemli noktalarından biri olarak kabul edilebilir ve bilimsel olarak da henüz kesin cevaplar verilememektedir. Ancak, Kur’an-ı Kerim’de bu tür duman kümeleri hakkında bilgi verilmiş olması, Allâh’ın sınırsız ilmine atıfta bulunabileceğimiz bir işarettir.

Yaratılışın mükemmelliğini anlamak ve Nebulalar hakkında daha fazla bilgi edinmek için bilimsel araştırmaların önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu araştırmalarla, İslam’ın bilimsel keşiflerle çelişmediği açıkça görülecektir. Yaratıcının gücünün ve bilgeliğinin, evrende kendini gösteren yansımalarını keşfetmek oldukça mümkündür. Bu nedenle, bilim ve İslam arasında uyumlu bir ilişki kurulabilir ve bilimsel keşifler, imanın güçlenmesine katkı sağlayabilir.

2.10. KÂİNATIN YAPISI

Bu başlık altında kâinatın yapısını, çekim kuvvetini ve evrenin genişlemesi konularını, bilimsel ve dini açıdan değerlendirmeye çalışıp, günümüzde kabul gören teorilerle ilahi vahiy arasındaki ilişkiyi yorumlamaya ve bu iki alanı aynı payda altında buluşturmaya çalışacağız.

2.10.1. Kâinatın Genel Yapısı ve Büyüklüğü

Paşa bu konuda: "İlim, şu ana kadar elde ettiğimiz bilgilerle kâinatın büyüklüğü hakkında şu örneği kullanarak özetlenebilir: Süleymaniye Camii gibi büyük bir camiyi düşünelim ve bunu kâinat olarak adlandıralım. Süleymaniye Camii içindeki mesafeleri bir santimetre gibi küçük bir ölçüde yüz milyar toz zerresi olarak dağıtalım. Eğer gökleri bu örnekle karşılaştırırsak: Süleymaniye Camii büyüklüğüne göre içindeki bir toz zerresi, bilinen kâinata göre bir galaksinin küçüklüğüne denk gelir. Bu toz zerleri, her biri yüz milyar yıldız içeren galaksileri temsil etmektedir. Bu toz zerrelerinden her birini daha iyi görebilmek için Asya kıtası kadar büyüttüğümüzü varsayalım ve ona kendi galaksimiz olan "Samanyolu" diyelim. Asya kıtası üzerine bir lira koyalım. Asya Kıtası üzerinde bir liranın kaplayacağı alan, Samanyolu Galaksisi'nde güneş sistemimizin, yani güneş ve gezegenlerinin kaplayabileceği alana eşittir. Kâinatın bu büyüklüğü, onun sahibi ve ustasının da bu büyüklüğe işaret etmektedir."[170] Demiştir. Kur'ân-ı Kerim'de kâinatın ve içindekilerin sahibi şöyle açıklanmıştır:

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ

"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allâh'ındır. Allâh her şeye hakkıyla gücü yetendir."[171]

Bütün gökler, yer, devletler ve memleketler, tamamen Allâh'ın sahip olduğu mülktür. Bu mülkün yönetiminde yalnızca O'nun emirleri ve O'nun kudreti geçerlidir. Bu alanlarda, Allâh'ın hükümlerine aykırı hareket etmek isteyenler, doğal olarak cezalandırılır. Hiçbir şey, O'nun kudretine karşı gelemez; çünkü Allâh'ın kudreti sonsuzdur. Herkes, bu mülkü yöneten hükümler ve emirler doğrultusunda çalışmalı ve her görevi sadece O'nun adına yerine getirmelidir, O'nun sünnetine uyarak hareket etmelidir.[172]

Konuyu güncel bilimle değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz: Kâinat veya evren, tekillikle başlamış bir sürecin günümüze kadar geçirdiği süreyi ifade eder. Kâinat, trilyonlarca galaksiyi, galaksiler arasında yer alan milyarlarca yıldızı ve bu yıldızların Güneş Sistemlerini içerir. Sürekli genişleyen ve büyük bir alanı kaplayan

---

[170] Turgut, ss. 94-96.
[171] Âli İmrân, 3/189.
[172] Elmalılı, c. 2, s. 241.

evrende belli fizik kurallarının geçerli olduğu bilinmektedir. Ancak, bu fizik kuralları şu anki haliyle daima var olmak zorunda değildir. Değişkenlerin azalması veya çoğalması, gelecekte kaos ortaya çıkarabilir ve bu da evrenin geleceğinin tahmin edilebilirliğini zorlaştırır.

Evrenin yaşının kabul edilen değeri 14,8 milyar yıl olmasına rağmen gözlenebilir evren çok daha büyüktür. Evrenin çapı 93 milyar ışık yılıdır. Işık hızı, gezegenlerin dönüş ve ilerleyiş hızlarından daha hızlıdır, bu nedenle ışıktan daha hızlı bir şey henüz keşfedilmemiştir. Gözlenebilir evrenin evrenden daha büyük olmasının nedeni hem ışığın kendi hızında ilerlemesi hem de evrenin sürekli genişlemesi sebebiyledir. Hem ışığın hareketi hem de evrenin genişlemesi sürekli ve kesintisizdir. Bu nedenle, ışık, kendi hızında ilerlerken aynı zamanda evrenin genişlemesiyle de ek bir yol kat etmektedir.

Sonuç olarak, kâinat veya evren, tekillikle başlayan ve sürekli genişleyen bir sürecin günümüze kadar geçirdiği süreyi ifade eder. Fizik kuralları, evrenin işleyişinde önemli bir rol oynamakla birlikte, gelecekte değişebileceği ve tahmin edilebilirliği zorlaştırabileceği unutulmamalıdır. Evrenin 14,8 milyar yıl yaşında olduğu kabul edilse de gözlenebilir evren, daha geniş bir alanı kapsayarak gözlenmektedir, bu da evrenin büyüklüğünü ve karmaşıklığını vurgulamaktadır. Işık hızı, gözlenebilir evrenin sınırlarını belirlerken, evrenin sürekli genişlemesi de gözlenebilir evrenin daha büyük olmasının nedenidir.

2.10.2. Çekim Yasası

Evrende bulunan tüm maddi varlıklar, kendi özlerinde mevcut olan çekim gücü sayesinde ayakta dururlar. Ancak, başka bir etki olmasaydı, tüm madde evreni hızla birleşir ve tek bir cisim haline gelirdi. Maddi evrenin denge durumu ise jiroskobik hareket ve itme gücüyle sağlanır. Bu nedenle, tüm maddi varlıklar sonsuz bir dönme hareketini sürdürürler. Örneğin, elektronlar atom çekirdeği etrafında, güneş Samanyolu galaksisi ekseni etrafında sürekli dönerek çekime karşı direnç gösterir ve bu sayede varlıklarını sürdürürler. Eğer çekim olmasaydı, hareket eden bir cisim evrenin sonsuzluğuna doğru fırlayıp kaybolurdu. Jiroskobik itme gücü olmasaydı, bir kütleye yapışarak yok olurdu. Kur'ân-ı Kerim, çekimin zıddı olan jiroskobik itme

gücünün bir tanımını ortaya koymuştur. Tekvîr suresinde yüce Allâh (c.c.): فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ *"Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara"*[173] buyurmuştur. İşte bu âyette de Allâh, süre içinde kıyamet olayını anlatırken evrendeki en önemli fizik yasasını örnek bir anlamda şahit göstermiştir. Yani mahşerin mümkün olduğuna delil olarak maddi evrenin en büyük fizik yasasına dikkatlerimizi çekmiştir. Hem de çok büyük ilmi gerçekleri vurgulamak için kullanılan yemin ifadesiyle evrendeki sır perdeleri aralanmıştır. İki âyette bildirilen fizik yasasının özellikleri şöyle belirtilebilir:[174]

a) Gravitasyon ve jiroskobik hareketten önemli ve asıl olanı çekim kuvvetidir.[175]

b) Cazibenin gerçeğini tam anlamıyla kavramak mümkün olmayabilir. Ancak, cazibenin hareketi iten sırrının zıddı bir kavram içinde sezilmelidir. Bu konuda Kur'ân, asırlar önce bu sorunun cevabını vermiştir.[176]

Ahmet Muhtar Paşa bu âyetlerde, itme yasasısın zıttı olan, 'Hunnes' kelimesi üzerinde durmuş ve âyeti kerimenin, kıyamet ve mahşeri anlatırken, aynı zamanda da fizik yasalarından olan, çekim yasasından bahsettiğini ifade etmiştir.

İsfahâni ise "Hunnes" kelimesi için: **خنسَ**: مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ, *"insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden..."* yani: Yüce Allâh zikredilince büzülen geri çekilip kaçan şeytan. فَلَا أُقْسِم بالخنس *"Gündüzleri Güneş'in ışığı ne deniyle gizlenen yıldıza yemin olsun*" sözünde geçen **خُنَّس** ise, "gündüzleri görünürlerken kaybolup çekilen yıldızlardır."[177] Diye tarif etmiştir.

Celal Kırca ise, Kur'ân ve Fen Bilimleri kitabında şu üç âyeti ele almış ve çekim yasasını açıklamaya çalışmıştır.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

"Allâh, gökleri, sizin gördüğünüz herhangi bir destek veya direk olmaksızın yükseltendir."[178]

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

[173] Tekvir, 81/15-16.
[174] Turgut, ss. 98-99.
[175] Turgut, ss. 98-99.
[176] Turgut, ss. 98-99.
[177] İsfahâni, c.1, s. 328.
[178] Râ'd, , 13/2.

"Allâh, gökleri, sizin görebileceğiniz herhangi bir direk olmaksızın yarattı."[179]

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ ...وَيُمْسِكُ السَّمَٓاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖۜ

"Görmüyor musun ki Allâh, göğü izni olmaksızın yerin üzerine düşmesin diye tutmaktadır?"[180]

Bu âyetleri yorumlayan Kırca, Isac Newton tarafından keşfedilen bu yasayla birlikte, bu âyetlerin mahiyetinin XXI. yy.da anlaşıldığını düşünmektedir. Kırca'nın ifadesine göre, bu âyetlerde gök cisimlerinin uçsuz bucaksız fezada, direksiz durduğunu gösteren gözlemlerimizin açıklamasını bulabiliriz. Bu da kâinatta genel bir cazibe kanunu şeklinde ortaya çıkan görünmez bir direk olduğudur. Allâh kâinattaki tüm gök cisimlerini yaratmış ve onların boşlukta durmalarını sağlayacak bir sistem oluşturmuştur. Bu sistem, Kur'ân'ın ifadesiyle görülemeyen bir direk, bilimsel tabirle çekim kanunudur.[181]

Râzi "Hunnes[182] ve Kunnes[183]" kelimelerini tefsir ederken, Hunnes kelimesi için: Bu kelimenin yumulmak, gizlenmek anlamına geldiğini, Hunnes kelimesi için ise: Yuvasına girdiği zaman bir şey (hayvan) hakkında anlamlarına geldiğini söylemektedir. Tefsirinde ise birkaç görüş beyan etmiştir. Onun tefsirinde yer alan bazı görüşler şöyledir:[184]

1) Bu görüşe göre, beş yıldızın geri dönüşlerinin ve yörüngelerindeki istikametlerinin bir işaret olduğu ifade edilmektedir. Bu yıldızların geri dönüşleri Hunnes isimleriyle ilişkilendirilir. Hunnes oluşları ise Güneş'in ışığı altında gizlenmeleri ve görünmemeleriyle ilgilidir. Bu durum kesinlikle hayranlık verici bir durumdur ve içinde büyük sırlar barındırmaktadır[185]

2) Hz. Ali, Atâ ve Katâde'nin rivâyetlerine göre, bahsedilenler bütün yıldızlardır. Onların gizlenmesi ve Hunnes denilen durum, gündüz vakti gözlerden uzak olmalarını ve görünmemelerini ifade eder. Kunnes ise, geceleyin görülmelerini temsil eder. Yani yıldızlar, geceleyin yerlerinde görülebilen vahşi hayvanlar gibi hareket ederler.[186]

---

179 Lokmân, 31/10.
180 Hâc, 22/65.
181 Kırca, ss. 148-150.
182 Razi, c. 22, s. 531.
183 Razi, c. 22, ss. 531-532.
184 Râzi, c. 22, s. 531.
185 Râzi, c. 22, s. 531.
186 Râzi, c. 22, s. 531.

Râzi'nin 1200'lü yıllarda yaşamış ve çekim yasasının da 1687 yılında Isaac Newton tarafından keşfedildiğini düşünürsek, Râzi'nin kendi döneminin şartlarına göre yapmış olduğu yorumunun, gayet makul olduğunu anlarız. Bu âyetleri hem gezegenlerin dönüşüne hem de çekim yasasına işaret ettiğini söyleyebilir. Çünkü cisimler birbirlerini çekmekte ve aynı zamanda itmektedirler. Bu çekim gücünden kurtulmak isteyen cisimler, bir kaçış olarak çekimi güçlü olanın yörüngesinde dönerek kendileri için kötü sondan kurtulmaya çalışırlar. Bu çekim gücü olmasa, yer kürenin kendi ekseni ve Güneş'in eksenindeki hareketi olmaz ve mevsimler hep aynı kalırdı. Bunun sonucu olarak, yer kürenin bir tarafı hep karanlık ve soğuk olurdu. Bu durumda canlı hayatının devamlılığını olumsuz etkilerdi. Hatta çekim kuvveti olmasaydı, gezegenleri oluşturan nesneleri bir arada tutmak mümkün olmaz ve bu nesneler parçalanarak evrene savrulurlardı. Günümüzde biliyoruz ki, kütlesi ve hareketi düşün olan bir gezegen, evrenin büyük kütlelileri tarafından yutularak, yok edilir.

Evrendeki en büyük güç çekim kuvveti olarak kabul edilebilir. Çünkü Andromeda Galaksisi ve Samanyolu Galaksisi bir gün karşı karşıya geldikleri zaman Samanyolu Galaksisinin merkezinde bulunan karadeliğin Andromeda Galaksisinin merkezinde bulunan kara delikten kütle olarak daha küçük olduğu için Andromeda Galaksisi, Samanyolu Galaksisi kendi içinde bir mikser gibi parçalayıp yutacaktır. Bu durum Andromeda Galaksisi için de birtakım patlamalar ve kayıplar yaşatsa da galip gelen Andromeda Galaksisi olacaktır.

Işık fotonları bile karadeliklerin çekim kuvvetinden kaçamaz ve içinde hapsolurlar. Bu sebeple zamanı ve mekanı bükmesi sebebiyle, karadeliklerin geçmişte zaman yolculuğu yapmak için, geçmişin kapıları olarak görülmesinin sebebi de çekim kuvvetinden hiçbir şeyin kurtulamamasıdır.

Allâh'ın evrenin temeline yerleştirdiği çekim yasası, gezegenlerin ve canlıların yaşamının da devamını sağlamaktadır. Çekim yasası, İlahi lütfun örneklerinden sadece biridir. Allâh (c.c.) evrenin temeline yerleştirdiği, çekim yasası sayesinde, tüm canlıları evrenin karanlığına savrulup yok olmaktan korumuştur.

2.10.3. Kur’ân’da Kâinatın Genişlemesi

Hubble yasası olarak bilinen ve Hubble teleskobu sayesinde kanıtladığımız bilimsel veri hala günümüzde en çok kabul gören bilimsel yasadır. Kur’ân-ı Kerim’de de evrenin genişlediğine işaret eden âyetler bulunmaktadır. Yüce Allâh (c.c.) şöyle buyurmuştur: وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُون *“Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter.”*[187] Râzi ve Elmalılı gibi müfessirler, bu âyette geçen “Musiun” kelimesini güç, kuvvet ve bina etmek anlamında yorumlarken, Taberî ve Zemahşeri gibi müfessirler ise bu âyette geçen “Musiun” kelimesini, Hubble yasasından asırlar önce evrenin genişlediğini ifade edecek şekilde yorumlamışlardır.

Râzi “Musiun” kelimesini: Bu ifade, genişliğin maddi bir özellik olduğunu ifade etmektedir. Yani, “Biz o semayı, yer ve yeri kuşatan su ve hava, semaya ve onun genişliğine nispetle, tıpkı çöldeki bir halka misali olacak bir biçimde genişlettik” şeklinde anlaşılabilir. Bu ifade, geniş bir alanı kaplayan bir yapıya atıfta bulunmaktadır. Ancak, bu kadar geniş bir kubbenin inşa edilebilmesi şaşırtıcıdır. Çünkü bu tür bir yapıyı inşa etmek için ustaların, birbirleriyle temas edene kadar bileşenlerin birleştirilebileceği bir araca ihtiyaçları vardır.[188]

Râzi: Hak Teâlâ’nın göğü yaratmasıyla ilgili ayetin, Allâh’ın birliğini vurgulayan ve şirk koşmanın yanlış olduğunu belirten bir ifade olduğu söylemektedir. Ayrıca, göğün yapımının, Allâh’ın kudretini ve eşsiz yaratıcılığını gösteren bir delil olduğunu ifade eder. Ayetteki ‘Biz yaptık’ ifadesi, ortaklığın olmadığını vurgulamak için kullanmıştır. Bu ifade, putların yaratıcılığının olmadığını ve onların Allâh’a ortak olamayacaklarını gösterir, şeklinde açıklamıştır.

Elmalılı Hamdi Yazar’ın “İzmar alâ şaritati’t-tefsir” adlı eserinde, “Bir de semaya bakın, biz onu kuvvetle bina ettik” ifadesinin tefsiri yapılmıştır. Bu tefsire göre, semanın fiilî olan “bina etmek” kelimesi gizlenmiş ve zamirine bağlanarak ifade edilmiştir. Bu eserde, bu eylemi gerçekleştiren etkileyici gücün çıkarılmasını ifade eden bir üslup kullanılmış ve ifadenin sözcüklerinin içeriğiyle uyum sağlanmıştır. EYD, “yed” kelimesinin çoğulu olabilirse de burada اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّـهُ اَوَّابٌ *“Sen, onların söylediklerine sabret; güçlü kulumuz Dâvûd’u hatırla! Yönü*

---

[187] Zariyat, 51/47.
[188] Râzi, c. 20, s. 386.

hep Allâh'a dönüktü."[189] âyetinde olduğu gibi teyidin aslı olan "kuvvet" manasına olması daha ağır basar. Bu ayet hem, الَّـذ۪ٓي اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِه۪ۚ لَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا لُغُوبٌ *"O ki bizi lütfuyla sonsuza kadar kalınacak yurda yerleştirdi. Orada artık biz ne bir yorgunluk duyarız ne de bize bir bıkkınlık gelir."*[190], hem de وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ *"O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır."* âyetlerinin manalarını andırır. Bu ifade, zenginlik, nimet ve lütufta genişliği ifade etmektedir. Biz, darlıkları genişletiriz. Yalvaranların, sıkıntı içinde olanların dualarına cevap veririz, sıkıntılarını hafifletiriz, ihtiyaçlarını karşılarız, fakirleri zenginleştiririz ve nimetlerimizi bolca veririz. Bu şekilde, insanlara yardım etmek ve onlara destek olmak amacıyla zenginlik ve lütuf konusunda geniş bir yelpazeye sahibiz.[191]

Râzi ve Elmalılı, bu âyeti yorumlarken "Musiun" kelimesini genişlemek değil, bina etmek veya kurmak şeklinde yorumlamışlardır. Bu yorum, Hubble Yasası'nın henüz kanıtlanmamış olduğu dönemde yapılmış olmasına rağmen mantıklı bir açıklamadır. Zira bu âyet, Yüce Allâh'ın kudretine de vurgu yapmaktadır. Her iki müfessirin yorumu, âyetin hem genişleyen evrene hem de ilahi kudrete işaret ettiğini göstermektedir. Zamanla ilerleyen bilim ve keşiflerle birlikte, Kur'ân-ı Kerim'in evrenselliği sayesinde bu âyete muhtemel yeni yorumlar da yapılabilecektir.

Bu konuda önemli bir otorite olarak kabul edilen bilim insanı Stephen Hawking, şu şekilde ifade etmiştir: Edwin Hubble'ın 1929 yılında keşfettiği evrenin genişlediği gerçeği, evrenin kökeni hakkındaki tartışmayı tamamen değiştirmiştir. Eğer galaksilerin mevcut konumlarını alıp zaman içinde geriye doğru işlem yaparsanız, on ile yirmi milyar yıl önce bir noktada birbirlerine çok yakın olmaları gerektiği anlaşılır. Bu noktada, Büyük Patlama olarak adlandırılan bir başlangıç noktasında evrenin yoğunluğunun ve uzay-zaman eğriliğinin sonsuz olması gerekiyordu. Bu koşullarda, bilimin bildiği tüm yasaları geçerliliklerini yitirirdi. Bu, bilimin evrenin nasıl başladığı hakkında öngörüde bulunamayacağı anlamına gelirdi. Bilim sadece "evren şu anda böyle olduğu için bugün de aynı şekildedir" diyebilirdi. Ancak bilim, Büyük Patlama sonrası durumun neden olduğunu açıklayamazdı. Sonsuzluk tezi, evrende Tanrı'nın rolü hakkında derin sonuçlara sahiptir. Şimdi evrenin genellikle iyi tanımlanmış yasalara göre evrimleştiği kabul edilmektedir. Bu

---

[189] Sâd, 38/17
[190] Fâtır, 35/35.
[191] Elmalılı c. 6, s. 250.

yasalar Tanrı tarafından düzenlenebilir. Ancak görünüşe göre Tanrı, bu yasaları evrene müdahale etmek için bozmamaktadır. Ancak son zamanlara kadar, bu yasaların evrenin başlangıcına uygulanamayacağı düşünülüyordu. Evreni kurmak ve onu istediği şekilde yönlendirmek Tanrı'ya ait olacaktı. Bu durumda, evrenin mevcut durumu Tanrı'nın başlangıç koşullarını seçme sonucu olacaktı. Ancak, sonsuzluk tezi gibi bir durum doğruysa, fizik yasaları evrenin başlangıcından itibaren geçerlidir, bu yüzden Tanrı başlangıç koşullarını seçme özgürlüğüne sahip olmaz. Tabii ki, Tanrı hala evrenin uyması gereken yasaları seçmede özgür olabilir. Ancak bu bir seçim olmayabilir. Yalnızca içerisinde tutarlı olan ve karmaşık varlıklar gibi "Tanrı'nın doğası nedir?" gibi sorular soran bizler için yol gösterici birkaç yasa olabilir.[192]

Bilim insanı Stephen Hawking, evrenin nasıl başladığına dair problemlerin çözülebileceğini ifade etmiştir, ancak "evrenin neden var olmak zorunda olduğu" sorusuna cevap veremediğini belirtmiştir. Evrenin varoluşuyla ilgili bu temel sorunun bilim tarafından sağlanamayacağını düşünmektedir. Hawking, eğer tek bir eşi olmayan bir dizi mümkün yasa varsa bile, bu sadece denklemlerden ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Denklemlerin ardında yatan ve bir evrenin nasıl yönetileceğini belirleyen sebep veya ilke nedir? En temel birleşik teorinin bile kendi varoluşunu açıklamak için yeterince karmaşık olduğunu düşünmektedir. "Evren neden var olmak zorunda?" sorusunun cevabını bilmediğini açıkça ifade etmiştir. Hawking, evrenin genişlemesinin kanıtlanmasına odaklanmak yerine, onun kökenine inmeye ve ilk sebebi aramaya çalışır. Evrenin kökeni hakkında dini ve bilimsel açıklamaları inceleyerek kendi görüşlerini sunar ve net bir cevaba ulaşamadığını belirtir.

Hubble'ın Evrenin genişlemesini keşfinden yaklaşık 10 asır önce Taberî (Ö. 923), 8 asır önce ise Zemahşeri (Ö. 1143), bu âyeti yorumlarken "Musiun" kelimesinin genişlemeyi ifade ettiğini açık bir şekilde eserlerinde belirtmişlerdir.

Taberî ise bu âyeti: "Biz güç ve kuvvetimizle göğü yükselttik ve genişlettik. Bu gök, yarattıklarımızı ve yaratacaklarımızı içine alacaktır."[193] Şeklinde açıklamıştır

Zemahşeri ise: بِأَيْدٍ Büyük bir güçle, "el-Eyd" ve "el-âd" kavramları kullanılır. "Âde" geçmişte, "yeîdu" ise gelecekteki gücü ifade ederken, fâ'ili olan "eyyidun" şeklinde kullanılır. وَاِنَّا لَمُوسِعُون "Bizim 'el'imiz de gerçekten geniştir." Bu kelime güç

---

[192] Hawking, ss. 81-92.

[193] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Taberî Tefsiri**, çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, c.7, s. 564.

anlamındaki vus’ kökünden gelir. Mûsi’ kelimesinin, “başkalarına yardıma gücü yeten” anlamı vardır. Hasan-ı Basrî (Ö. 110/728) kelimeyi, “yağmurla rızkı genişletiriz” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca, “***semayla arzın arasını genişletmişiz***” anlamı da verilmiştir. [194] Şeklinde tefsir etmiştir.

Mevdûdî ise: Mezkûr ifadeyi şöyle açıklamaktadır: “Biz bu muhteşem evreni sadece bir kez yaratıp bırakmadık, tam aksine sürekli olarak genişletme sürecindeyiz. Kainatın içinde sürekli olarak yeni ve dehşete düşüren gelişmeler gerçekleşmektedir. Böylesine güçlü ve büyük bir yaratıcının kendisini yeniden yaratma konusunda nasıl güçsüz sanabilirsiniz?”[195]

Taberî ve Zemahşeri, tarihsel olarak 1929’da keşfedilen ve Big-Bang teorisinin kanıtı olarak kabul edilen genişleyen evren teorisini, geçmiş zamanlarda incelemiş ve günümüz biliminin mantığına ve yaygın kabul gören kanuna uygun bir şekilde tefsir etmiştir. Bu âyet, evrenin yaratıcısı ve genişleticisi hakkında kesin ifadeler yerine ipuçları sağlamış ve evrenselliğini vurgulamıştır.

2.11. GÜNEŞ SİSTEMİ

Yörüngesinde çeşitli gök cisimleri bulunan Samanyolu Galaksisi içinde, biri olan Güneş Sistemi, milyonlarca yıldız sistemi arasında yer almaktadır. Bu sistem, gezegenler, uydular, uyduların uyduları ve çok sayıda asteroitten oluşmaktadır. Bilim insanlarının çoğunluğu, Güneş Sistemi’nin Solar Nebula adı verilen büyük, dönen bir gaz ve toz bulutundan oluştuğuna inanmaktadır. Güneş Sistemi, yüksek UV ve Gama ışınlarından korunmak için çevresinde yüksek manyetik alana sahip olan Heliosfer[196] tabakası ile gezegenleri korumaktadır. Böylece Güneş Sistemi içinde, Güneş’e en uygun konumda olan gezegenler, yaşam için elverişli bölgeleri oluşturmuştur. Dolayısıyla, Dünya üzerinde yaşamın var olması, Güneş’e olan konumumuzun etkisiyle mümkün olmaktadır.

---

[194] Zemahşeri, **el-Keşşâf**, çev. Abdulaziz Hatip, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 1. Baskı, c. 6, İstanbul, 2020, s. 404

[195] Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’ân**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, c. 5, s. 495.

[196] Güneş'in en dışındaki, atmosferik ve koruyucu tabakasıdır.

2.11.1. Güneş'in Önemi

Güneş her zaman canlılar için olmazsa olmazlar arasındadır. O'nun enerjisi bizi hayrete düşürmektedir. Öyle ki, bazen bu durum bizi Güneş'e Tanrısal özelikler atfetmemize sebep olmuştur. Hz. İbrahim'in (a.s.) de, Allâh'ı arama sürecinde Güneşten etkilendiği, Kur'ân'da şöyle vahyedilir: اَكْبَرُ هٰذَٓا رَبّ۪ي هٰذَا قَالَ بَازِغَةً الشَّمْسَ رَاَ فَلَمَّا تُشْرِكُونَ مِمَّا بَر۪ٓيءٌ اِنّ۪ي قَوْمِ يَا قَالَ اَفَلَتْ فَلَمَّا *"Güneşi doğarken görünce de işte benim Rabbim! Bu daha büyük" dedi. O da batınca (kavmine dönüp), "Ey kavmim! Ben sizin Allâh'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım"* dedi.[197] Bir süre de olsa Hz. İbrahim'in (a.s.) Güneş'i, Rabbi olduğunu düşünmesi de Güneş'in insanları hayrete düşüren, gözle görülebilen, Güneş Sistemimizdeki cisimlerin en ihtişamlı olması sebebiyledir. Aynı zamanda, Hz. İbrahim'in (a.s.) Kral Nemrut'a, Allâh'ın varlığını delillendirirken Güneş'i örnek vermesi de Güneş'in önemini bir kez daha vurgular. Âyeti kerimede Allâh (c.c.) şöyle buyurmuştur:

اَنَا قَالَ وَيُم۪يتُۙ يُحْـي۪ الَّذ۪ي رَبِّيَ اِبْرٰه۪يمُ قَالَ اِذْ الْمُلْكَۢ اللّٰهُ اٰتٰيهُ اَنْ رَبِّه۪ۤ ف۪ي اِبْرٰه۪يمَ حَٓاجَّ الَّذ۪ي اِلَى تَرَ اَلَمْ
يَهْدِي لَا وَاللّٰهُ كَفَرَۜ الَّذ۪ي فَبُهِتَ الْمَغْرِبِ مِنَ بِهَا فَأْتِ الْمَشْرِقِ مِنَ بِالشَّمْسِ يَأْت۪ي اللّٰهَ فَاِنَّ اِبْرٰه۪يمُ قَالَ وَاُم۪يتُۜ اُحْـي۪
الظَّالِم۪ينَۚ الْقَوْمَ

"Allâh'ın kendisine hükümdarlık vermesi sebebiyle Rabbi hakkında İbrahim ile tartışan kişiyi görmüyor musun? İbrahim, 'Benim Rabbim diriltir, öldürür' demişti; bunun üzerine diğer kişi de 'Ben de diriltir, öldürürüm' demişti. İbrahim ise, 'Allâh doğuyu getirir, sen de batıyı getir' diyerek söyleyince, inkarcı kişi şaşkınlığa düşmüştü. Çünkü Allâh zalimleri hidâyete erdirmez."[198] Âyeti kerime Güneş'in doğmasının ve batmasının, çok muazzam bir iradeye bağlı olması gerektiğine, bu iradenin de sadece, külli irade de var olduğunu bir tehdit gibi, Kral Nemrut'un yüzüne vurmaktadır. Daha sonra Kral Nemrut'un bu tartışmaya sinirlenip, Hz. İbrahim'i (a.s.) benzeri görülmemiş şekilde, cezalandırmak istenmesine sebep olmuştur.

Celal Kırca "Kur'ân ve Fen Bilimleri" kitabında: "Güneş, kendi bünyesindeki yanmaların sonucu şiddetli bir ısı ve ışık neşreden bir yıldızdır" der. Aynı zamanda Güneş hakkındaki gerçek bilgilerin ilk dönem müfessirleri tarafından tam olarak anlaşılmadığını, günümüz bilimiyle bunun daha anlaşılır hale geldiğini vurgular.[199]

---

[197] En'âm, 6/78.
[198] Bakarâ, 1/258.
[199] Kırca, ss. 160-161.

Aynı zamanda Güneş fotosentez açısından en kritik rolü üstlenmektedir. Güneş ışınları olmasa, bitkilerde fotosentez olayı gerçekleşmez, beslenme ihtiyacı karşılanamadığı için canlılarda hayatın devamlılığı mümkün olamazdı.

Son olarak, NASA'nın amaçlarında biri de Güneş'in bileşimi hakkında daha fazla bilgi edinmek ve Güneş etkinliği ile Dünya üzerindeki etkileri hakkında daha doğru tahminler yapmaktır. Bu amaçla, NASA bir dizi uzay aracını Güneş'i gözlemlemek için kullanmaktadır. Parker Güneş Sondası, NASA'ya ait bir uzay aracıdır ve 12 Ağustos 2018 tarihinde uzaya fırlatılmıştır. Bu sondası, insan yapımı nesneler arasında Güneş'e en yakın mesafeye ulaşmıştır ve 29 Ekim 2018 tarihinde bu önemli başarıyı gerçekleştirmiştir.[200] Bu da zamanla, insanlığın Güneş hakkında daha fazla bilgiye ulaşacağına işaret etmektedir.

2.11.2. Güneş ve Hayat

Güneş hayatın devamlılığı için hayati bir öneme sahiptir. Kendisine doğru konumda olan gezegenlere, yaşam alanı sunarken, kendisine yakın olan gezegenleri zehirli gaza boğmakta, uzak olanların ise donmalarına sebep olmaktadır. En dış atmosferi, Heliosfer tabakasıyla, sistemindeki gezegenleri koruyan katmanı olmasa, gezegenler ve canlılar uzaydan gelen zararlı ışınlar sebebiyle topyekûn yok olmaktan kurtulamazdı. Bu sebeple, hayatın var olabilmesi, Güneş'in varlığına zorunlu bir bağla bağlıyken, Güneş'in var olması için, hayatın var olmasına ihtiyacı yoktur. Hayat olmaksızın. Güneş varlığını devam ettirebilirken, canlılar için Güneş'in yokluğu, canlılığın yokluğuna işarettir. Bu da Güneş'in hayati önemine vurgu yapar. Bazı âyetlerde de Güneş'in öneminden bahsedilir**.** Örnek olarak, Yûnus Suresinde Allâh (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

مَا وَالْحِسَابَ السِّنِينَ عَدَدَ لِتَعْلَمُوا مَنَازِلَ وَقَدَّرَهُ نُوراً وَالْقَمَرَ ضِيَاءً الشَّمْسَ جَعَلَ الَّذِي هُوَ
يَعْلَمُونَ لِقَوْمٍ الْاٰيَاتِ يُفَصِّلُ بِالْحَقِّ اِلَّا ذٰلِكَ اللّٰهُ خَلَقَ

"Allâh, Güneş'i bir ışık kaynağı, Ay'ı da geceleyin bir aydınlatıcı olarak yaratandır. Yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için onlara dönemeçler belirlemiştir.

---

[200] Mahir E. Ocak, **"Parker Güneş Sondası Güneş'e Dokundu"**, Tübitak, (09.01.2022), https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/parker-gunes-sondasi-gunese-dokundu, **(**28.01.2023).

Allâh bunları sadece gerçek ve hikmetle yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.'[201] âyette Güneş'in, yaşamın, planlı devamlılığı için hayati bir nimet olduğu vurgulanmaktadır.

2.11.3. Gök ve Gökle İlgili Âyetlerin Yorumu

Kur'ân-ı Kerim'de "sema" kelimesi birçok farklı manada kullanılmıştır.

1-İnsanın yükselmeye devam ettiği şey.[202]

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السماء

"Senin yüzünü göğe doğru çevirdiğini biz elbette fark ediyoruz." [203] şeklinde ifade edebiliriz. Bu âyette sema kelimesi, gökyüzüne yöneldiğini ifade etmektedir.

يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كأنما يَصَّعَّدُ فِي السَّمَٓاءِ

"*Kimi de hidâyetten saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı hissi verir."*[204] Âyette yükseklere doğru çıktıkça oksijen seviyesinin azalıp, kalpte oluşacak darlanma ve sıkıntılı duruma işaret etmektedir. Günümüzde biliyoruz ki, yükseklik arttıkça hem yer çekimi kuvveti hem de oksijen miktarı azalmaktadır, bu duruma işaret eden bu âyet, yer küreden yükseldikçe gerçekleşecek durumları benzetmeler yaparak hem mecazi hem de gerçek anlamı, birlikte kapsayacak şekilde ifade etmiştir.

2- Bulut anlamını ifade etmektedir.[205]

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Rabbiniz, sizin için yerin döşek olduğunu ve göğün bina kılındığını, gökten su indirerek çeşitli ürünlerin rızkını sağladığını bilerek, O'na eş veya ortaklar koşmaktan kaçının."[206]

فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍۘ

"Hemen, göğün kapılarını ardı ardına açarak bol yağmur yağdırdık."[207]

---

201 Yûnus, 10/5.
202 Turgut, s. 182.
203 Bakarâ, 2/144.
204 En'âm, 6/125.
205 Turgut, s. 182.
206 Bakarâ, 2/22.
207 Kamer, 54/11.

Her iki âyeti de incelediğimizde, Allâh (c.c.) sema kelimesini, insanlığın temizlenmesi ve rızıklandırılması için hayati öneme sahip olan yağmur yüklü bulutlarla aynı anlamda kullanmıştır.

3- Yerin yüksekliğinde ufukla birleştiği mavi kubbe anlamına gelmektedir. Mavi kubbe ise bildiğimiz havayı taşıyan ve yerden yüksekliği 500 mili geçmeyen ve dünyayı çevreleyen bir gaz kütlesidir. Bu kütle içinde nitrojen oksijen karbondioksit ve çok az miktarda da diğerlerinden oluşan gazlar yer almaktadır. Yer küreyi saran bu koruyucu tabakayı atmosfer olarak isimlendiriyoruz. Gökyüzüne baktığımızda bizi karşılayan mavi alanın varlığı atmosfer tabakasının varlığına bağlıdır. Atmosfer tabakası olmasa canlı yaşamı için gerekli ve gaz halinde bulunan elementler evrene dağılır, bu da canlı yaşamın sonuna işaret eder.[208] Atmosfer tabakasına sahip olmayan gök cisimleri, uzaydan gelen ölümcül gök taşlarına karşı savunmasızdır. Dünyamızın uydusu Ay atmosfer tabakasından yoksun olduğu için, Güneş'in zararlı UV ve Gama ışınlarından korunamaz ve yüzeyinde irili ufaklı, göktaşlarının açtığı birçok kratere sahiptir. Bir âyette yüce Allâh (c.c.): اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاًۜ مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ *"Yedi göğü tam bir düzen içinde birbiriyle uyumlu bir şekilde yaratan O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk bulamazsın. Gözünü çevir ve bir bak, herhangi bir bozukluk görebiliyor musun?"*[209] diye buyurmaktadır. Bu âyeti incelediğimiz zaman Sema kelimesi Semâvat şeklinde atmosferin katmanları için kullanılmıştır. Gökyüzündeki yedi tabaka, atmosferin bölümlendirilmesine dayalı bir kavramdır. Bu katmanlar sırasıyla: Troposfer, Stratosfer, Mezosfer, Termosfer, İyonosfer, Ekzosfer ve Küresel Uzay, diye isimlendirilen yedi bölümdür. Her tabaka belirli bir basıncın, sıcaklığın ve gazların bulunduğu bölümlerden oluşur. Her tabaka farklı bir yükseklikte ve fiziksel özelliklerde bulunur ve atmosferik işlemlerin yapıldığı yerdir.

Allâh (c.c.) bu âyetteki sema kavramıyla, atmosferin katmanlarına işaret, semâvatın beraber oluşturdukları uyuma ve koruyucu özelliklerine işaret ederek, Müslümanları bilimsel konuları araştırmaya sevk etmiştir.

4) Kur'ân'da "sâkf" kelimesi sadece üç yerde gök anlamında kullanılmıştır.

---

[208] Turgut, s. 182.
[209] Mülk, 67/3.

Gök cisimlerinin ilkini, güneşin etrafında dönen ve yerleri değişen gezegenler oluşturur. Bu gezegenler isimleri ışıkları ve semamıza yakınlıklarıyla tanınmaktadırlar.[210]

Gök cisimlerinin ikincisini de uzayda yer alan yıldızlar teşkil eder. Yıldızlar dünyamızı uzaklıklarıyla tanınan ve uzaklıkları ışık hızıyla ölçülen cisimlerdir. Bize en yakın bilinen yıldızın uzaklığı 4.2 ışık yılına eşittir. Güneş'in bize uzaklığı 8 ışık dakikası olarak düşünülürse yıldızların durumu belirlenmiş olur. Yıldızlar gökte sabit cisimler değildir. Gerçekte yıldızlar uzayda geniş alana yayılmışlardır. Hareketleri güneş hareketlerinin bir parçasını oluşturur.[211]

Üçüncü gökcismi de büyük yıldız kümeleridir. Göğün her kesiminde ortaya çıkar. Varlıkta yüz milyonlarca yıldız kümesinin varlığı bilinmekle beraber bunların bir bölümü teleskoplarla gözlenirken bir kısmı da açıklığa kavuşturulamamaktadır.[212]

Gök ve gökcisimleriyle ilgili Kur'ân'da muhtelif âyetler bulunmaktadır. Semanın yaratılışındaki sağlamlık, direksiz bina edilip yükseltiliş ve kusursuz işleyen bir düzene bağladığını, Naziat suresinde ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَاۜ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ *"Şimdi, sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Göğü O yarattı. Onu yükseltip mükemmel bir şekilde şekillendirdi."*[213] Şeklinde belirtilmiş, aynı anlam Kaf suresinde اَفَلَمْ ينظروا اِلَى السماء فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فيها رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *"Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Onu nasıl kusursuz bir şekilde kurduk, nasıl güzel bir biçimde süsledik. Yeryüzünü de düzledik, üzerine sağlam dağlar yerleştirdik ve çeşitli güzel bitkileri orada yetiştirdik."*[214] âyetlerinde de teyit edilmiştir.

Sonuç olarak: Bilimsel keşifler ve İlahi vahiy bir arada ele alındığında, içinde bulunduğumuz yer kürenin yaşama uygun olduğunu görmekteyiz. İlgili âyetlerde vurgulanan açıklamalar, bilimsel olarak da desteklenen bir gerçeği yansıtmaktadır. Bazı bilim insanları bu gerçeği kabul etmese de bu, gerçeğin değiştiği anlamına gelmez. Bazı bilim insanları, Yaratıcının kudretini tam olarak kabul etmeme eğiliminde olabilirler, çünkü bazı teoriler kesin kanıtlara dayanmamakta veya maddi olarak ulaşılamayan bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle bilim insanları temkinli

---

[210] Turgut, s. 182.
[211] Turgut, s. 182.
[212] Turgut, ss. 182-183.
[213] Naziât, 79/27-28.
[214] Kâf, 50/6.

davranabilir ve bazı şeyleri reddedebilir. Fakat İslami prensiplere ve bilimsel olarak olaylara bakış açısıyla yaklaşan Müslüman bilim insanları, bu konuda şüphe duyan veya şüphe girdabından çıkmak isteyen herkese, ilahi mesajlarla ulaşmış ve bu girdaptan kurtulmalarına yardımcı olmuşlardır. Yüce Allâh evreni, İlahi prensiplere uygun olarak yaratmış ve canlılar için uygun hale getirmiştir. Güneş'i, Ay'ı ve diğer gök cisimlerini yaratan ve insanlara yaşamı bahşeden Yüce Allâh evreni ve içindekileri amaçsız ve boş yere yaratmadığını vurgulamış; وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًاۜ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ *"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin yanılgısıdır. İnkârcıların başına gelecek olan ise cehennem ateşidir ki; vay onların haline!"*[215] ayetiyle de bu gerçeği ifade etmiştir. İnsanın kendisini ve çevresini anlaması ve tanıması gerektiğini emrederek yaşamasını teşvik etmiştir. Zaman ne olursa olsun, Yüce Allâh evrenle olan ilişkisini kesmemiş, yaratmayı sürekli kılmıştır. Zaman içindeki değişim ve bozuluşla bir başlangıç noktası yaratmış ve bu başlangıcın bir sonu olduğunu da ifade etmiştir. Semayı ve kâinatı açıklamalarla tarif ederek, insanları ilahi planı anlamaya ve araştırmaya yönlendirmiştir.

---

[215] Sâd, 38/27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SERÂİRU’L-KUR’ÂN’DA KIYAMET

Bu bölümde kıyametin ne olduğu, Kur’ân-ı Kerim’de kıyamet için kullanılan farklı isimler ve sıfatlar incelenecektir. Dini ve bilimsel açıdan Dünya’nın sonunun nasıl gerçekleşeceğine işaret eden âyetler ve olaylar irdelenecektir.

Bilimsel açıdan yıldızlarda, kitlesel yok oluşa neden olabilecek değişimler açıklanacak, çevresindeki tüm cisimleri yutan karadelikler hakkında bilgi verilecektir. İki veya daha fazla gök cisminin çarpışmasının oluşturacağı yıkımdan yola çıkarak, içinde bulunduğumuz Samanyolu Galaksisi ve dünyamızın sonu hakkındaki teorileri bilimsel açıdan değerlendirip, İslâm perspektifine göre yorumlanacaktır.

Son olarak ise evrendeki varlıkların ölümü ve değişimi hakkında bilgi verilecektir.

3.1. YILDIZLARIN EVRİMİ VE KARADELİKLER

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, evrendeki bu olayların Allâh’ın yaratma ve diriltme gücünü gösteren işaretler olduğuna inanır. Ayrıca, Cenâb-ı Hakk’ın Ku’rân-ı Kerim’de bahsedilen yeminlerinden biri olan فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِـعِ النُّجُومِۙ *“Kaybolmuş yok olmuş yıldızların mevkiine yemin ederim”* [216] ayetiyle, evrendeki siyah deliklerin yıldızların kaybolup yok olduğu mevkilere işaret ettiğini düşünür. Bu durum, fiziksel sırların yanı sıra kıyamet gerçeğine dikkat çeker ve ölümün yok oluş anlamına gelmediğini vurgular. Böylece, evrenin muhteşem olayları ve işleyişi, Allâh’ın varlığını ve gücünü hatırlatmak için önemli bir vesiledir.

Her yıldızın ölümü yeni bir yıldızın dirilişi, dönüşümü demektir. Yıldızların ölümü enerjilerinin tükenmesiyle tamamlanır. Enerjileri tükendiğinde, molekül ve atomlar önce özelliklerini kaybederler. Yıldızlardaki madde, atom çekirdeği formunda donar ve bir araya toplanır. Bu durum, yıldızın büyük bir sıkışma ve küçülme sürecine yol açar. Bu temel olay, büyük yıldızlarda çekirdeklerin nötronlara dönüşümüne sebep olur. Dönüşüm çekirdekteki protonların pozitronlara salarak son enerjilerini de tüketmeleri şeklinde gelişir. Ki bu aralıkta yıldız belli aralıklarla enerji salar.

---

[216] Vâkıâ, 56/75-76.

Genellikle büyük dev alevleri demek olan novaların merkezlerinde böyle ölmüş bir yıldızın kalbi atmaktadır. Daha da ilginç, bu yıldızlar nötron yığınları haline gelince korkunç bir cazibe kazanır. Nötron boyutlarında ve manyetik alanlarda seyrederken yıldızın yerinde madde biter. Siyah delik olarak adlandırdığımız boşluklar meydana gelir. Bu siyah noktalar, maddenin manyetik alanlara dönüşerek görünmez çekim etkisi sergilediğini gösterir. Maddeler ve enerji zamanla evrenin bu noktalarında yok olur. Cenâb-ı Hakk bir âyette: فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَوَاقِـعِ النُّجُومِۙ *"Kaybolmuş yok olmuş yıldızların mevkiine yemin ederim."*[217] buyurarak evrenin en müthiş olayına siyah deliklere yani kaybolup yok olmuş yıldızların mevkilerine işaret etmiştir.[218]

Bir güneş, yaşlanınca süpernovaya, süpernova gerçekleşmez ise yıldız içe çökerek bir nötron yıldızına ve zamanla bir karadeliğe dönüşür. Süpernova yaşayamayan yıldızın, karadeliğe dönüşme sebebi, kütle çekiminin dışa doğru iten fizyona galebe çalmasıdır. Bu durum canlılar ve gezegenler için son demektir. Milyarlarca yıldızın aynı durumu yaşadığı düşünülmektedir. Yer kürenin de bir Süpernova sonucu yaratıldığı düşünülmektedir. Bu da Güneş'in evrimi olarak ifade edilir.

Ünlü fizikçi Stephen Hawking'in yıldızlar ve karadelikler hakkındaki düşünceleri şu şekilde özetlenebilir:

Hawking, evrende meydana gelen olayların çoğunun birbirinden bağımsız ve kayıtsız bir şekilde gerçekleştiğini belirtiyor. Özellikle Güneş'in çevresindeki gezegenlerin hareketi, uzun vadede karmaşık ve kaotik bir yapıya sahip olduğundan, öngörülerin hatalı olabileceğine dikkat çekiyor. Bu nedenle, gelecekteki olayları tam olarak öngörmek imkansız hale gelebilir.

Evrende gerçekleşen genişleme süreci, farklı galaksilerin birbirinden uzaklaştığını ve aralarındaki mesafelerin arttığını göstermektedir. Evrenin homojen bir yapıya sahip olduğu ve genişlemenin hızının, galaksiler arasındaki kütleçekim nedeniyle yavaşladığı da önemli bir gözlem olarak ortaya çıkmaktadır.

Evrenin yoğunluğunun kritik bir değerin üzerinde olması durumunda, genişleme süreci sona ererek çöküş başlayacaktır. Bu çöküş, Büyük Patlama'ya benzer

---

217 Vâkıâ, 56/75-76.
218 Turgut, s. 211.

bir olayı tetikleyecektir. Ancak bu noktadan sonrası, fizik yasalarının işlemediği bir yoğunluk durumuna dönüşeceği için, öngörülemeyecek bir hal alacaktır.

Hawking, evrenin çöküşünden sonraki olaylar arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını sorguluyor. Bu durumu, bir anlamda reenkarnasyona benzetiyor. Yani, evrenin çöküşünden sonra meydana gelen olaylar, ayrı bir evrenin parçası olarak ortaya çıkabilir ve önceki evrenle ilişkisi olmayabilir.

Eğer evrenin yoğunluğu kritik değerin altında ise, genişleme sonsuza kadar devam edecektir. Bu süreçte, çoğu yıldız yanacak ve farklı kütleli yıldızlar beyaz cüce, nötron yıldızı veya kara deliklere dönüşebilir. Galaksiler ise sabit bir hızla birbirlerinden uzaklaşmaya devam edecektir.

Hawking eserinde bu konuyu şöyle sonuçlandırır: "Bilim insanları evrenin geleceğini öngörmek için iyi tanımlanmış yasalara dayandıklarını söylerler. Ancak bu yasaların sonuçları genellikle karmaşık ve kaotik olabilir. Buna rağmen, evrenin genişlemesinin devam edip etmeyeceği veya sonunda yeniden çöküp çökmeyeceği konusunda bazı öngörülerde bulunulabilir. Bu, evrenin mevcut yoğunluğuna bağlıdır. Şu anda gözlemlenen yoğunluk, genişleme ile çökme arasındaki belirsiz sınır olan kritik yoğunluğa oldukça yakın görünmektedir. Eğer evrenin şişme teorisi doğruysa, o zaman evren aslında bir bıçağın ucunda bulunmaktadır."[219]

Sonuç olarak maddeler halinde şu tespitlerde bulunulabilir:

1- İslam'a göre evren, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilmi, kudreti ve sanatının bir yansımasıdır. Yıldızların ölümü ve doğumu gibi olaylar, Allâh'ın yaratma ve diriltme gücünü gösteren işaretlerdir.

2- Kur'ân-ı Kerim'de, göklerde ve yerde olan her şeyin Allâh tarafından yaratıldığı ve O'nun iradesiyle yönlendirildiği belirtilir. Evrendeki tüm süreçler ve olaylar, Allâh'ın kudret ve hikmetine göre gerçekleşir.

3- Yıldızların ölümü ve süpernovaya dönüşümü gibi olaylar, Allâh'ın kudreti ve yaratma sanatının muhteşem bir ifadesidir. İslam inancına göre, Allâh, yaratıklarını sürekli olarak yoktan var eder ve tekrar diriltir.

---

[219] Stephen Hawking, **Kara Delikler ve Bebek Evrenler**, çev. Neziha Bahar, 12. Baskı, Alfa Bilim Yayınları, İstanbul, 2020, ss.127-139.

4- Evrenin genişlemesi ve galaksilerin uzaklaşması gibi olaylar, Allâh'ın sonsuz kudretinin ve ilminin bir ifadesidir. Evrenin düzeni ve işleyişi, Allâh'ın her şeyi hikmetle yarattığının delilidir.

5- Kur'ân-ı Kerim'de, göklerin ve yerin yaratılışındaki işaretler, insanlara Allâh'ın varlığını ve birliğini hatırlatmak için zikredilir. Evrende gerçekleşen tüm olaylar, Allâh'ın varlığını ve gücünü gösteren ayetlerdir.

6- İslam'a göre, evren Allâh'ın izniyle ve kontrolü altında hareket eder. Evrenin geleceği, Allâh'ın iradesine bağlıdır ve tüm olaylar O'nun ilmi ve hikmeti doğrultusunda gerçekleşir.

7- Süpernovaya dönüşen yıldızlar ve oluşan siyah delikler gibi olaylar, insanlara Allâh'ın sonsuz gücünü ve yaratma sanatını düşünmeleri için birer fırsattır.

8- Evrenin genişlemesi ve galaksilerin uzaklaşması, Allâh'ın kudretinin bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Bu süreçler, yaratılmışların Allâh'ın büyüklüğünü anlamalarına vesile olabilir.

9- İslam'a göre, evrenin sırları ve işleyişi, insanların Allâh'ın varlığına ve birliğine olan imanlarını güçlendiren birer delildir. İnsanlar, evrende gerçekleşen olayları ve süreçleri anlamaya çalışırken, Allâh'ın ilmine ve kudretine olan hayranlıklarını artırabilirler.

10- Evrenin geleceğine dair yapılan öngörüler, Allâh'ın ilmi ve iradesi doğrultusunda gerçekleşir. İnsanlar, bu öngörüler karşısında Allâh'a olan teslimiyetlerini pekiştirebilir ve O'nun sonsuz gücüne olan inançlarını pekiştirebilirler.

11- Evrendeki her olay ve süreç, Allâh'ın hikmetli planının bir parçasıdır. İnsanlar, evrendeki her şeyin bir amaca ve anlama sahip olduğunu düşünerek Allâh'ın hikmetine olan hayranlıklarını artırabilirler.

12- İslam inancına göre, evrenin sırlarını ve işleyişini anlamak, Allâh'ın yaratma sanatını takdir etmek için bir fırsattır. İnsanlar, evrendeki her olayın ve sürecin Allâh'ın sonsuz ilmi ve kudreti tarafından yönlendirildiğini anlamaya çalışabilirler.

13- Evrende gerçekleşen olaylar, Allâh'ın birliğini ve varlığını hatırlatma amacı taşır. İnsanlar, evrendeki işleyişi düşünerek Allâh'a olan bağlılıklarını pekiştirebilirler.

14- İslam'a göre, evrenin karmaşıklığı ve düzeni, Allâh'ın yaratma sanatının bir ifadesidir. İnsanlar, evrendeki bu düzeni ve işleyişi düşünerek Allâh'a olan sevgi ve saygılarını artırabilirler.

3.2. İKİ VEYA DAHA FAZLA GÖK CİSMİNİN ÇARPIŞMASI

Paşa'nın bu konuda ele alıp tefsir ettiği ayetler şunlardır:

اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجاًّۙ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَساًّۙ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثاًّۙ

"Yer şiddetli bir sarsıntıyla sallandığında, dağlar paramparça olup toz ve duman haline geldiğinde"[220]

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

"Gelecekte bir gün, yer başka bir yere dönüştürülecek ve gökler de başka göklere dönüşecektir. İnsanlar ise gücüne karşı koyulamayan tek Allâh'ın huzurunda hesap vereceklerdir."[221]

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ

"Yeryüzü kendine özgü bir sarsıntıya uğradığı, içindekileri dışarıya çıkarıp attığı ve insanlar da buna şaşkınlıkla "Ona ne oluyor?" dediği zaman..."[222]

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا وَتَخَلَّتْۙ

"Yer dümdüz hale getirildiğinde ve içindekileri dışarıya atıp boşaldığında…"[223]

اَلسَّمَٓاءُ مُنْفَطِرٌ بِه۪ۜ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً

"O gün gökler yıkılıp darmadağın olacak ve Allâh'ın sözü mutlaka gerçekleşecektir."[224]

وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ

"*Dağlar sökülüp savrulduğunda;"*[225] Bu âyette geçen "Nusife" eylemi meçhul fiil kalıbında gelmiş olsa da bu fiilin öznesi Allâh'tır (c.c.). Çünkü âyette bildirilen olaya İlahi kudretten başka bir gücün yetmeyeceği gayet açıktır. İsfahâni, eserinde

---

220 Vâkıâ, 56/4-6.
221 İbrâhim, 14/48.
222 Zilzâl, 99/1-3.
223 İnşikâk, 84/3-4.
224 Müzzemmil, 73/18.
225 Mürselât, 77/10.

نـ سف N-S-F- kelimesini: "Dağlar havaya uçuruldu, kökünden sökülüp atıldı, yerle bir edildi ve yerini kapladı" [226] şeklinde ifade edebiliriz. Bu betimleme, dağların gücünün ve sağlamlığının bile Allâh'ın iradesi karşısında hiçbir şey ifade etmediğini vurgular. Allâh'ın büyüklüğü ve kudreti, her şeyi yerle bir edebilecek güçtedir." şeklinde açıklamıştır.

قِعَةُۙالْوَا وَقَعَتِ فَيَوْمَئِذٍ وَاحِدَةً دَكَّةً فَدُكَّتَا وَالْجِبَالُ الْاَرْضُ وَحُمِلَتِ وَاحِدَةٌۙ نَفْخَةٌ الصُّورِ فِي نُفِخَ فَاِذَا

"Sûr'a tek bir defa üfürüldüğünde, yeryüzü ve dağlar yükseltilip birbirleriyle çarpıştırıldığında, işte o zaman kıyamet gerçekleşmiş olur."[227]

عَسِيرٌۙ يَوْمٌ يَوْمَئِذٍ فَذٰلِكَ النَّاقُورِۙ فِي نُقِرَ فَاِذَا

"Sûr'a üfürüldüğü gün var ya; işte o gün şiddetli bir gündür."[228] Sûr'un üflenmesi, Dünya'nın başka bir gök cisminin çarpışmasıyla beraber yükselen korkunç sese de işaret edebilir.

انْكَدَرَتْۙ النُّجُومُ وَاِذَا كُوِّرَتْۙ الشَّمْسُ اِذَا

"Güneşin katlanıp karardığı, yıldızların ise dökülüp söndüğü anlarda;"[229]

فُرِجَتْۙ السَّمَاءُ وَاِذَا طُمِسَتْۙ النُّجُومُ فَاِذَا

"Yıldızların nuru söndüğü ve göğün yarıldığı anlarda…"[230]

كَالدِّهَانِۚ وَرْدَةً فَكَانَتْ السَّمَاءُ انْشَقَّتِ فَاِذَا

"Gök yarıldığında ve gül kırmızısı bir yağ gibi göründüğünde!"[231]

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın "İki veya Daha Fazla Semavi Cismin Müsademe Gözlemleri" konusunda söylediklerini, şöyle ifade edebiliriz:[232]

Zaman zaman gökyüzünde ansızın parlayıveren yeni yıldızlar görülür. Bunlar, bazen parlaklıkta artışlarla bir süreliğine ışıldayabilirler ve daha sonra tekrar azalabilirler. Bu türden önemli olaylardan biri, 1901 Şubat'ında Persei takımyıldızında gözlemlenen yeni bir yıldızdır. İskoçya'da 22 Şubat sabahı, Mr. Anderson (ö. 1932) Persei takımyıldızında üçüncü dereceden daha parlak bir yıldız gözlemledi. Bu yıldızın, 28 saat önceki fotoğraflarına bakıldığında, fotoğraftaki yıldızın on iki kat daha parlak olduğu görüldü. Şu'lenin revnakı, 23 Şubat muayenesinde, Şi' Ra'l-

---

226 İsfahâni, c.2, s.422.
227 Hâkkâ, 69/13-15.
228 Müddessir, 74/8-9.
229 Tekvîr, 81/1-2
230 Mürselât; 77/8-9.
231 Rahmân, 55/37.
232 Alpaydın' ss. 129-133.

Yeman’den başka tüm yıldızların parlaklığını geride bırakan beş bin misli daha fazlaydı. 25 Şubat’ta birinci, 27 Şubat’ta ikinci, 5 Mart’ta üçüncü, 18 Mart’ta dördüncü dereceye inmiş ve sonrasında 22 Haziran’a kadar üçer gün aralıklarla sürekli olarak parlaklıkta değişim göstermiştir. 23 Haziran’da ise önceki derece yıldızlarının parlaklığına ulaşmıştır. Sonrasında sürekli olarak parlaklığı değişen bu yeni yıldız, 1901’in Ekim ayında yedinci dereceye düşmüş, Şubat 192’de ölmüş, Temmuz’da dokuzuncu dereceye ulaşmış, Ocak ayında onuncu dereceye gerilemiş ve o zamandan beri on ikinci dereceye kadar parlaklık düzeyinde dalgalanmıştır. Bu dönemde, bu yıldızın zaman içinde farklı karakteristik özellikler sergilediği gözlemlenmiştir.
Bu yeni yıldızın ışığı spektrometre yardımıyla incelendiğinde, gazın normalden çok daha fazla parlaklık sergilediği tespit edilmiştir. H.J. Vogel (ö. 1907) tarafından yapılan gözlemler, 1600 yılında Kuğu takımyıldızında birdenbire alevlenen P harfli yıldığın gaz kütlesinin yıldızı terk etmesi için yeterli dengeyi sağlayamadığı anlaşılmıştır. M. Hartmann (ö. 1936) tarafından 1908’de Potsdam’da yapılan gözlemler, Persei yeni yıldızını Wolf (ö. 1918) ve Rayet (ö. 1906) tarafından incelenen sabit bir yıldız menziline yerleştirmiştir. Bu yeni yıldız, biri donuk diğeri parlak olmak üzere iki çizgi şeklinde belirgin özellikler gösterir, bu da yeni yıldızın gazdan oluştuğunu gösterir. Diğer yeni yıldızlar da benzer özellikler sergilemiştir. 1866’da Kuzey Tacı ve 1876’da Kuğu’da görülen yıldızlar da yoğun gözlemler yapılmış ve yoğun gaz salınımları sergilemişlerdir.

Bu olağanüstü yıldızlar, gök cisimlerinin oluşumunun birinci aşamasının prototipleri olarak kabul edilebilir. Bunlar, yoğunlaşmış gaz yığınları veya güneş gibi ateşli kütlenin birer temsilcisi olarak düşünülebilir. Persei yeni yıldızı, gözlemlendiği anda garip bir gaz bulutu tarafından çevrelenmişti ve bu gaz bulutlarından biri saatte 1.4, diğeri ise 2.8 kavs saniye hızla yıldıza doğru hareket ediyordu. Bu gaz bulutları, 29 Mart 1901’den 1902 Şubatına kadar gözlemlenmiştir. Ne zaman kevkebi terk geleceği zamana bir-ric’a gidilirse 1901 şubatının 8 ve 16’sına varılır ki yıldızının en parlak zamanında olan sâlifü’z-zikr 23 Şubat 1901’de pek geliyor. Bila şekerden istidlâl olunur ki kendilerinden o kevkebden târide-i şu’le kuvvetiyle atılmıştır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın “İki veya Daha Fazla Semavi Cismin Müsademe Gözlemleri” konusundaki görüşleri ve eklenen araştırmalarımızla elde edilen sonuçlar şunlardır:

1- Gözlemler, evrende gökyüzünde ansızın parlayan ve azalan yeni yıldızların varlığını ortaya koymaktadır. Bu tür olağanüstü yıldızlar, zaman içinde farklı parlaklık düzeyleri ve karakteristik özellikler gösterebilir.

2- Evrende yıldızların erken evrelerinde oluşan toz ve gazlar, gezegenlerin ilk aşamalarını oluşturur. Genç yıldızlar etrafındaki dağınık bulutlar, kendi Güneş Sistemimizin şekillenme süreçlerine dair ipuçları sunar ve diğer yıldızların etrafında kayalık gezegenlerin oluşum sıklığı hakkında fikirler sağlar.

3- Evrende yörüngesinde dönen gezegenler, başıboş gezen cisimlerle çarpışabilir ve bu çarpışmalar büyük çarpışmalara ve kraterlerin oluşumuna yol açabilir. Ay'ın yüzeyinde var olan kraterler, böyle çarpışmaların bir sonucudur ve bu tür çarpışmaların evrendeki diğer gök cisimlerini de etkileyebileceği belirtilmektedir.

4- Büyük galaksilerin birbiriyle çarpışarak yeni yıldızlar, yıldız sistemleri ve gezegenlerin doğabileceği öngörülmektedir. Örneğin, Samanyolu Galaksisi'nin, Andromeda Galaksisi ile çarpışarak yeni gezegenlerin ve yaşamın oluşabileceği düşünülmektedir.

5- Evrenin yapısı ve düzeni, oldukça karmaşık ve kaotiktir. Bu nedenle, yapılan bilimsel keşiflerin ve elde edilen sonuçların kesin olmadığı, bazı senaryoların diğerlerine göre daha muhtemel olduğu vurgulanmaktadır.

6- Evrenin gizemlerini çözmek için sürekli araştırma ve gözlem yapma ihtiyacı önemlidir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın ve bilim insanlarının gözlemleri ve yorumları, evrenin derinliklerindeki sırları anlamak için önemli bir temel sağlamaktadır.

Sonuç olarak, evrenin muhteşem ve karmaşık yapısı, keşfedilmeyi bekleyen pek çok sırrı içinde barındırmaktadır. Bilimsel keşifler ve ileri teknolojilerle yapılan araştırmaların devam etmesi, evrenin büyülü dünyasını daha iyi anlamamıza ve gizemlerini çözmeye yönelik önemli adımlar atacaktır.

3.3. KIYAMET

Bu başlık altında, Kur'ân-ı Kerim'de kıyametin ifade edildiği çeşitli isimler ve nitelikler, ilgili âyetlerin mealiyle birlikte sunulacaktır.

3.3.1. Kıyametin Tanımları

Kıyamet, semavi dinlerde, dünyanın sonunda gerçekleşecek olan İlahi bir müdahale olarak kabul edilir. Bu olay, günahkarların ve kötülüklerin cezasının verileceği, günahkarların Cehenneme gönderileceği ve sevdikleriyle birlikte Cennette yaşayacak olanların sonsuz mutlu olduğu bir zaman olarak tanımlanır. Dinlere göre kıyamet, farklı inanç sistemlerinde farklı şekillerde tanımlanır.

Kur'ân-ı Kerim'de, kıyametle müteradif çokça isimlendirmeler ve sıfatlar kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen, Kıyamet günü anlamına gelen isimler ve sıfatlar şunlardır:

Yevmü'd-Dîn: Kıyamet günü, ceza ve hesap günü anlamına gelir.

الدّٖينِ يَوْمِ لِكِمَا

"Ödül ve ceza gününün tek hâkimi."[233]

Es-Sâat: Allâh'ın belirlediği ve bildiği zamanın geldiği gün anlamına gelir.

الْمُجْرِمُونَ يُبْلِسُ السَّاعَةُ تَقُومُ وَيَوْمَ

"Kıyametin gerçekleştiği gün, günahkarlar umutsuz ve şaşkın bir halde kalacaklardır."[234]

الْمُجْرِمُونَۙ يُقْسِمُ السَّاعَةُ تَقُومُ يَتَفَرَّقُونَوَيَوْمَ يَوْمَئِذٍ السَّاعَةُ تَقُومُ يَوْمَ

"Kıyametin vuku bulmasıyla birlikte, insanlar tamamen birbirinden ayrılacaklardır."[235]

يُؤْفَكُونَ كَانُوا كَذٰلِكَ سَاعَةٍۜ غَيْرَ لَبِثُوا مَا

"Kıyametin kopmasıyla birlikte, günaha saplanmış olanlar dünyada sadece çok kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler."[236]

El-Yevmü'l-Hak: Hak günü veya doğruluk günü, adaletin hâkim olduğu ve gerçeğin ortaya çıktığı bir gün anlamına gelir.

مَاٰباً رَبِّهٖ اِلٰى اتَّخَذَ شَٓاءَ فَمَنْ الْحَقُّۚ الْيَوْمُ كَذٰلِ

---

[233] Fâtihâ, 1/4.
[234] Rûm, 30/12.
[235] Rûm, 30/14.
[236] Rûm, 30/55.

"İşte bu, kesinlikle gerçekleşecek olan doğruluk günüdür. Dolayısıyla, dileyen herkes Rabbine doğru bir yol tutabilir."[237]

Yevmü'l-Ma'lûm: Geleceği belirlenmiş ve kesinleşmiş bir gün anlamına gelir.

مَعْلُومٍ يَوْمٍ مِيقَاتِ اِلٰى لَمَجْمُوعُونَ

"Belli bir günün belirli bir zamanda mutlaka bir araya getirilecekler!"[238]

الْمَعْلُومِ الْوَقْتِ يَوْمِ الْمُنْظَرِينَۙاِلٰى مِنَ فَاِنَّكَ قَالَ

"Allâh, belirlenen zamana kadar süre verilenler arasındasın buyurdu."[239]

El-Yevmü'l-Mev'ûd: Doğrulukla vaat edilen gün anlamındadır.

الْمَوْعُودِ وَالْيَوْمِ

"Söz verilmiş güne…" [240]

El-Yevmü'l-Âhir: Son gün, dünya hayatının ardından gelecek olan ahiret hayatını ifade eder.

واَ اَبْنَٓاءَهُمْ اَوْ اٰبَٓاءَهُمْ كَانُٓوا وَلَوْ وَرَسُولَهُ اللّٰهَ حَٓادَّ مَنْ يُوَٓادُّونَ الْاٰخِرِ وَالْيَوْمِ بِاللّٰهِ يُؤْمِنُونَ قَوْماً تَجِدُ لَا
لْاَنْهَارُا تَحْتِهَا مِنْ تَجْرِي اتٍجَنّٰ وَيُدْخِلُهُمْ مِنْهُۜ بِرُوحٍ وَاَيَّدَهُمْ الْاِيمَانَ قُلُوبِهِمُ فِي كَتَبَ اُو۬لٰٓئِكَ عَشٖيرَتَهُمْۜ اَوْ اِخْوَانَهُمْ
الْمُفْلِحُونَ هُمُ اللّٰهِ حِزْبَ اِنَّ اَلَٓا اللّٰهِۜ حِزْبُ اُو۬لٰٓئِكَ عَنْهُۜ وَرَضُوا عَنْهُمْ اللّٰهُ رَضِيَ فٖيهَاۜ خَالِدٖينَ

"Allâh'a ve ahiret gününe iman eden bir topluluğun, Allâh'a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere, babaları, oğulları, kardeşleri veya diğer akrabaları olsa bile sevgiyle bağlanmadıklarını göremezsin. Allâh, bu müminlerin kalplerine imanı yerleştirmiştir ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları ebedi olarak altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allâh, onlardan razı olmuş ve onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allâh'ın yanında yer alırlar. Unutulmamalı ki, kurtuluşa erenler Allâh'a yönelenlerdir.!"[241]

Yevmü'l-Âzife: Yakında gelecek olan musibetler ve felaketler günü, birçok olumsuz olayın meydana geleceği, insanların sıkıntı ve zorluklarla karşılaşacağı anlamına gelir. Bugün, toplum veya dünya genelinde yaşanan büyük travmalar, felaketler veya doğal afetlerle ilişkilendirilebilir.

---

[237] Nebe', 78/39.
[238] Vâkıâ, 56/50.
[239] Sâd, 38/80-81
[240] Burûc, 85/2.
[241] Mücâdele, 58/22.

يُطَاعُ شَفِيعٍ وَلَا حَمِيمٍ مِنْ لِلظَّالِمِينَ مَا كَاظِمِينَۜ الْحَنَاجِرِ لَدَى الْقُلُوبُ اِذِ الْاٰزِفَةِ وْمَيَ وَاَنْذِرْهُمْ

"Onları yaklaşan gün hakkında uyar; çünkü dehşet içindeyken yürekleri ağızlarına gelecek ve zalimlerin ne bir dostu ne de sözü dinlenir bir yardımcısı olmayacaktır."[242]

Yevmü'n Asîr: Çetin ve sıkıntılı bir gün anlamına gelir.

عَسِرٌ يَوْمٌ هٰذَا الْـكَافِرُونَ يَقُولُ الدَّاعِۜ اِلَى مُهْطِعِينَ

"İnkâr edenler: Bu, gerçekten zor bir gün! Derler."[243]

عَسِيرٌۙ يَوْمٌ يَوْمَئِذٍ كَالنَّاقُورِۙفَذٰلِ فِي نُقِرَ فَاِذَا

"Sûra üflendiği zaman; işte o gün çetin bir gündür."[244]

Yevmü'n-Azîm: Büyük bir gün, yüce bir gün anlamındadır.

يمٍعَظِ يَوْمٍ عَذَابَ رَبّ۪ي عَصَيْتُ اِنْ اَخَافُ اِنّ۪ي قُلْ

"De ki: "Ben Rabbime karşı büyük bir günaha girersem, gerçekten büyük günün (ahiret) azabından korkarım."[245]

Yevmü't-Teğâbün: Aldanmadan duyulan üzüntü ve pişmanlık günü olarak ifade edilebilir.

جَنَّاتٍ وَيُدْخِلْهُ سَيِّـَٔاتِه۪ عَنْهُ يُكَفِّرْ حاًصَالِ وَيَعْمَلْ بِاللّٰهِ يُؤْمِنْ وَمَنْ التَّغَابُنِۜ يَوْمُ ذٰلِكَ الْجَمْعِ لِيَوْمِ يَجْمَعُكُمْ يَوْمَ الْعَظ۪يمُ الْفَوْزُ ذٰلِكَ اَبَداًۜ ف۪يهَا خَالِد۪ينَ الْاَنْهَارُ تَحْتِهَا مِنْ تَجْر۪ي

"Toplanma günü, insanların bir araya getirileceği, kayıpların ve kazançların açığa çıkacağı bir gündür. Kim Allâh'a iman eder ve dünya ve âhiret için faydalı işler yaparsa, Allâh onun kötülüklerini bağışlar ve onu ebedi olarak altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. İşte bu, büyük bir kurtuluştur."[246]

Yevmü't-Talâk: Buluşma ve kavuşma günü, insanların bir araya geldiği ve birbirleriyle buluştuğu bir gündür.

التَّلَاقِ يَوْمَ لِيُنْذِرَ عِبَادِه۪ مِنْ يَشَٓاءُ مَنْ عَلٰى اَمْرِه۪ مِنْ الرُّوحَ يُلْقِي ذُوالْعَرْشِۚ الدَّرَجَاتِ رَف۪يعُ

242 Mü'min, 40/18.
243 Kamer, 54/8.
244 Müddessir, 74/8-9.
245 En'âm, 6/15.
246 Teğâbün, 9/64

"O'nun dereceleri yücedir, arşın sahibidir. Kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirerek, buluşma günü hakkında uyarıda bulunur."[247]

Yevmü't-Tenâd: İnsanların korku ve dehşetten bağrışıp çağrışacakları gün.

التَّنَادِۙ يَوْمَ عَلَيْكُمْ اَخَافُ اِنّ۪ي قَوْمِ وَيَا

"Ey kavmim! Sizin için insanların korku ve çığlık atacakları günden endişe duyuyorum."[248]

Yevmü'l-Cem': Toplanma günü, tüm varlıkların bir araya geleceği gün anlamına gelir.

الْجَنَّةِ فِي يقٌفَرِ يهِۜفِ رَيْبَ لَا الْجَمْعِ يَوْمَ وَتُنْذِرَ حَوْلَهَا وَمَنْ الْقُرٰى اُمَّ لِتُنْذِرَ عَرَبِياًّ قُرْاٰناً اِلَيْكَ اَوْحَيْنَٓا وَكَذٰلِكَ
السَّع۪يرِ فِي وَفَر۪يقٌ

"İşte sana, Mekke ve çevresindeki insanları uyarman ve hakkında şüphe olmayan toplanma gününün korkusunu haber vermen için bu şekilde Arapça bir Kur'ân indirdik. Onların bir kısmı cennette olacak, bir kısmı ise cehennemde olacaktır."[249]

Yevmü'l-Hısâb: Hesabın görüleceği günü ifade etmektedir.

الْحِسَابِ يَوْمِ قَبْلَ قِطَّنَا لَنَا عَجِّلْ رَبَّنَا وَقَالُوا

"Onlar, alaycı bir şekilde, "Rabbimiz! Hesap gününden önce bize düşen azabı hemen şimdi ver!" Dediler."[250]

اِنَّ اللّٰهِۜ سَب۪يلِ نْ عَ فَيُضِلَّكَ الْهَوٰى تَتَّبِعِ وَلَا بِالْحَقِّ النَّاسِ بَيْنَ فَاحْكُمْ الْاَرْضِ فِي خَل۪يفَةً جَعَلْنَاكَ اِنَّا دَاوُ۫دُ يَا
سَابِالْحِ يَوْمَ نَسُوا بِمَا شَد۪يدٌ عَذَابٌ لَهُمْ اللّٰهِ سَب۪يلِ عَنْ يَضِلُّونَ الَّذ۪ينَ

"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde seçilmiş kıldık. Öyleyse insanlar arasında adaletle hükmet ve nefsinin arzularına uyma, çünkü onlar seni Allâh'ın yolundan saptırır. Şüphesiz ki Allâh'ın yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden ağır bir azap vardır."[251]

---

[247] Mü'min, 40/15.
[248] Mü'min, 40/32.
[249] Şûrâ, 42/7.
[250] Sâd, 38/16.
[251] Sâd, 38/26.

Yevmü'l-Hasr: Hasret günü, geçmişte yapılan eylemlerin neden olduğu pişmanlık ve özlem günüdür.

يُؤْمِنُونَ لَا وَهُمْ غَفْلَةٍ فٖي وَهُمْ الْاَمْرُۢ قُضِيَ اِذْ الْحَسْرَةِ يَوْمَ وَاَنْذِرْهُمْ

"Sen onları gelecek olan pişmanlık günü konusunda uyar; çünkü o gün, henüz iman etmemişken ve gaflet içinde bulunurken olup,gerçekleşecektir*. "*[252]

Yevmü'l-Hurûc: Diriliş günü, kabirden çıkış ve yeniden hayata dönme günü anlamına gelir.

الْخُرُوجِ يَوْمُ ذٰلِكَ بِالْحَقِّ الصَّيْحَةَ يَسْمَعُونَ بيَوْمَقَرٖيبٍ مَكَانٍ مِنْ الْمُنَادِ يُنَادِ يَوْمَ وَاسْتَمِـعْ

"Sesin yakın bir yerden duyulduğu gün için hazır ol, çünkü o gün gerçekten işitildiğinde, o, ebedi hayata geçiş günüdür."[253]

Yevmü'l-Fasl: Hak (Doğru) ile bâtının (Yanlış) ayrıldığı hüküm günü anlamına gelir.

اَجْمَعٖينَ مٖيقَاتُهُمْ الْفَصْلِ يَوْمَ اِنَّ

"Yargı günü, herkesin hüküm altına alındığı ve hesap verdiği belirlenmiş gündür."[254]

الْفَصْلِ يَوْمُ مَا اَدْرٰيكَ وَمَٓا

"Ayırım gününün ne olduğunu bilir misin?"[255]

وَالْاَوَّلٖينَ جَمَعْنَاكُمْ فَصْلِۚالْ يَوْمُ هٰذَا

"İşte bu, ayırım günüdür; sizi ve sizden önce var olanalrı bir araya *getirdik."*[256]

El-Kariâ: Çarpıcı bela, âlemin tahribi zamanında varlıkların birbirlerine şiddetle çarpmalarından dolayı, insanların akıllarını alacak ve içlerinde büyük bir dehşet yaratacak olay demektir.

الْجِبَالُ ◌ۙوَتَكُونُ الْمَبْثُوثِ كَالْفَرَاشِ النَّاسُ يَكُونُ ◌َيوْمَ الْقَارِعَةُۜ ومَا اَدْرٰيكَ مَٓاو الْقَارِعَةُۚ اَلْقَارِعَةُۙمَا
الْمَنْفُوشِۜ كَالْعِهْنِ

[252] Meryem, 19/39.
[253] Kâf, 50/41-42.
[254] Duhân, 44/40.
[255] Mürselât, 77/14.
[256] Mürselât, 77/38.

"Tabiatın altüst olduğu ve insanların şaşkınlık içinde dağıldığı dehşetli bir sesi biliyor musun? İşte o, kıyametin kopmasıyla birlikte duyulan büyük bir çarpışmanın ve yıkımın sesidir. Kıyamet gününde insanlar, adeta kelebekler gibi sağa sola dağılırken, dağlar da renkli yünlerin savrulduğu bir görünüme dönüşür."[257]

El-Ğâşiye: Perde günü, her şeyi sarıp kaplayan gün anlamındadır.

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ

"(Resûlüm!) Korkunçluğuyla her şeyi sarıp kaplayan kıyametin haberini sana ulaştı mı?"[258]

Et-Tammetü'l-Kübrâ: Yıkım ve felaketin büyük günü demektir.

فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰ

"Her şeyi alt üst eden o büyük yıkım ve felaket geldiği vakit, insan dünyada iken ne için çaba harcadıklarını hatırlar."[259]

En-Nebeü'l-Azîm: Büyük bildiri günü demektir.

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ عَنِ النَّبَاِ الْعَظ۪يمِ

"Birbirlerine, (inanıp inanmamakta) büyük haberi mi soruyorlar?"[260]

El-Hâkka: İnanılmaz ve kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşecek olan sabit bir saat ve zaman demektir.

اَلْحَٓاقَّةُۙ مَا الْحَٓاقَّةُۚ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَٓاقَّةُۜ

"Gerçekleşecek olan, beklenen olayın ne olduğunu nasıl bileceksiniz? Kıyametin gerçekleşecek olanı hakkında nasıl bir bilgiye sahip olabilirsiniz?"[261]

El-Va'ad: Vâde günü, belirlenmiş olan zamanın geldiği gün anlamına gelir.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي يُوعَدُونَۙ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعاً كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذ۪ي كَانُوا يُوعَدُونَ

[257] Kâriâ, 101/1-5.
[258] Ğâşiye, 88/1.
[259] Nâziât, 79/34-35
[260] Nebe', 78/1-2.
[261] Hâkka, 69/1- 3.

"Onları (şimdilik) rahat bırak ve tehdit edildikleri güne kadar dalıp oynaşmalarına izin ver. O gün, gözleri korkudan aşağı düşmüş ve kendilerini zillete bürünmüş bir şekilde kabirlerinden fırlayarak koşar gibi hareket ederler. İşte bu, onların tehdit edildikleri günün gerçekleştiği andır!"[262]

El-Vâkıâ: Vuku bulacak olan gün, yani kesinlikle gerçekleşecek olan gün demektir.

اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌۢ

"Kıyamet koptuğu zaman, ki onun gerçekleşmesini yalanlayacak hiç kimse yoktur."[263]

Emrullâh: Allâh'ın emri, hükmünün yürürlüğe girdiği anlamına gelir.

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـٔاًۜ وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ

"O gün hiçbir şey, başkasının adına bir şey yapamaz. O gün işler tamamen Allâh'ın kontrolünde olacaktır."[264]

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَۜ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ
يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِـاِذْنِ اللّٰهِۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ

"Senden önce de elçiler gönderdik; bazı hayatlarının hikayelerini sana anlattık, bazılarını ise anlatmadık. Hiçbir elçi, Allâh'ın izni olmadan bir âyet getiremez. Allâh'ın buyruğu geldiğinde, gerçek yerini bulur ve ilahi gerçekleri yok etmeye çalışan başarısızlığa uğrarlar."[265]

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan, kıyamet için kullanılan isimler ve sıfatlar arasında bu ifadeler yer almaktadır. İslâm alimleri ise, genel olarak kıyamet için, insanların hesap verdikleri ve sonunda cezalandırıldıkları bir zaman olarak kabul edilir. Bu konuda, kıyametin gerçekleşeceği zamanın belirlenemeyeceği vurgulanır ve insanların her an hesap vermeye hazır olmaları gerektiği ifade edilir.

Kıyametin Kur'ân-ı Kerim'deki farklı tanımlamalarını verdikten sonra, kıyametin gerçekleşmesinin yakın habercisi, kıyamet alametlerini de bilmek gerekir.

---

262 Meâric, 70/42-44.
263 Vâkıâ, 56/1-2.
264 İnfitâr, 82/19
265 Mü'min, 40/78.

3.3.2. Dini ve Bilimsel Açıdan Kıyametin Alametleri

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kıyametin anında meydana gelen semavi bir olayın diğer semavi olayla çarpışması sonucu her ikisinin de sona erdiğini ifade etmektedir.[266] Ancak, bu anın tam olarak ne zaman gerçekleşeceği konusunda kesin bir açıklama yapılamadığına ve bugüne kadar böyle bir olayın araştırılıp anlaşılamadığına vurgu yapmaktadır. "Manzume-i şemsî" adlı bölümde, o köprüden geçişin bir gün gerçekleşeceği konusunun da açıklanamamış bir gerçek olarak kaldığını belirtmektedir.

Metinde, kıyametin vukûu için önceden tahmin edilemeyecek olaylar ve ani değişimlerin yaşanacağı, bu nedenle tüm hesaplamaların ve ihtimallerin yetersiz kalacağı ifade edilmektedir. Kıyametin vuku bulacağı anın tam olarak bilinemeyeceği, çünkü şimdiye kadar bu konuda yeterli bir açıklama yapılmadığı ve gelecekte de bu olayın açıklanamayacağı düşüncesi belirtilmektedir. Yani, kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hakkında kesin bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığına işaret edilmektedir.

Sonuç olarak, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kıyametin vuku bulacağı anın belirsiz ve kestirilemez olduğunu vurgulamaktadır. Bu olayın tam olarak nasıl ve ne zaman meydana geleceğinin bilinemediği, kuvve-i câzibe[267] gibi faktörlerin etkisiyle tahminlerin yapılamayacağı ifade edilmektedir. Kıyametin ne zaman gerçekleşeceğine dair hiçbir kesin bilginin olmadığı, bu olayın beklenmedik ve ani bir şekilde gerçekleşeceği düşünülmektedir.

İlahi dinlerin perspektifinden, kıyametin meydana gelmeden önce ortaya çıkacak olan ve kıyametin yaklaştığının habercisi olarak kabul edilen belirli olaylar bulunmaktadır. Bu dizi olaylar, dinlerde kıyametin alametleri olarak anılmaktadır. İlahi dinlere göre, kıyametin alametleri aşağıdaki gibidir:

İslam inancına göre, Kur'ân-ı Kerim'de "kıyametin kopma zamanı" anlatımı kırk farklı yerde "sâat" kelimesi olarak geçer ve bu âyetlerde kıyametin kesinlikle gerçekleşeceğini belirtir. Kıyametin kopuş zamanı yaklaşmış ve alametleri ortaya çıkmıştır. Ansızın cehennemi olan kıyametin kopuş zamanıyla ilgili bilgiler yalnızca

---

[266] Alpaydın, s. 164.
[267] Kuvve-i câzibe: Yer çekimi kuvveti.

Allâh tarafından bilinip gizlenmiştir. Bu, insanların elde edebileceği kazanımları elde etmek için yapılmış (MF Abdülbâkī, el-Mu'cem, "sâat" maddesi). Kur'ân'da kıyamet alaylarının nelerden oluştuğuna dair ayrıntılı bilgi verilmemiş, sadece Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkışı (el-Enbiyâ 21/96), dâbbetü'l-arzın çıkışı (en-Neml 27/82), göğün insanları saracak bir duman yayması (ed-Dûhân 44/11-12) ve ayın yarılması (el-Kamer 54/1) gibi bazılarından bahsedilmemiştir. Hadislerde ise, kıyametin alametleri arasında, Kur'ân'da belirtilenlerin yanı sıra dini yapılar, ahlaki bozulma, bireysel ve toplumsal yıkıma yol açan tüm kötülükler de kıyametin alametleri arasında sayılmıştır.[268]

Hıristiyanlıkta, kıyamet ve ahiret inancı vardır ve bu inanç Mesih-İsa'nın ikinci gelişi etrafında şekillenir. Hıristiyanlara göre, İsa-Mesih, ölümünden sonra dirilerek göğe yükselmiş ve kıyamete yakın ikinci kez geri dönecektir. İsa'nın ikinci gelişi, Dünyanın Sonu'nun yaklaştığının bir işareti olarak kabul edilecek ve "İlahi Mesih Devleti" Filistin'de kurulacaktır. Bu ilahi hükümet ve devlet, ansızın gerçekleşecek ve kıyametin habercisi veya başlangıcı olacaktır. İsa'nın ikinci gelişi, insanların kalplerinden kötülüklerin, isteklerin ve arzuların çıkarılması gibi olayları takip edecektir, bu da peygamberlerin vaat ettiği "yeni kalplerin takılması" anlamına gelir. İsa, zelzeleler, savaşlar, kıtlıklar gibi olaylardan sonra ansızın gökten, bulutların arasından şimşek gibi gelecektir. İsa'nın gelişiyle yeni bir dönem başlayacak ve bu dönemde Mesih hükmedecektir. Bin yıllık bu dönem (Milenyum), iyilerin dirilmesiyle başlayacak ve sonunda kötüler de dirilecek, ardından Genel Mahkeme gerçekleşecektir. "Bin Yıllık Devre İnancı" Hıristiyan dünyasında önceleri yaygın olsa da 5. yy.dan itibaren etkisini yitirmeye başlamış, ancak Protestanlar arasında tekrar canlanmıştır.[269]

Yahudilik inancında, dünyanın genel ömrü haftanın her günü bin yıl olarak kabul edilir ve toplamda 7000 yıl süreyle değerlendirilir. Bununla birlikte, aktif yıl sayısı 6000'dir ve üç döneme ayrılır; her biri ikişer bin yıl sürer. İlk dönem karışıklık dönemi olarak adlandırılırken, ikinci dönem hikmet ve şeriat dönemi, üçüncü dönem ise Mesih devresidir. Alem yenilenmesi, yani kıyametin kopması, 7000 yılın tamamlanmasıyla gerçekleşecektir. Kıyamet öncesinde, kötülüklerin yaygınlaşacağı

---

268 Yusuf Şefki Yavuz, "Kıyamet Alâmetleri", **DİA**, İstanbul, 2003, c. 25, ss. 522-524.
269 Abdurrahmân Küçük, Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi,** 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 416-418.

bir kriz dönemi yaşanacak ve ardından Mesih dönemi başlayacaktır. Mesih döneminde, İsrail'in düşmanları Yahudilere zarar veremeyecek, onlar yeniden Eden bahçesindeki mutluluğa dönecek ve insanlarla vahşi hayvanlar barış içinde yaşayacak. Mesih gelmeden önce, seller, depremler, savaşlar, isyanlar, Güneş'in ve ayın kararması, yıldızların düşmesi gibi olağanüstü olaylar meydana gelecektir. Yahudi inancına göre, Tanrı, insanın yeryüzündeki tarihini baştan sona düzenleyen bir varlıktır. Mesih gelmeden önceki olaylar Yahudiler için ahir zaman olayları olarak kabul edilir.[270]

İlahi dinler kıyamet konusunda hemen hemen aynı şeyleri söylemektedirler. Üç İlahi Dinin ortak paydası, kıyametin, dünyanın sonuna doğru, kötülüklerin yayılması sebebiyle gerçekleşecek olan İlahi bir müdahale olup, iyilerin mükafatlandırılıp, kötülerin ise cezalandırılacağı zamanın başlangıcının ilk basamağı olarak kabul edilmesidir.

Bilimsel olarak ise, kıyamet veya kıyametin alametleri gibi söylemler yoktur. Bazı bilim teorisyenleri, kıyametin kopmasındaki, İlahi irade yerine, gözlemlere dayanan somut deliller aramaktadırlar. Bu sebeple bilim, kıyamet yerine evrenin sonunu, kıyametin alametleri yerine de evrenin sonuna neden olabilecek doğal ve fiziksel olayları araştırmayı tercih eder. Bilim insanları evrenin ve dünyanın sonuna neden olabilecek olası senaryolardan bahsederler. Örneğin, birçok uzman, evrenin sonunda karanlık enerjinin etkisiyle genişleyen ve sonunda sonsuz bir boşlukta soğuyarak sönmesi "Big Freeze" (büyük donma) veya evrenin bir "Big Crunch" (büyük çarpışma) ile sona erecek şekilde kütle çekiminin etkisiyle küçülmesi gibi senaryolardan bahsederler. Veya bunun yerine, doğal afetler, kozmik olaylar, yerkabuğu hareketleri gibi olaylar veya insan etkisi ile oluşan küresel problemler gibi olaylar düşünülebilir. Örneğin, bir volkan patlaması, bir asteroid çarpması, bir Fukushima benzeri nükleer kazalar veya iklim değişikliği gibi olaylar insanlığın ya da dünyanın varlığını tehlikeye sokabilir. Bu olaylar bilimsel olarak açıklanabilir ve öngörülebilir olmasına rağmen, insanlığın ya da dünyanın sonunda gerçekleşecek bir olay olarak kabul edilmez. Yani evrenin varlığı tamamen veya dünyamızın varlığı tek başına son bulabilir.

---

[270] Günay Tümer, "Ahir Zaman", **DİA**, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 542-543.

Bilimsel olarak, “evrenin sonu” ya da “evrenin sona ermesine sebep olabilecek, fiziki veya doğal sebepler” olarak bilinen olaylar bazı senaryolara göre gerçekleşebilir. Bunlar arasında en yaygın olarak kabul edilenler şunlardır:

Big Crunch Teorisi: Evrenin genişleme hızının azalması sonucu evrenin çekim kuvvetleri tarafından bir araya getirilmesi ve sonunda sıfır boyutunda bir noktaya küçülmesi senaryosunu ifade eder. Basitçe söylemek gerekirse, eğer Evren’in genişlemesi yavaşlar ve Büyük Patlama tersine gerçekleşirse, her şey tekrar bir tekilliğe doğru patlar. Bu teori, XX. yy.ın başında, belgeselci ve Cosmologist Friedmann tarafından ortaya atılmıştır. Friedmann, Einstein’ın Genel görelilik kuramını kullanarak, evrenin genişleyebileceği ya da küçülebileceği senaryosunu ortaya koymuştur. Daha sonra, Cosmologist George Lemaitre, Friedmann’ın çalışmasını genişleterek, evrenin genişleme hızının azalması sonucu küçülme senaryosunu daha ayrıntılı olarak açıklamıştır.[271]

Big Rip Teorisi: Evrenin genişleme hızının artması sonucu, evrenin bütün yapılarının parçalanması ve sonunda yok olması senaryosunu ifade eder. Bu teori, XXI. yy.ın başında, Amerikan Cosmologist Robert R. Caldwell ve arkadaşları tarafından ortaya atıldı. Caldwell ve arkadaşları, evrenin genişleme hızının artmasına sebep olan “karanlık enerji”nin büyük ölçekte yıkıcı etkilerinin olabileceğini göstermişlerdir. Bu teori, evrenin bütün yapılarının parçalanmasını ve sonunda yok olmasını senaryo olarak ortaya koymuştur. Ayrıca Dark Energy Domination senaryosu ile benzerlik gösterir ancak Big-Rip senaryosu daha radikal bir sonuç öngörür.[272]

Big Frezee Teorisi: Bu Büyük Donma sırasında, Evren teoride o kadar genişleyecekti ki, gaz kaynakları o kadar ince bir şekilde yayılacak, enerji azalacak ve yeni yıldızlar oluşamayacaktır. Bu modele göre, evrende çok az enerji kaldığı veya hiç olmadığı için, zaman içinde hiçbir şeyin olmadığı sonsuz bir boşluk haline gelir. Bu teori, XIX. yy.ın sonlarında, İngiliz fizikçi William Thomson Kelvin tarafından ortaya atılmıştır. Kelvin, evrende enerji kaybının meydana geleceğini ve sonunda evrenin sıfır sıcaklıkta bir noktada duracağını öngörmüştür. Daha sonra, İngiliz fizikçi

[271] John Carl Villanueva, “Büyük Çatlak: Evrenimizin Sonu mu?”, **Unıverse Today**, 08.08.2009, https://www.universetoday.com/37018/big-crunch/- , (20.01.2023)
[272] Vıctorıa Woollaston-Webber, “Büyük Bir Donma, Yırtılma veya Çökme: Evren nasıl sona erecek”, **Wıred**, 10.10.2016, https://www.wired.co.uk/article/how-will-universe-end ,(22.01.2023)

Hermann von Helmholtz Kelvin'in çalışmasını genişleterek, evrenin enerjisini kaybetmesi sonucunda sıcaklıkların düşeceği ve sonunda sıfır sıcaklıkta bir noktada duracağı senaryosunu daha ayrıntılı olarak açıklamıştır.[273]

Dark Energy Domination Teorisi: Evrenin genişleme hızının giderek artması sonucu, evrenin büyük ölçekte boşluklar halinde parçalanması senaryosunu ifade eder. Bu teori, 1998 yılında, Amerikan astronomlar tarafından yapılan "Supernova Cosmology Project" ve "High-Z Supernova Search Team" gibi gözlemlerle ortaya atılmıştır. Bu gözlemler, evrenin genişleme hızının giderek artmasına neden olan "karanlık enerji" nin varlığını göstermiştir. Daha sonra, bu gözlemlerin yanı sıra teorik çalışmalar ile dark energy domination teorisi ortaya çıkmıştır.[274]

Konuyu özetleyecek olursak: Gazi Ahmet Muhtar Paşa eserine baktığımızda, kıyametin kesin zamanı ve şekli hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Metinlerde vurgulanan temel düşünce, kıyametin gerçekleşeceği anın, insan zihninin tahmin edemeyeceği semavi olaylar ve ani değişimlerle belirleneceğidir. Bu nedenle, tüm hesaplamalar ve ihtimaller, kıyametin vuku bulacağı anın tam olarak kestirilemeyeceği şeklinde tanımlanır.

İlahi dinlerin perspektifinden ele alındığında, kıyametin alametleri olarak bilinen belirli olaylar ve işaretler vardır. İslam inancında Kur'ân-ı Kerim'de kıyametin kopma zamanına dair farklı ayetler bulunur ve kıyametin mutlaka gerçekleşeceği vurgulanır. Ancak bu alametlerin ne zaman ortaya çıkacağı ya da kıyametin tam olarak ne zaman meydana geleceği belirsizdir. Hıristiyanlıkta ise Mesih-İsa'nın ikinci gelişi ve İlahi Mesih Devleti'nin kuruluşu, kıyamet yaklaştığının işareti olarak kabul edilir ve tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi kesin bir zaman dilimi belirtilmez. Yahudilikte ise dünyanın genel ömrü bin yıl süreyle değerlendirilir ve kıyamet, bu sürenin tamamlanmasıyla gerçekleşeceği düşünülür. Ancak yine, kesin bir zaman belirtilmez ve alametlerin yaşanacağı bir kriz dönemi beklenir.

Bilimsel açıdan bakıldığında, kıyamet gibi kavramlar bilimsel metodolojiyle somut olarak açıklanamaz veya öngörülemez. Bilim, gözleme dayalı veriler ve teorilerle çalışırken, kıyamet gibi olaylar doğrudan gözlemlenebilir veya deneysel

[273] Webber, https://www.wired.co.uk/article/how-will-universe-end. (22.01.2023)
[274] Nicole Arce, "“Karanlık Enerji, Big-Bang'den Sonra Evrenin Hızla Genişlemesine Neden Olabilir.”, **Tech Times**, 09.06.2018, https://www.techtimes.com/articles/229738/20180609/dark-energy-may-have-caused-the-universe-to-expand-rapidly-after-the-big-bang.htm, (21.01.2023)

olarak tekrarlanabilir değildir. Bilim insanları, evrenin sonu veya dünyanın sonunu açıklamak için farklı senaryolar üretebilirler, ancak bu senaryolar henüz hipotez ve teoriler düzeyindedir ve kanıtlanmamıştır.

Sonuç olarak, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın metinlerinde ve İlahi dinlerde, kıyametin zamanı hakkında kesin bir bilginin olmadığı vurgulanırken, bilimsel açıdan da kıyamet benzeri olayların somut delillerle açıklanamayacağı ve öngörülemeyeceği belirtilir. Bu sebeple, kıyamet veya kıyametin alametleri gibi konularda akademik anlamda kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir

3.3.3. Dünya'nın Sonu ve Dünya'nın Sonuyla İlgili İhtimaller

Dünyamızın sonunu düşünürken, evrenin yok oluşuna neden olabilecek teoriler ve bilimsel keşifler önemli bir perspektif sunmaktadır. Büyük çöküş, süpernova ve karadelik gibi evrenin sonunu getirebilecek senaryolar aynı zamanda dünyamızın da varlığını etkileyebilir. Bilim ve keşifler sayesinde, çevremizdeki güneş sistemlerinin ve yıldızların nasıl yok olduğunu anlayabiliyoruz ve benzer durumların dünyamızda da gerçekleşmesi muhtemeldir.

Bir diğer olasılık, dünyamızın Samanyolu Galaksisi'nin merkezindeki büyük karadelik tarafından çekilerek yok olmasıdır. Ayrıca, Andromeda Galaksisi ve Samanyolu Galaksisi'nin çarpışması sonucunda da dünyamızın kaderi tehdit altında olabilir.

Kur'ân-ı Kerim'de de evrenin ve dünyanın yok oluşu konusunda ipuçları bulunmaktadır. Kıyamet alametleri, evrenin ve dünyanın sonuna işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki ilahi mesajlar ve bilimsel deliller, evrenin yok oluşu ve dünyamızın sonu hakkında düşünmemize sebep olmaktadır.

Ancak, dünyanın sonunun nasıl olacağı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz ve geleceği tam olarak tahmin etmek güçtür. Bilim ve ilahi mesajlar, insanlığın doğal felaketler ve tehlikelerle karşılaşabileceğini gösterirken, nihai sonun ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği hakkında net bir bilgi sunmamaktadır.

Dünyamızın sonu konusunda bilimsel teoriler ve ilahi mesajlar, insanlığın geleceğine dair düşündürücü ve önemli bir perspektif sunuyor. Bu nedenle, bilim ve ilahi mesajlar ışığında çevremize, doğaya ve evrene karşı daha duyarlı ve tedbirli

olmalıyız. Bilimin rehberliğinde geleceğe hazırlık yaparak ve doğal felaketleri önlemek için çaba göstererek, dünyamızın yaşamaya devam edebileceği bir geleceği inşa etmek mümkündür.

3.3.4. Varlıklarda Ölüm ve Değişimler

Varlıklar arasında ölüm ve değişim, doğal bir olay olarak kabul edilir. Ölüm, bir varlığın hayat döngüsünün sonunda gerçekleşen olaydır ve değişim, varlığın zaman içinde geçirdiği değişimleri ifade eder.

Ölüm, hayatta kalan herhangi bir varlık için kaçınılmaz bir son olarak kabul edilir. Ölüm, biyolojik, fiziksel veya zihinsel bir olay olarak gerçekleşebilir ve varlığın hayat döngüsünü sonlandırır.

Değişim ise, varlıklar arasındaki sürekli bir olaydır. Varlıklar, doğal olaylar, çevresel etkiler, içsel mekanizmalar veya dışsal etkiler gibi faktörler nedeniyle zaman içinde değişebilir. Bu değişimler, varlığın büyümesi, gelişmesi, evrimleşmesi, yaşlanması veya yok olması gibi farklı şekillerde gerçekleşebilir.

Ölüm ve değişim, doğal bir olay olarak kabul edilir ve varlıkların hayat döngüsünün bir parçasıdır. Bu olaylar, insanlar için de geçerlidir ve insanların hayat döngüsünün sonunda da gerçekleşir.

Evrendeki atomlar, ışınlar, mikroplar, bitkiler, hayvanlar, insanlar ve tüm varlıklar değişim ve son bulma durumuyla doğal olarak yaşamaktadırlar. Varlıklardaki değişim ve son bulma durumu, bilginler tarafından yıllardır tartışılmıştır. Bunun nedeni, varlıkların sonunun insanların hayatına etkisi, insanların anlam arayışı ve ebediyet arzusunun kökeni ile ilgilidir.

Newton ve Einstein gibi bilim insanları, evrendeki değişimin doğal sebeplerle açıklanabileceğini savunmuşlardır. Bunlar arasında materyalist filozoflar da yer alır. Bu anlayışa göre, evren doğal yasalar tarafından yönetilir ve değişim doğal sebeplerle gerçekleşir, bu doğal sürece etki eden bir varlığa ihtiyaç duyulmayacak bir sisteme sahip olduğunu söylerler.

Dinler ise bu konuyu kutsal metinlerle açıklamışlardır. Hinduizm ve Budizm, varlıkların sonunun bir son olmadığını, aksine sonsuz bir döngü olduğunu savunurlar. Bu anlayışa göre, varlıklar sürekli olarak doğar, gelişir ve yok olur, ancak asla

tamamen sona ermez. Varlıklardaki değişim sonunda Tenasüh (Samsara), Karma ve Nirvana anlayışı ile devam ettiğini düşünmektedirler.[275]

Samsara, dünyadaki doğum, ölüm ve yeniden doğuş döngüsünü ifade eden bir kavram olup Türkçe'de "Tenasüh ve Ruh Göçü" kelimeleriyle karşılanmaktadır. Bu inanç, Türk bilgini Ebu'l-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni'nin Kitabu't-Tahkik Mâli'l-Hind adlı eserinde diğer dinlerdeki önemli inanç esaslarıyla karşılaştırılmıştır. Birûnî, İslam'da Şehadet kelimesinin ne ifade ettiği gibi, Hristiyanlıkta Teslis'in nasıl kabul edildiği, Yahudilikte cumartesi gününe duyulan tazim gibi, Hinduizm'de Tenasüh'ün (Samsara) önemli bir inanç esası olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Tenasühe inanmayan bir Hindu'nun düşünülemez olduğunu ve Hinduların Tenasühü kabul etmeyen bir Hindu'yu Hindu olarak kabul etmediklerini ifade etmektedir.[276]

Hinduizm'de Samsara/Tenasüh İnancı, ruhun bir bedenden diğerine geçtiği inancıyla bağlantılı olarak Karma Doktrini temelinde doğmuştur. Bu inanç, ölüm sonrasında ruhun sürekli olarak var olduğu ve bedenler arasında geçiş yaptığı fikrini içermektedir. Hinduizm'e göre her canlının bir ruhu vardır ve bu ruhlar temelde birbirleriyle eşittir, ancak karma denilen eylemleri farklılık göstermektedir.[277]

Hinduizm'de Nirvana'ya ulaşmak, temel hedef olarak kabul edilir. Bu bağlamda insan, sonu gelmeyen bir Tenasüh zinciri içinde sürekli olarak doğar ve ölür. Tenasüh inancına göre ruh, kendi karma derecesine göre yüksek veya düşük seviyelerde doğar. İnsanın kendi kaderinin mimarı olduğuna inanılır ve yaptıklarına bağlı olarak insan, insan, hayvan, bitki veya tanrı gibi farklı formlarda doğar. Bu doğuşlar, sebep-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşir. Manevi ve ahlaki karşılık, yani eylemlerin sonucu Tenasüh ile mümkündür. Sonraki hayatta mutlu olmak, doğru eyleme bağlıdır. Bu nedenle Hinduizm'de günah, dünyanın düzenini bozan bir eylem olarak görülür. Her işlenen günah, Tenasüh döngüsünün süresini uzatır ve zorlaştırır.[278]

İslâm dini ise, biyolojik değişimi, yaratılışın bir parçası olarak görür. Ezeli ve ebedi olan Allâh (c.c.) tüm varlıkları, olayları yönetir, evrene İstivâ eder. Canlı ve

---

[275] A. Küçük ve diğerleri, ss. 203-204.
[276] A. Küçük ve diğerleri, ss. 203-204.
[277] A. Küçük ve diğerleri, ss. 203-204.
[278] A. Küçük ve diğerleri, ss. 203-204.

cansız varlıklardaki, her türlü değişimi, Allâh’ın (c.c.) yarattığı doğal yasaların etkisinin sonucu olduğunu: كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ والجلال والإكرام *“Yeryüzündeki her varlık geçicidir ve bir gün yok olur. Ancak, Rabbinin zâtı sonsuzdur ve sürekli varlığını sürdürür.”*[279] âyetinde Allâh’ın (c.c.) dışındaki tüm varlıkların değişim ve zamanın etkisiyle fani olduklarını belirtir.

[279] Rahmân, 55/26-27.

SONUÇ

Yüce Allâh (c.c.) evreni yaratırken, bunu gelişigüzel bir şekilde değil, belirli sebeplere bağlı olarak gerçekleştirdiğini gözlemlemekteyiz. Evrendeki düzen ve sistemin, aklı selim sahibi her birey tarafından fark edilebilir bir şekilde olduğunu ifade etmek mümkündür. İnsanlar, tarih boyunca evrenin sırlarını merak etmişler ve bilimsel keşiflerin hızlanması, araştırmalar için ayrılan bütçelerin artması, bilim insanlarının saygınlığının artışı ve bilimsel çalışmaların desteklenmesiyle birlikte, uzayın derinliklerinde, dünyamızın dışındaki sistemlerde araştırmalara yönelmişlerdir. Bu araştırmalar, insanların merak ettikleri soruların bilimsel prensiplere uygun şekilde açıklanmasına çalışılmıştır.

Geçmişte Aristo tarafından öne sürülen dünya merkezli evren anlayışı, zamanla yapılan gözlemler ve bilimsel keşiflerle geçerliliğini yitirmiştir. Evrenin büyüklüğü ve içerisindeki olaylar, insanların geleceğe yönelik endişelerini de beraberinde getirmiştir. Evrende trilyonlarca gök cisminin bulunduğunu ve bu cisimlerin çeşitli etkileşimlere girdiğini gözlemlemiş ve dünyamızın da büyük gök cisimleri tarafından etkilenebileceği gerçeğini fark etmiş bulunuyoruz. Bu durum, insanlığın geleceğinin belirsizliği ve yok olma tehlikesi konusunda ciddi bir sorumluluk taşımaktadır.

Evrenin sırlarını çözme yolunda iki farklı grup bulunmaktadır: Bilimsel keşifleri ve teorileri takip edenler ile sadece dini metinlere ve felsefi görüşlere dayananlar. Ancak, bu iki grup arasında tatmin edici cevaplar bulmakta zorlanıldığı ve yeni soruların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu nedenle, disiplinler arası çalışmaların önemine değinmek ve bilimsel keşiflerle dini metinleri uyumlu bir şekilde ele almak gereklidir. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa gibi alimler, bilim ve din arasında uzlaştırıcı bir yaklaşım sergilemiş ve ilahi metinleri bilimsel keşiflerle bağdaştırarak tatmin edici cevaplar aramışlardır.

İslâm dininin eğitimi ve keşiflere açık olduğunu vurgulamak gerekir. Bilimsel keşiflerle İslâmi metinlerin uyumlu bir şekilde anlaşılması, içi boş bilgi kirliliğinden kurtularak imanın güçlenmesine yardımcı olacaktır. İlahi metinlerin evrensel ve değişmez olduğu, bilimsel keşiflerin ise zamanla değişebileceği unutulmamalıdır. Bilim tezler ve antitezlerle ilerlerken, İslâm'ın temel öğretileri sabit ve ebedidir.

İnsanlığın varoluşunu etkileyen soruları çözmek için bilim ve dinin birbirini destekleyen bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bilimsel keşifler ve İlahi metinler arasında organik bağlar kurmak, doğru ve uyumlu cevaplara ulaşmak için önemlidir. İnsanlığın geleceği ve evrenin sırları hakkında, bilimsel ve dini bakış açılarını birleştirerek daha kapsamlı bir anlayışa ulaşabiliriz. İnsanlığın yok olma tehlikesine karşı tedbir almak ve bilime dayalı bilinçli adımlar atmak, sorumluluğumuzdaki en önemli görevlerden biridir.

Allâh (c.c.), her şeyi en üstün bilen ve tam bir kudret sahibi olan varlıktır. O, evrenin yaratıcısı ve işleyişi hakkında eşsiz bir bilgiye sahiptir ve her şeyi kusursuz bir şekilde kontrol etmektedir. O'nun ilmi ve gücü sınırsızdır ve hiçbir şey O'na gizli değildir. Evrenin tüm detayları, içinde bulunan tüm gök cisimleri ve canlılar O'nun bilgisi ve iradesi dahilindedir.

Bu kudret ve bilgi, evrenin sırlarının keşfedilmesi ve anlaşılması açısından da önemli bir rehberlik kaynağıdır. İnsanlar, Yüce Allâh'ın yaratma eylemindeki bilge düzeni ve nizamı inceleyerek, O'nun varlığını ve kudretini daha iyi anlayabilirler. Bilim ve araştırma, Allâh'ın yaratılışındaki mucizeleri keşfetmek ve O'nun kudretine hayranlıkla şahit olmak için bir fırsattır.

İnsanlık, bilimin ve keşiflerin ışığında, evrenin derinliklerini araştırarak Allâh'ın yarattığı büyüleyici işleyişini anlamaya yönelmiştir. Ancak, ne kadar bilgi edinilirse edinilsin, Yüce Allâh'ın sonsuz ilmi ve bilgisiyle kıyaslanamayacak kadar sınırlıdır. İnsanın bu kudret ve bilgi karşısında alçakgönüllü bir tavır sergilemesi ve Yüce yaratıcıya karşı şükran duygularını ifade etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Allâh (c.c.)'ın her şeyi en iyi bilen ve tüm kudretin sahibi olduğu gerçeği, evrenin sırlarını çözmeye yönelik bilimsel keşifler ve araştırmaların önemini vurgulamaktadır. İnsanın, Yüce Allâh'ın yarattığı evrende mütevazi bir şekilde yer alması ve O'na olan hayranlığını ifade etmesi, bilim ve araştırmanın ruhunda olmalıdır. Evrenin keşfedilmemiş sırları, Yüce yaratıcının sonsuz ilmi karşısında sürekli bir keşif alanı olarak insanlığın önünde durmaktadır

KAYNAKÇA

Alpaydın, Akif, **Kur’an’ın Sırları**, Yasin Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Arce, Nicole, **Karanlık Enerji, Big-Bang’den Sonra Evrenin Hızla Genişlemesine Neden Olabilir**., **Tech Times**, 09.06.2018, https://www.techtimes.com/articles/229738/20180609/dark-energy-may-have-caused-the-universe-to-expand-rapidly-after-the-big-bang.htm, (21.01.2023)

Aristotales, **Metafizik**, çev. Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1993.

Arslan, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 3**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Atik, M. Kemal, **İskenderânî, Muhammed b. Ahmed**, DİA, İstanbul, 2000.

Aydın, Mehmet Sait, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999.

Betz, Eric, “Çoklu Evren Teorisi Bilim Kurgu Mu Yoksa Bilim Gerçeği Mi?”, **Astronomy,** 14.12.2020,https://astronomy.com/news/2020/12/is-the-multiverse-theory-science-fiction-or-sciencefact, (08.01.2023)

Beyter, Taner, **Neyi, Ne Kadar, Nasıl Bilebiliriz?** , AE Akademi, 26.07.2019, https://web.archive.org/web/20191219144739/https://evrimagaci.org/epistemoloji-bilgi-felsefesi-neyi-ne-kadar-nasil-bilebiliriz-7872 , (01.01.2023)

Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Tarihi II**, Ankara, 1996.

Dejoie, Joyce ve Elizabeth Truelove, **Güneş Samanyolu etrafında döner mi?**, StarChild**,** Şubat 2000**,** https://starchild.gsfc.nasa.gov/ docs/StarChild/ questions/question18.html, (14.01.2023)

Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

el-Cevâhir'in, eserinin 1. Cildinde yer alan resimli bir sayfa örneği. https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Belge%20-%20Sahife/el-cevahir-1.jpg (17.12.2022)

el-İsfahâni, Er-Rağıp, **Müfredat**, çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Yarın Yayınları, İstanbul.

el-Mevdûdî, Ebu'l A'lâ, **Tefhimu'l-Kur'ân**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

Er-Râzi, Fahreddin, **Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Taberî Tefsiri**, çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.

Gamow**,** George, **The Creation of the Universe (Kâinatın Yaradılışı),** çev. Toygar Akman, Güzel İnsan Matbaası Yayınları, Ankara, 1961.

Gregersen, Erik, "Sabit-Durum Teorisi", **Cosmology**, 02.01.2009, https://www.britannica.com/science/steady-state-theory, (11.01.2023).

Güllüce, Veysel, **Bilimsel Tefsirde Usûl**, Aktif Yayınları, Erzurum, 2007.

Hawking, Stephen, **Aforizmalar**, çev. Zeynep Serinker, Aylak Adam Yayınları, İstanbul, 2018.

Hawking, Stephen, **Kara Delikler ve Bebek Evrenler**, çev. Neziha Bahar, 12. Baskı, Alfa Bilim Yayınları, İstanbul, 2020.

İbn Kesir, **Tefsiru'l-Ḳur'âni'l-Azîm**, çev. Bekir Karlıağa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991.

Kılıç Ekici, Özlem, "Yıldız Oluşumu ve Gelişimi", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 590 posteri, 2007.

Kırca, Celal, **el-Cevâhir,** DİA, İstanbul, 1993.

Kırca, Celal, **Kur'ân ve Fen Bilimleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.

Kutup, Seyyid, **fi Zilal'il-Kur'ân**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Küçük, Abdurrahmân, Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi,** 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.

Mertoğlu, M. Suat, **"Tantâvî Cevheri",** DİA, İstanbul, 2010.

Ocak, Mahir E., **"Parker Güneş Sondası Güneş'e Dokundu"**, Tübitak, (09.01.2022), https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/parker-gunes-sondasi-gunese-dokundu, **(**28.01.2023).

Okuyan, Mehmet, **"Gâzi Ahmed Muhtar Paşa ve Tefsiri",** Kur'ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1999.

Rıza, M. Reşit, **Tefsîrü'l-Menâr**, Ekin Yayınlar, İstanbul, 2014.

Sagan, Carl, **Kozmos**, çev. Reşit Aşçıoğlu, 28. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2022.

Şahin, Süleyman, **Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın Serâiru'l Kur'ân Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili**, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2011.

Taslaman, Caner' **Neden Müslümanım**, 2. Baskı, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2020.

Turgut, Ali' **Yaratılış ve Ötesi**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Tümer, Günay, **Ahir Zaman**, **DİA**, İstanbul, 1988.

Uçarol, Rıfat, **Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.

Uçarol, Rıfat, **Gâzi Ahmet Muhtar Paşa**, DİA, İstanbul, 1996.

Ünver, Mustafa, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2010.

Villanueva, John Carl, **Büyük Çatlak: Evrenimizin Sonu mu?, Unıverse Today**, 08.08.2009, https://www.universetoday.com/37018/big-crunch/- , (20.01.2023)
Webber, https://www.wired.co.uk/article/how-will-universe-end. (22.01.2023)

Woollaston, Vıctorıa ve Webber, , **Büyük Bir Donma, Yırtılma veya Çökme: Evren nasıl sona erecek**, **Wıred**, 10.10.2016, https://www.wired.co.uk/article/how-will-universe-end ,(22.01.2023)

Yavuz, Yusuf Şefki, **Kıyamet Alâmetleri**, **DİA**, İstanbul, 2003.

Zemahşeri, **el-Keşşâf**, çev. Abdulaziz Hatip, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2020.